YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ

İLETİŞİM FAKÜLTESİ

X. İLİŞKİSEL SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

7–8 Mayıs 2026 | İstanbul

BİLDİRİ ÖZETLERİ KİTABI

Strata: İlişkisel Sosyal Bilimler Dergisi

X. İLİŞKİSEL SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

7–8 Mayıs 2026 | Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi

Kongre Düzenleme Kurulu

Özlem Akkaya — Yeditepe Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü
Vefa Saygın Öğütle — Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
Polat S. Alpman — Yalova Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Bölümü

Kongre Bilim Kurulu

Ahmet Özcan — İstanbul Gedik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Aksu Akçaoğlu — Ankara Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
Alim Arlı — İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü
Barış Büyükokutan — Koç Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
Barış Mücen — Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
Çağdaş Üngör — Marmara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Elif Karakoç Keskin — Yeditepe Üniversitesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü
Funda Sönmez Öğütle — Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
Gökçen Ertuğrul — Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
Gülbin Özdamar Akarçay — Osmangazi Üniversitesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü
Güney Çeğin — Pamukkale Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
Kaan Taşbaşı — Yeditepe Üniversitesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü
Nazlı Çetin Gündoğdu — Yeditepe Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü
Nazlı Ökten — Galatasaray Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
Neda Üçer — Yeditepe Üniversitesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü
Özgür Arun — Akdeniz Üniversitesi, Gerontoloji Bölümü
Özgür Budak — Ege Üniversitesi, Siyaset ve Kamu Yönetimi Bölümü
Özlem Akkaya — Yeditepe Üniversitesi, Görsel İletişim ve Tasarım Bölümü
Pelin Hürmeriç — Yeditepe Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü
Polat S. Alpman — Yalova Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Bölümü
Sinan T. Gülhan — Gaziantep Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
Vefa Saygın Öğütle — Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü

Kongre Sekreteryası

Asiye Berrak Yener
Yılmaz Kam

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ 30.yıl

İLETİŞİM FAKÜLTESİ

X. İLİŞKİSEL SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

7–8 Mayıs 2026 | İstanbul

KONGRE PROGRAMI

Sunumlar için ortalama 20 dakika süre verilecektir.

Oturumlar Rektörlük Binası Kat 5'te gerçekleştirilecektir.

Saat	Oturum / Salon	Tema	Bildiriler
7 Mayıs 2026 — Perşembe			
10:00–11:00	**Açılış Oturumu** *Mario Levi Salonu*		**Egemen Yılgür** — Yeditepe Üniversitesi **Polat S. Alpman** — Yalova Üniversitesi **Özlem Akkaya** — Yeditepe Üniversitesi
11:15–12:45	**Paralel Oturum 1A** *Üzeyir Garih Salonu*	**Güç İlişkileri, Mekân ve Toplumsal Düzen**	**Ayşe Aydın**, *Kadın ve Mekân: Yer Edinme, Direniş ve Adalet Üzerine…* **Burak Mustafa Ada**, *İstanbul'un Ahlaki Bölgelerinde Dolaşanlar* **Büşra Üzehan**, *Kıbrıs Meselesinde İlişkisel Güç Asimetrisi: Egemenlik ve Tanınma Dinamiklerinin Uluslararası Aktörler Bağlamında Analizi* **(Oturum Başkanı: Polat S. Alpman)**
11:15–12:45	**Paralel Oturum 1B** *Mario Levi Salonu*	**Aile, Bakım ve Toplumsal Cinsiyetli Gündelik Hayat**	**Meryem Sarıköse**, *Türkiye'de Çocuksuz Yaşlanmanın Görünmeyen Dayanışma Halkaları* **Hilal Takcı Kılınç**, *Şansı İmal Etmek: "Şanslı Kız Sendromu" Trendinde Neoliberal-Spiritüel Öznellik* **Nazar Bal**, *Mutfakta İdare Etme Sanatı: Yoksul Göçmen Kadınların Gündelik Yaşamda Sosyal Dışlanma Deneyimleri* **(Oturum Başkanı: Özlem Akkaya)**
14:00–16:00	**Çakılı Oturum** *Mario Levi Salonu*	**Fenomenoloji ve Sosyal Gerçeklik**	**Aysun Aydın**, *Kültürün Bedensel Fenomenolojisi: Kültür, Beden ve Göçün Deneyimsel Analizi* **Çiğdem Yazıcı**, *Fenomenoloji ve Feminist Kuram Etkileşimlerinde Deneyim ve Yaşam* **Diler Ezgi Tarhan**, *Tipleştirmenin Sosyo-Fenomenolojik Ontolojisi ve Kolektif Anlam Ufku* **Eylem Hacımuratoğlu**, *Sosyal*

			Ontolojideki Bireycilik Eleştirisine Fenomenolojik Bir Yanıt: Ben ve Biz **(Oturum Başkanı: Diler Ezgi Tarhan)**
16:15–17:45	**Paralel Oturum 2A** *Mario Levi Salonu*	**Dijital Emek, Platformlar ve Görünmeyen Emek**	**Burçin Sarı**, *"Etki"yi Üretmek: Influencer Endüstrisinde Emek Rejimi* **Emre Yüksel**, *Türkiye'de Dijital Platformların Monetizasyon Süreçlerinin Ücretsiz Emek ve Algoritmik Bağımlılık Bağlamında İncelenmesi* **Yaren Özdemir**, *Dijital Emek ve Dramaturji: Instagram Marka Etkileşimlerinde Empatik İşçilik ve Benlik Sunumu Üzerine Bir Söylem Analizi* **(Oturum Başkanı: Elif Karakoç Keskin)**
16:15–17:45	**Paralel Oturum 2B** *Üzeyir Garih Salonu*	**Dijital Kültür, Kamular ve Temsil Rejimleri**	**Hatice Erdem**, *Tetiklenmeye Hazır Kamular: YouTube Yorumlarında Parçalanmış Adalet ve İlişkisel Mobilizasyon* **Şebnem Kuk Kaplan & Merve Çerçi**, *Reklam İletişiminde Yapay Zekâ Temsilleri: Dijital Influencer Kampanyası Üzerine Örnek Olay İncelemesi* **Mehmet Şahinler, Merve Şahin & Saim Buğra Kurban**, *Video Oyunları ve Toplumsallaşma: "Oyun-Emek", Bedensel Disiplin ve Öznelliklerin Yeniden Üretimi* **(Oturum Başkanı: Nazlı Çetin Gündoğdu)**
8 Mayıs 2026 — Cuma			
11:00–12:45	**Paralel Oturum 3A** *Mario Levi Salonu*	**Bourdieu, Alan, Habitus ve İlişkisel Analiz**	**Çağla Coşar**, *Bir Kültür Politikası Alanı Olarak Sinema Üzerinden Habitusun Yapılandırılması* **Gül Bakan & İrem Tekin Yücesoy**, *Soylulaştırma Sürecine Bourdieucü Bir Yaklaşım: Yeldeğirmeni Örneği* **Işıl Özbay Tarhan**, *Bourdieu'nün Mekân Triyalektiği Çerçevesinde Karşıyaka'da Simgesel Uzam* **(Oturum Başkanı: Nazlı Ökten)**
11:00–12:45	**Paralel Oturum 3B** *Üzeyir Garih Salonu*	**Göç, Yerinden Edilme, Hafıza ve Mekân**	**Cansu Bitirim Kacar**, *Göç Sonrası Toplumsal Ayrışma: Anarşa'daki Langazalı, Dramalı ve Patriyot Mübadillerde Mekân-Kimlik İnşası* **Büşra Eser**, *Falafel Restoranları ve Başörtülü Kadınlar: İstanbul'da Ümmet Dayanışması, Empati ve Özen Pratikleri* **Rüya Telli**, *Mübadele Hafızasının Maddi Kültürü: Hatıra Nesneleri ve Hafızanın Ticarileşmesi*

			Ömer Karahan & Temmuz Gönç Şavran, *Sakatlık ve Göç Kesişiminde Yaşayan Çocukların Cinsiyetlendirilmiş Bakım Emeği ve Ebeveynleşme* **(Oturum Başkanı: Uğur Cevdet Panayırcı)**
14:00–15:45	**Paralel Oturum 4A** *Mario Levi Salonu*	**Akademi, Bilgi Üretimi ve Uzmanlık Alanları**	**Semih Bilgiç**, *Bilimsel Değerlendirme Raporlarının İçerik Analizi: Karar, Gerekçe ve Kanıt İlişkisi* **Yeşim Akın Yalçın**, *Fransa'da Çalışma Psikolojisinin İlişkisel İnşası: Bilim, Toplum ve Siyasetin Kesişiminde Bir Analiz* **Birol Şevki Tavlı**, *Homo Academicus Oyun Dışı Kalırsa: Bir Nesneleştirme Çabası* **(Oturum Başkanı: Birol Şevki Tavlı)**
14:00–15:45	**Paralel Oturum 4B** *Üzeyir Garih Salonu*	**Siyaset, Güç ve Toplumsal İlişkiler**	**Mehmet Özgönül**, *Antik Yunan'da Polisin Oluşumu: Erken Demir Çağı'nda İlişkisel ve Sistemsel Bir Dönüşüm* **R. Cemali Akgün**, *Karşılıklı Yardımlaşma Bağlamında Prefigüratif Anarşizm* **Yılmaz Kam**, *Sosyal Medyada Ötekileştirme ve Nefret Söylemi: Kent Yoksullarının Göçmenlere Karşı Tutumları* **(Oturum Başkanı: Sarp Kurgan)**
16:00–17:00	**Kapanış Oturumu** *Mario Levi Salonu*		Genel değerlendirme ve teşvik ödülünün sunumu

BİLDİRİ ÖZETLERİ

Bildiriler kongre programındaki sunum sırasına göre yer almaktadır.

KADIN VE MEKÂN: YER EDİNME, DİRENİŞ VE ADALET ÜZERİNE…

Ayşe Aydın

ÖZET

Çalışma, yer edinme kavramını; direniş pratikleri, umut inşası ve ütopya beklentisiyle kurduğu karşılıklı etkileşim bağlamında incelemekte, bu etkileşimden doğan toplumsal süreçlerin kentsel adaletin sağlanmasındaki işlevini tartışmaktadır. Amaç, kadınların kentte yer edinme süreçlerinin, direniş pratikleri ve umut inşası üzerinden nasıl şekillendiğini, bu süreçlerin kentsel adaletle nasıl kurulduğunu ortaya koymaktır. Kentsel mekân; toplumsal cinsiyeti ve adaleti, toplumsal ilişkiler ve etkileşimler içinde ortaya çıkaran ve sürekli yeniden kuran bir süreç olarak ele alınmaktadır. Çalışmanın kuramsal zeminini; toplumsal mekân üretimi, feminist kent teorisi, mekânsal adalet yaklaşımı ve kesişimsellik kuramı oluşturmaktadır. Nitel yöntemin kullanıldığı çalışmada, sistematik literatür taraması yapılarak belirlenen saha araştırmasına dayalı çalışmalar, tematik analiz yoluyla çözümlenmiştir. "Hak ve Adalet", "Kimlik ve Kesişimsellik", "Eylem ve Gündelik Yaşam", "Umut ve Gelecek" temaları analize tabii tutulmuştur. Bulgular, kadınların kentte geliştirdikleri gündelik pratiklerin yalnızca bireysel var olma stratejileri olmadığını; mekânsal eşitsizlikler içinde kurulan ilişkiler bağlamında işleyen bir eylemlilik biçimi olduğunu ortaya koymaktadır. "Aylaklık" ve "sıradan yer-yapma" pratikleri, kamusal alanla kurulan ilişkilerin yeniden düzenlenmesi ve dönüştürülmesi açısından bir potansiyel taşımaktadır. Bulgular ayrıca, kentsel adaletin yalnızca kaynakların dağılımına indirgenemeyeceğini; aidiyet, görünürlük ve mekânsal deneyim üzerinden kurulan ilişkiler içinde şekillendiğini de göstermektedir. Özetle çalışma, yer edinme süreçlerinin kentsel adaletle kurduğu ilişkinin çok katmanlı ve dinamik bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yer Edinme, Mekânsal Adalet, Feminist Kent Teorisi, Kesişimsellik, Tematik Analiz*

GİRİŞ VE ÇALIŞMANIN AMACI

Kentsel mekân, toplumsal ilişkilerden bağımsız bir yapı değil; bu ilişkiler içinde üretilen ve yeniden kurulan dinamik bir süreçtir. Bu yönüyle mekân, farklı aktörler, pratikler ve güç ilişkileri arasında kurulan etkileşimler içinde şekillenen bir bütün olarak ortaya çıkmaktadır. Feminist kent çalışmaları, bu süreçlerin özellikle toplumsal cinsiyet ilişkileriyle bağlantılı olduğunu ortaya koymakta; kadınların kentsel mekânla kurduğu ilişkilerin belirli sınırlılıklar ve imkânlar içinde biçimlendiğini göstermektedir. Bu çalışma, kadınların kentte yer edinme süreçlerinin nasıl şekillendiği sorusundan hareket etmektedir. Temel araştırma sorusu, kadınların gündelik yaşam pratikleri aracılığıyla kentsel mekânla nasıl ilişkiler kurduğu ve bu ilişkilerin kentsel adaletle nasıl bağlantılandığıdır. Bu doğrultuda çalışma, yer edinme, direniş ve umut kavramlarını birbirinden bağımsız olgular olarak değil; kadınların mekânla kurduğu ilişkiler içinde birlikte ortaya çıkan süreçler olarak ele almakta ve bu süreçlerin kentsel adaletle nasıl kurulduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın kuramsal zeminini, toplumsal mekânın üretimi yaklaşımı, feminist kent teorisi, mekânsal adalet yaklaşımı ve kesişimsellik kuramı oluşturmaktadır. Lefebvre'in mekânın üretimi yaklaşımı, mekânın toplumsal ilişkiler ve iktidar yapılarıyla birlikte üretildiğini ortaya koymaktadır [1]. Feminist kent teorisi, mekânın toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bağımsız olmadığını vurgularken [2,3], bu

ilişkilerin mekânsal düzenlemelerle iç içe geçtiğini göstermektedir. Mekânsal adalet yaklaşımı, kentsel mekânda kaynaklara ve fırsatlara erişimin dağılımını tartışmaktadır [4,5]. Kesişimsellik kuramı ise bu süreçlerin çok katmanlı sosyal konumlanmalarla birlikte ele alınmasını mümkün kılmaktadır [6,7]. Bu kuramsal çerçeve, toplumsal olguların sabit ve özsel varlıklar olarak değil; ilişkiler ve süreçler içinde kurulduğunu vurgulayan bir yaklaşım doğrultusunda ele alınmaktadır [8].

YÖNTEM

Nitel yöntemin benimsendiği çalışmada; verilerin derlenmesi ve çözümlenmesinde Sistematik Literatür Taraması (Systematic Literature Review) ve Tematik Analiz (Thematic Analysis) yöntemsel araçlar olarak kullanılmıştır. Analiz edilecek çalışmaların belirlenmesi sürecinde; uluslararası literatür için Web of Science, Scopus, Science Direct, Google Scholar vb. ulusal literatürdeki güncel çalışmalar ve lisansüstü tezler için ise TR Dizin ve YÖK Tez Merkezi veri tabanları kullanılmıştır. Seçilen çalışmalar, Braun ve Clarke'ın altı aşamalı tematik analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir [9]. Analiz süreci, sistematik literatür taraması ilkeleri doğrultusunda yürütülmüştür [10].

BULGULAR VE TARTIŞMA

Analiz edilen çalışmalar, kentsel mekânın toplumsal cinsiyet ve kesişimsel kimlikler üzerinden yapılandığını; kadınların mekânsal deneyimlerinin, planlama süreçlerindeki eril ve yapısal körlükler tarafından sınırlandırıldığını göstermektedir. Kadınlar, pasif özneler olarak değil; gündelik yaşam taktikleri, avarelik eylemleri, yer-kurma (place-making) ve mekânsal yazarlık gibi stratejiler aracılığıyla kenti yeniden anlamlandıran aktif özneler olarak konumlanmaktadır. Bu pratikler, kentsel mekândaki eşitsizlikleri görünür kılar, patriyarkal ve neoliberal katılığı aşındırır ve mekânsal adaletin ilişkisel ve sürekli inşa edilen bir süreç olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Bulgular, kentsel adaletin salt fiziksel erişim veya güvenlik önlemleriyle sınırlı kalamayacağını; kadınların çok boyutlu deneyimleri, kesişimsel kimlikleri ve mikro-politik yer edinme pratikleri dikkate alınarak sağlanması gerektiğine işaret etmektedir. Bu doğrultuda, kentsel politika ve planlama süreçlerinin kadınların yerel mekânsal uzmanlıklarını tanıması, gündelik direniş pratiklerini görünür kılması ve mekânı kapsayıcı bir şekilde yeniden tasarlaması yönünde güçlü bir beklenti oluşmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma, kadınların kentte geliştirdiği yer edinme pratiklerinin, toplumsal cinsiyet rollerinin ve kentsel mekânın yapısal düzenlemelerinin etkileşiminde şekillendiğini göstermektedir. Kadınlar, pasif kurbanlar değil; gündelik yaşam pratikleri, "aylaklık" ve "sıradan yer-yapma" gibi taktiksel müdahaleler aracılığıyla kenti yeniden anlamlandıran ve dönüştüren aktif özneler olarak konumlanmaktadır. Bu pratikler, kentsel mekândaki eril ve neoliberal katılığı aşındırarak, mekânsal adaletin sürekli inşa edildiği ilişkisel bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, kentsel politika ve planlama süreçlerinin;

- kadınların mikro-politik yer edinme pratiklerini görünür kılacak,
- bu pratiklerin barındırdığı demokratik ve dönüştürücü potansiyeli dikkate alacak,
- kentsel mekânı daha kapsayıcı ve adil kılacak şekilde yeniden yapılandırılması önerilmektedir.

Kentsel adalet, bu bağlamda yalnızca fiziksel düzenlemelerle değil; kadınların gündelik direnişleri ve alternatif gelecek tasavvurları üzerinden inşa edilen dinamik bir süreç olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

1. 1.Lefebvre, H. (1991). The Production of Space. Oxford: Blackwell.
2. 2.Massey, D. (1994). Space, Place and Gender. Cambridge: Polity Press.
3. 3.McDowell, L. (1999). Gender, Identity and Place. Minneapolis: University of Minnesota Press.
4. Soja, E. (2010). Seeking Spatial Justice. Minneapolis: University of Minnesota Press.
5. Harvey, D. (2012). Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution. London: Verso.
6. Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex, University of Chicago Legal Forum, s. 139--167.
7. Valentine, G. (2007). Theorizing and Researching Intersectionality: A Challenge for Feminist Geography, The Professional Geographer, Vol. 59, s. 10--21.
8. Emirbayer, M. (1997). Manifesto for a Relational Sociology, American Journal of Sociology, Vol. 103, s. 281--317.
9. Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology, Qualitative Research in Psychology, Vol. 3, s. 77--101.
10. Xiao, Y. ve Watson, M. (2019). Guidance on Conducting a Systematic Literature Review, Journal of Planning Education and Research, Vol. 39, s. 93--112.

İSTANBUL'UN AHLAKİ BÖLGELERİNDE DOLAŞANLAR

Burak Mustafa Ada

ÖZET

Çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Selim dönemini başlangıç noktası olarak ele alıp fuhuş ve fuhuşla iştigal kişiler ile kent ve iktidar ilişkisini odak noktasına almaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, öncelikle Osmanlı İmpratorluğu'nda II. Selim döneminden I. Mahmud dönemine kadar fuhuşla iştigal kişilere (kadınlar, İstanbul'a çalışmaya gelen bekâr erkekler, devlet görevlileri) uygulanan cezai pratiklerin neler olduğu ve dönemler arasında nasıl değiştiğini tartışmaktır. Bu başlangıçtan yola çıkarak fuhuşla iştigal kadınların -kefalet sistemi üzerinden işleyen Osmanlı mahallelerinde- mahalle dışına çıkarılması ve paralel dönemlerde İstanbul'a çalışmaya gelen bekâr erkeklerin fuhuşla anılmaya başlamasından sonra İstanbul'un belirli yerlerinde ortaya çıkmaya başlayan çamaşırhaneleri İstanbul'un fuhuş tarihinde nasıl bir yer tuttuğunu göstermeye çalışmaktır. Bu cezai yaptırımlar ve yasaklama sonucunda ortaya çıkan çamaşırhaneler, Robert Ezra Park'ın "ahlaki bölge" ve Michel de Certeau'nun "strateji-taktik ilişkisi" nosyonlarıyla beraber düşünülmeye çalışılmaktadır. Çalışmada yöntem olarak konuya işaret eden ilgili alanlara dair literatür taraması, tarihi anlatılar, Büyük Osmanlı Arşivi'nde konu ile ilgili belgeler kullanılmıştır. Araştırmayla ilgili en önemli bulgulardan biri mahalle arası fuhuşun yasaklanması sonucu ortaya çıkan çamaşırhanelerin de fuhuş mekânı olarak kullanıldığının anlaşılmasının ardından yasaklamaya tabii tutulmasıdır. İktidar ile fuhuş arasındaki bu ikili gel-git ilişki, 1884'te "Altıncı Daire-i Belediye Dahilinde Bulunan Bazı Hususi Hanelerin Hıdemat-ı Sıhhiyesine Dair Talimatname" yayımlanana kadar devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Fuhuş, Ahlaki bölge, Strateji-taktik, Mahalle, Ceza*

GİRİŞ

Çalışmanın cevap aradığı sorulardan biri Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Selim döneminden itibaren mahalle ve fuhuş kavramlarının arasındaki gerilimlerin ne olduğudur. Araştırma yapılırken "Osmanlı İmparatorluğu'nda fuhuş ile anılan kişilere uygulanan cezai pratikler nelerdi?", "Aileyi ve iktidarı temsil eden mahalle ile bir marjinaliteyi temsil eden fuhuşun mekânsal birlikteliği nasıl sonuçlar doğuruyordu? "Fuhuşun önlenmeye çalışılması ve bekâr erkeklere karşı alınan çeşitli önlemler yeni bir fuhuş mekânı yaratmış mıdır?" sorularından yola çıkılmıştır. Çalışmanın amacı, bu sorulara yanıt ararken kent sosyolojisi literatürü başta olmak üzere çeşitli alanlardan ilgili nosyonları kullanarak bu tarihsel gerçeklikleri teorik zeminde bir yere oturtmaktır. Çalışma bu bağlamda resmî kararların gündelik hayata yansıyan sonuçlarını irdelemeye çalışarak kent içerisinde var olan ilişkilerin hem insanlar arasındaki hem de iktidar ile tebaa arasındaki izdüşümlerinin izleri üzerinden yürüyerek bu konudaki örüntüleri ve kesintileri tartışmaya açma amacını gütmektedir.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Türkiye'de fuhuş alanına dair yapılan çalışmalar, 1980'li yıllarda başlamasına ve 1990'lı yıllarda görece yoğunlaşmasına ve 2000'li yılların başına kadar devam etmesine rağmen bu çalışmalar genellikle psikiyatri, halk sağlığı, sağlık bilimleri, sosyal hizmetler gibi alanlarda yazılmıştır. Bu çalışmalar genellikle fuhuş yapan kadınların psikiyatrik özelliklerine, genelevde çalışan kadınların çeşitli kişi ve kuruluşlardan beklentilerine ve cinsel yolla bulaşan hastalıklara dairdir. 1992'de Murat Bardakçı'nın yayımladığı Osmanlı'da Seks [1] kitabı ise daha sonra Osmanlı'da fuhuş ve genelev üzerine yapılmış çalışmalarda referans verilen kaynaklardan biri olmuştur.

2005'te Prof. Dr. Esin Küntay ve Prof. Dr. Güliz Beşe Erginsoy'un yaptığı çalışma [2] İstanbul'da on sekiz yaşından küçük çocukların seks işçisi olarak çalıştırılmalarına dair ilk sosyolojik araştırmalardan biridir. 2010'lardan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda fuhuş konusu Türkiye'de diğer yıllara nazaran daha sık tarih, sosyoloji gibi disiplinler arası bakış açısıyla ele alınmaya başlanmıştır. Bu bakımdan Aslı Zengin'in İktidarın Mahremiyeti: İstanbul'da Hayat Kadınları, Seks İşçiliği ve Şiddet [3], Müge Özbek'in İstanbul'da Yalnız ve Yoksul Kadınlar, 1850-1915: Fuhuş, Cinsellik ve Kadın Emeği [4], Cem Doğan'ın Osmanlı'da Cinselliğin Saklı Kıyısı: II. Abdülhamid Dönemi ve Sonrası İstanbul'da Fuhuş, Frengi ve İktidar (1878-1922) [5] ve Burcu Belli'nin Osmanlı'da Fuhuş: II. Abdülhamid Dönemi'nde Kayıtlı Fuhuş, Devlet ve Modernlik [6] başlıklı çalışmaları alanın metodolojisini ve literatürünü genişletmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışmalar ağırlıklı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda fuhuş alanında bir dönüm noktası olduğu için II. Abdülhamid dönemine, geç Osmanlı dönemine, günümüzde fuhuşa değinmektedir. Işıl Çokuğraş'ın 2016 tarihli Bekâr Odaları ve Meyhaneler: Osmanlı İstanbul'unda Marjinalite ve Mekân (1789-1839) [7] isimli çalışması da fuhuş literatürüne bekârlık ve kent marjinalitesi açısından dolaylı katkı yapmasıyla önemlidir.

Yapılan çalışma, yukarıda sayılan çalışmalara ek olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda fuhuşu II. Selim döneminden itibaren ele almakta ve bu dönemden başlayarak fuhuşla iştigal kişilerin sürgün, kürek cezası, cezirebend, kalebend gibi cezaların dönemden döneme nasıl değiştiğinden yola çıkmaktadır. Uygulanan cezaların arkasında Osmanlı İmparatorluğu'nun şer'î ve örfî bir hukuk sistemine sahip olmasından ziyade aileyi temsil eden mahalle kavramına verdiği önem bulunmaktadır. Fakat fuhuşa karşı uygulanan cezalar ve İhtisab Ağalığı Nizamnamesi gibi düzenlemeler fuhuşu bitirmemiş, aksine çamaşırhaneler gibi taktiksel mekânlar da yaratmıştır. Çalışmada bu cezai ve kentsel pratikler var olan madun tarihinin yanı sıra bir yasaklama-yasağı aşma, kent yaşamının dayattığı kısıtlamalar sonucu ortaya çıkan ahlaki bölge [8], bir tahakküm sahibinin uyguladığı stratejiye karşı o stratejinin boşluklarından yararlanarak taktiksel hareket etme [9] gibi bakış açıları ve nosyonlarla bu alanı bir kentsel mücadele alanı olarak da görme katkısı yapılması amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmada nitel yöntem baz alınarak literatür taraması, tarih anlatıları ve Büyük Osmanlı Arşivi'nden konuyla ilgili belgelerden faydalanılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Hem literatüre hem Büyük Osmanlı Arşivi'ndeki belgelere hem de anlatılara bakarak yapılan kavramsal çalışmada modernizm öncesi çoğu yerde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da on dokuzuncu yüzyıla kadar fuhuşa karşı yasaklama ve cezalandırma politikaları güdüldüğü görülmektedir. On dokuzuncu yüzyıla kadar fuhuşun devlet nezdinde tanınmasının temel dinamiklerinde ise modernlikteki kayıt altına alma arzusu ve salgın hastalıkları önleme gayesi bulunmaktadır. On dokuzuncu yüzyıla kadar devam eden yasaklama ve cezalandırma kent içerisindeki özneleri etkilemiş ve öznelerle iktidar ve mahalleli arasında gergin ilişkilere sebebiyet vermiştir. Bu nedenle modernlikle beraber geçilen düzenleyici ve denetleyici politikaları anlamak için öncesindeki yasaklayıcı ve cezalandırıcı politikaları anlamak önem arz etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın sonucunda Dünya'nın en eski mesleklerinden biri olarak fuhuş olgusu üzerinden fuhuşla iştigal kişilere özellikle on dokuzuncu yüzyıla kadar uygulanan doğrudan cezai yaptırımların fuhuşun

önünü kesmekten ziyade mekânsal bir düzlemde farklı arayışlara ittiği görülmektedir. Oluşan bu yeni mekân ve durumlara ilişkisel bir şekilde işaret etmek, resmî tarihin dışına çıkarak bir anlatı oluşturmak için önem arz eden hususlardan biridir.

KAYNAKÇA

1. Bardakçı, M. (1992). Osmanlı'da Seks: Sarayda Gece Dersleri. İstanbul: Gür Yayınları.
2. Erginsoy, G.B. Küntay, E. (2005). İstanbul'da On Sekiz Yaşından Küçük Ticari 'Seks İşçisi' Kız Çocuklar. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
3. Zengin, A. (2011). İktidarın Mahremiyeti: İstanbul'da Hayat Kadınları, Seks İşçiliği ve Şiddet. İstanbul: Metis Yayınları.
4. Özbek, M. (2017). İstanbul'da Yalnız ve Yoksul Kadınlar, 1850-1915: Fuhuş, Cinsellik ve Kadın Emeği (yayımlanmamış doktora tezi). Boğaziçi Üniversitesi.
5. Doğan, C. (2020). Osmanlı'da Cinselliğin Saklı Kıyısı: II. Abdülhamid Dönemi ve Sonrası İstanbul'da Fuhuş, Frengi ve İktidar (1878-1922). İstanbul: Tarih Vakfi Yurt Yayınları.
6. Belli, B. (2021). Osmanlı'da Fuhuş: II. Abdülhamid Dönemi'nde Kayıtlı Fuhuş, Devlet ve Modernlik. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
7. Çokuğraş, I. (2016). Bekâr Odaları ve Meyhaneler: Osmanlı İstanbul'unda Marjinalite ve Mekân (1789-1839). İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
8. Burgess, E.W. Park, R.E. (2015). Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler. Ankara: Heretik Yayıncılık.
9. Certeau, M. D. (2009). Gündelik Hayatın Keşfi I: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları. Çeviren: Lale Arslan Özcan. Ankara: Dost Yayınları.

KIBRIS MESELESİNDE İLİŞKİSEL GÜÇ ASİMETRİSİ: EGEMENLİK VE TANINMA DİNAMİKLERİNİN ULUSLARARASI AKTÖRLER BAĞLAMINDA ANALİZİ

Büşra Üzehan

ÖZET

Bu çalışma, Kıbrıs meselesini uluslararası aktörler arası ilişkisel güç dinamikleri çerçevesinde yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada egemenlik ve tanınma kavramlarının yalnızca hukuki statüler üzerinden değil, aktörler arası etkileşimler, kurumsal bağlar ve güç ilişkileri üzerinden nasıl üretildiği analiz edilmektedir. Geleneksel yaklaşımlar Kıbrıs meselesini statik bir siyasal uyuşmazlık olarak ele alırken, bu çalışma ilişkisel sosyal bilimler perspektifiyle söz konusu sorunun dinamik ve çok katmanlı doğasını ortaya koymaktadır.

Araştırmada nitel yöntem benimsenmiş, resmî belgeler ve akademik yayınlar incelenerek; literatür taraması ve karşılaştırmalı analiz çerçevesinde Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Analiz, tanınma süreçlerinin yalnızca kurallarla değil, aktörler arasındaki güç dengeleriyle şekillendiğini göstermektedir. Özellikle Avrupa Birliği üyeliği üzerinden GKRY'nin elde ettiği siyasal avantajlar, bu güç dengesizliğinin açık bir örneğidir. Buna karşılık KKTC'nin sınırlı tanınması, uluslararası sistemdeki konumunu zayıflatan temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak çalışma, Kıbrıs meselesinin yalnızca tarihsel ve hukuki değil; aynı zamanda aktörler arasındaki ilişkilerle sürekli yeniden şekillenen bir süreç olduğunu ileri sürmektedir. Bu yönüyle çalışma, literatüre Kıbrıs örneği üzerinden özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kıbrıs Meselesi, İlişkisel Güç, Egemenlik, Tanınma, Güç Asimetrisi*

GİRİŞ VE ÇALIŞMANIN AMACI

Kıbrıs meselesi, literatürde genellikle sadece hukuk ve güvenlik çerçevesinde ele alınmış; ancak bu bakış açısı sorunun aktörler arasındaki bağlarını açıklamaya yetmemiştir. Bu çalışma, Kıbrıs meselesini sadece tarihsel bir uyuşmazlık olarak değil, devletler ve kurumlar arasında her gün yeniden kurulan bir ilişki süreci olarak ele almaktadır.

Çalışmanın temel amacı, egemenlik ve tanınma süreçlerinin hangi güç mekanizmalarıyla şekillendiğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışma şu soruya odaklanmaktadır: Kıbrıs meselesinde taraflar arasındaki güç ilişkileri nasıl kurulmakta ve bu durum tanınma süreçlerini nasıl etkilemektedir?

KAVRAMSAL / KURAMSAL ÇERÇEVE

İlişkisel sosyal bilimler yaklaşımı, gücü tek taraflı bir yetenek olarak değil, aktörler arasındaki etkileşimlerin bir sonucu olarak tanımlar (Emirbayer, 1997). Bu bakış açısına göre egemenlik ve tanınma, sadece hukuki terimler değil, tarafların birbirleriyle olan bağları üzerinden sürekli yeniden inşa edilen durumlardır.

Bourdieu (1986) ve Wendt (1999) gibi düşünürlerin yaklaşımları, uluslararası sistemde güç ve tanınma ilişkilerinin nasıl oluştuğunu anlamada önemli araçlar sunar. Bu bağlamda tanınma, sadece bir kabul değil; aynı zamanda kurumsal bağlar üzerinden şekillenen bir süreçtir. Avrupa Birliği gibi yapılar, bu güç üretiminin merkezinde yer almaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma yöntemine dayanmaktadır. Çalışmada bilimsel metinlerin ve resmi raporların incelenmesine dayanan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Karşılaştırmalı analiz yoluyla; Türkiye, KKTC, GKRY, AB ve BM'nin politikaları ve karşılıklı söylemleri incelenmiştir. Analiz sürecinde taraflar arasındaki güç dengesizliği temel alınarak, bu durumun tanınma süreçlerine etkisi değerlendirilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmanın bulguları, Kıbrıs meselesinde taraflar arasındaki güç dengesizliğinin (asimetri) belirleyici olduğunu göstermektedir. GKRY'nin Avrupa Birliği üyeliği, ona uluslararası sistemde büyük bir avantaj sağlamakta ve tanınma süreçlerinde elini güçlendirmektedir. Buna karşılık, KKTC'nin sınırlı tanınması, uluslararası ağlara girmesini zorlaştırmakta ve egemenlik haklarını kısıtlamaktadır. Türkiye'nin garantörlük rolü askeri bir güvenlik sağlasa da uluslararası kurumlardaki konumlanma farkı nedeniyle ilişkisel güç üretiminde aynı avantajı yakalayamamaktadır. Sonuç olarak egemenlik mücadelesi, sadece haklı olmakla değil, uluslararası sistemdeki çevre ve ilişkilerle de doğrudan ilgilidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kıbrıs meselesi, sadece geçmişten gelen bir uyuşmazlık değil, aktörlerin birbirleriyle olan ilişkileriyle sürekli yeniden şekillenen bir süreçtir. Egemenlik ve tanınma kavramları da bu yapı içerisinde anlam kazanmaktadır. Çalışma, klasik tartışmaların dışına çıkarak taraflar arasındaki bağlara odaklanan yeni bir bakış sunmaktadır. Bu nedenle çözüm arayışlarında sadece kâğıt üzerindeki görüşmelere değil, taraflar arasındaki bu güç dengelerine de odaklanmak gerekir. Bu çalışma, Kıbrıs meselesine farklı bir pencereden bakarak akademik literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

1. Emirbayer, M. (1997). Manifesto for a Relational Sociology. American Journal of Sociology, 103(2), 281--317.
2. Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In: Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education.
3. Wendt, A. (1999). Social Theory of International Politics. CambridgeUniversity Press.
4. Ker-Lindsay, J. (2011). The Cyprus Problem: What Everyone Needs toKnow. Oxford University Press.
5. Bryant, R. (2004). Imagining the Modern: The Cultures of Nationalismin Cyprus. I.B. Tauris.

TÜRKİYE'DE ÇOCUKSUZ YAŞLANMANIN GÖRÜNMEYEN DAYANIŞMA HALKALARI

Meryem Sarıköse

ÖZET

Bu çalışma, normatif aile yapıları içerisinde çocuksuz yaşlanan bireylerin, biyolojik bağların ötesinde kurguladıkları yatay dayanışma ağlarını ve gündelik hayatı sürdürme pratiklerini odağa almaktadır. Toplumsal kabulün dikey kuşaklararası aktarım ve kan bağına dayalı bakım sorumlulukları üzerine inşa edildiği bir atmosferde çocuksuz yaşlılık, bireyleri alternatif ilişkisel alanlar keşfetmeye ve sosyal sermayelerini stratejik bir biçimde yönetmeye yöneltmektedir. Bu nedenle araştırmada, İstanbul'da ikamet eden ve farklı sosyo-ekonomik arka planlara sahip 12 katılımcıyla fenomenolojik bir yaklaşım çerçevesinde derinlemesine görüşmeler yürütülmüştür. Elde edilen bulgular, çocuksuz yaşlanan bireylerin normatif aile döngüsünün sunduğu otomatik destek mekanizmalarının yokluğunda, "seçilmiş yakınlıklar" ve dijital aracılıkla esnek ama dirençli dayanışma köprüleri kurduklarını kanıtlamaktadır. Katılımcı anlatıları komşuluk ilişkilerinin basit bir mekânsal yakınlıktan öteye geçerek birer bakım ortaklığına evrildiğini, paylaşılan anahtarlar ve teknoloji destekli rutin takipler aracılığıyla kolektif bir sorumluluk alanı inşa edildiğini sergilemektedir. Sonuç olarak çalışma, bakım sorumluluğunun hane sınırlarından taşarak hane dışı aktörler arasında nasıl dinamik bir biçimde yeniden örgütlendiğini ve akrabalık ötesi bağların nasıl kurumsallaşabildiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, Türkiye'deki aile merkezli bakım rejiminin sınırlarında filizlenen yatay dayanışma modellerinin, yaşlanan toplumların sosyal dokusunu anlamak adına stratejik bir önem taşıdığını doğrulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Çocuksuz yaşlılık, bakım ağları, seçilmiş aile, ilişkisel karşılıklılık*

GİRİŞ VE ÇALIŞMANIN AMACI

Türkiye'de yaşlılık, kuşaklararası aktarımın ve aile içi ilişkilerin etrafında anlamlandırılmaktadır. Bu anlam örüntüsü içinde çocuk sahibi olmak, yaşlılık evresinde destek mekanizmalarını pekiştiren temel ilişkisel sermayedir. Ancak hane yapılarının esnemesi, dikey koruma kalkanı dışındaki çocuksuz yaşlıların kendi dayanışma ağlarını kurma pratiklerini anlamayı zorunlu kılmaktadır. Bu çalışma, bireylerin kendi tercihleriyle inşa ettikleri yatay yakınlıkların izini sürerek, yaşlılığı aile içi bir mesele olmaktan çıkaran esnek stratejileri ve seçilmiş dayanışma biçimlerini görünür kılmayı hedeflemektedir.

ÇALIŞMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Yaşlılıkta destek mekanizmaları, kuşaklararası borç ilişkilerinin ötesine geçerek özellikle çocuksuzların arkadaşlık ve komşuluk temelli yatay sosyal ağlar inşa ettiğini kanıtlamaktadır (Dykstra, 2006). Bu süreç, bakımın hane içi bir rutin olmaktan çıkarak, G. Clare Wenger'in (1991) işaret ettiği "toplumsal bütünleşmiş destek ağlarına" evrilmesini sağlar. Böylece çocuksuz yaşlılar, biyolojik bağların boşluğunu yerel topluluk ve seçilmiş yakınlıklar üzerinden kurulan geniş tabanlı dayanışmayla doldurur. Türkiye odağında ise Özgür Arun ve Veli Özkurt (2020), bakım pratiklerini teknolojik bir pencereden okuyarak desteğin artık dijital iletişim trafiğiyle harmanlandığını doğrular. Bu bakış açısı, çocuksuz yaşlanan bireylerin kendi sosyal sermayelerini "seçilmiş aile" pratikleri içinde nasıl yönettiklerini anlamayı mümkün kılar. Finch ve Mason (1993, s. 163-180) tarafından vurgulanan "akrabalık ötesi sorumluluk" ve "müzakere edilen roller" kavramıyla uyumlu biçimde bu

zemin bakımın biyolojik bir mecburiyetlerin sınırlarından taşarak karşılıklılık esasına dayal ve esnek bir dayanışma rejimine dönüştüğünü kanıtlar.

ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

Bu araştırma çocuksuz yaşlanan bireylerin dünyasını kendi öznel anlatıları üzerinden anlamlandırmak amacıyla nitel araştırma geleneğine bağlı kalarak fenomenolojik desende kurgulanmıştır. Araştırmanın katılımcı grubunu İstanbul'da ikamet eden ve dikey aile bağlarının dışında bir yaşam süren 12 birey oluşturmaktadır. Katılımcıların yaşları 60 ile 72 arasında değişmektedir. Bu gruba ulaşma sürecinde güven ilişkilerini temel alan kartopu örnekleme tekniği uygulanmıştır. Böylelikle kendi sosyal ağlarını aktif biçimde yöneten ve seçilmiş yakınlıklarını inşa etmiş aktörlerin çeşitliliğine odaklanılabilmiştir. Veri toplama aşamasında bireylerin gündelik rutinlerini ve kriz anlarında başvurdukları destek mekanizmalarını açığa çıkarmayı hedefleyen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Ortalama 60 ila 90 dakika süren bu derinlemesine görüşmeler katılımcıların rızasıyla ses kaydına alınmış ve ardından metne dökülmüştür. Elde edilen veriler MAXQDA 24 programını aracılığıyla sistematik çözümleme sürecine tabi tutulmuştur. Analiz sürecinde veriler, tematik kodlama aşamalarından geçirilerek birbirini besleyen örüntüler halinde gruplandırılmıştır. Bu süreç sonucunda çocuksuz yaşlılığın pasif bir geri çekilme hali olmadığını kanıtlayan "karşılıklılık", mekânsal sınırları aşan "mekânsal yakınlık" ve ağları diri tutan "teknolojik aracılık" ana temaları açığa çıkmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Elde edilen verilerde öne çıkan "seçilmiş yakınlıklar" bireylerin güven ve ortak geçmiş üzerine inşa ettiklerini açık etmektedir. Özellikle komşuluk ilişkilerinin mekânsal yakınlığı aşarak birer bakım ortaklığına dönüşmesi ve dijital platformların bu etkileşimi diri tutan teknolojik birer aracı olarak kullanılması modern yaşlılık deneyiminin en somut bulgusudur. Katılımcıların anlatıları bakım ihtiyacının paylaşılan anahtarlar ve günlük rutin takipler ve teknoloji destekli haberleşme ağları üzerinden kolektif bir sorumluluk alanına evrildiğini göstermektedir. Bu süreçte katılımcılar biyolojik akrabalıkların sunduğu hazır destek ağlarının yokluğunu kendi belirledikleri aktörlerle kurdukları duygusal ve pratik ittifaklarla telafi etmektedir. Özellikle zayıf bağların kriz anlarında en hızlı mobilize olan destek birimlerine dönüşmesi katılımcıların hane sınırlarını toplumsal bir dayanışma zeminine taşımasını sağlamaktadır. Ayrıca sosyal medya grupları ve anlık mesajlaşma uygulamaları üzerinden kurulan dijital gözetim ağları fiziksel yalnızlığı gidermekte ve gün boyu süren bir çevrimiçi refakat kültürü yaratmaktadır. Bu durum, çocuksuz bir yaşam sürdüren bireylerin sosyal sermayelerini ve dijital ağlarını daha aktif bir biçimde yöneterek hane dışındaki aktörlerle esnek ittifaklar kurmaya yönelttiğini kanıtlar niteliktedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda, aile desteği eksikliğinin seçilmiş yakınlıklar ve yatay bağlar üzerinden daha dirençli sosyal ağlar kurmaya teşvik ettiğine ulaşılmıştır. Bu çerçevede yerel yönetimlerin ve sosyal politika yapıcıların, yaşlılık destek hizmetlerini kurgularken kan bağına dayalı modellere ek olarak, seçilmiş aile veya komşuluk tabanlı ağları da kapsayacak esnek düzenlemeleri gündeme almaları önemli görülmektedir. Gelecek araştırmaların, bu yatay ağların sürdürülebilirliğini ve farklı sosyo-ekonomik katmanlardaki çeşitliliğini daha geniş örneklemlerle incelemesi, yaşlanan toplumların sosyal dokusunu anlamak adına stratejik bir önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

1. Arun, Ö., & Özkurt, V. (2019). "Bakım Sürecinde İhmalin Yeni Bir Türü:bGeronteknolojik Yoksulluk", Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, 9(2), ss. 107-123.
2. Dykstra, P. A. (2006). "Off the Beaten Track: Childlessness and Social Integration in Late Life", Research on Aging, 28(6), pp. 748-767.
3. Finch, J., & Mason, J. (2003). Negotiated Responsibilities in the Family. London: Routledge.
4. Granovetter, M. S. (1973). "The strength of weak ties", American Journal of Sociology, 78(6), 1360-1380.
5. Wenger, G. C. (1991). "A network typology: From theory to practice," Journal of Aging Studies, 5(2), pp. 147-162.

ŞANSI İMAL ETMEK: "ŞANSLI KIZ SENDROMU" TRENDİNDE NEOLİBERAL-SPİRİTÜEL ÖZNELLİK

Hilal Takcı Kılınç

ÖZET

Bu çalışma, son yıllarda sosyal medya platformlarında görünürlük kazanan "Şanslı Kız Sendromu" trendini, neoliberal spiritüalizm ve cinsiyetlendirilmiş duygular çerçevesinde incelemektedir. Araştırmanın amacı, söz konusu trendde şansın nasıl şahsî ve zihinsel bir yaratım olarak kurgulandığını ve feminenliğin hangi duygulanımsal kodlar üzerinden yeniden üretildiğini ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında, YouTube'da "Şanslı Kız Sendromu" veya "Lucky Girl Syndrome" ifadelerini içeren 10 Türkçe video ölçüt örnekleme yoluyla seçilmiş ve veriler tematik analiz ile eleştirel söylem analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Analiz sonucunda iki ana tema belirlenmiştir: "Neoliberal-Spiritüel Özne: Şansın İmalatı" ve "Şanslı 'Kız' Olmanın Duygulanım Bedeli". Bulgular, bu söylemin şansı bireysel duygu ve düşünce düzenlemeleriyle yaratılan bir süreç olarak tanımladığını ve böylece neoliberal söylemleri spiritüel anlatılarla çerçeveleyerek yeniden ürettiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca başlığındaki 'kız' ifadesiyle doğrudan kadınlara hitap eden bu söylemde, şükür, sabır, teslimiyet ve isyan etmeme gibi duyguların öne çıkması, bu duyguların feminenlikle ilişkilendirilerek cinsiyetlendirilmiş biçimde yeniden üretildiğini göstermektedir. Sonuç olarak çalışma, bu trendin dijital feminenliğin güncel bir formu olarak kadınları duygusal öz-denetim üzerinden şekillendiren bir öznellik biçimi ürettiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: *dijital feminenlik, şanslı kız sendromu, neoliberalizm, spiritüalizm, cinsiyetlendirilmiş duygular.*

GİRİŞ

Son yıllarda Instagram, TikTok, YouTube gibi dijital platformlarda, feminenliğin estetize edildiği veya spiritüel anlatılarla çerçevelendiği pek çok trend hızla dolaşıma girmektedir. "That Girl", "It Girl", "Glow Up" ve "Lucky Girl Syndrome" gibi etiketlerle dolaşıma giren bu trendler, birtakım estetik pratikleri ve bu pratiklerle uyumlu duyguları feminenlikle ilişkilendiren güncel dijital feminenlik temsilleri ortaya koymaktadır. Çalışmanın odağındaki "Şanslı Kız Sendromu" trendini özgün kılan yön, şansı bir rastlantı ya da yapısal avantaj olarak ele almaması, aksine bireyin zihinsel, sözel ve duygusal stratejileriyle "yaratılan", "elde edilen" bir başarı veya ürün gibi çerçevelemesi ve bu çerçeveyi New Age pratikleri (olumlamalar, çekim yasası, manifesting) ile desteklemesidir. Bu yönüyle trend, bireysel başarı ve mutluluğu öznenin kendi üzerinde yürüttüğü sürekli bir "iyileştirme" ve duygu yönetimi süreciyle ilişkilendiren bir söylem olarak dikkat çekmektedir.

Postfeminist medya kültürü literatürü, dijital platformlarda feminenliğin bireysel sorumluluk, özdenetim ve sürekli kendini geliştirme idealleri etrafında kurulduğunu vurgulamaktadır (Gill, 2007; McRobbie, 2009; Dobson, 2015). Öte yandan neoliberal spiritüalizm, bireylerin maddî manevî kazanımlarının, bireysel iyi oluşlarının, onların kendi üzerlerinde yürütecekleri sürekli bir içsel dönüşüm süreciyle mümkün olabileceğine işaret eden bir akılsallık olarak karşımıza çıkar (Rose, 1999; Illouz, 2011; Jain, 2020; Cabanas & Illouz, 2023). Söz konusu neoliberal spiritüalizm anlatılarının hedefindeki bu "içsel dönüşüm", belirli bir duygulanım tarzını (şükür, minnet, pozitif olmak, teslimiyet) üretmeyi ve sürdürmeyi içerir. Öte yandan duygular, sosyolojik açıdan salt ruhsal fenomenler olarak değil, kültürel normlar, beklentiler ve güç ilişkileri içerisinde dolaşıma giren toplumsal yaşantılar, kültürel semboller veya politik işlev yüklenen düzenlemeler olarak ele alınırlar

(Ahmed, 2019; Lupton, 2002). Toplumsal cinsiyet olgusu ise, bu meselede, söz konusu normları, beklentileri, güç ilişkilerini düzenleyen en önemli eksenlerden biri olarak karşımıza çıkar. Duygu sosyolojisi literatüründe cinsiyet ve duygu ilişkisini tartışan çalışmalar, kadınsılığın belirli duygularla (ekseriyetle uyumcu duygular) özdeş şekilde temsil edildiğini veya kurgulandığını öne sürmektedir (Plant ve diğerleri, 2000; Latu ve diğerleri, 2013; Schrock & Knop, 2014). Literatürde, bu üç hattın kesişiminde yer alan güncel dijital trendlerin özellikle Türkiye bağlamında sınırlı biçimde ele alındığı görülmektedir. Bu durum, "Şanslı Kız Sendromu" gibi dijital feminenlik temsillerinin hangi söylemsel repertuarlar üzerinden kurulduğunu inceleyen nitel analizlere duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, "Şanslı Kız Sendromu" söyleminde şansın nasıl kurgulandığı, feminenliğin nasıl temsil edildiği ve hangi duyguların öne çıktığı sorularına odaklanılmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, güncel bir dijital söylem örneği üzerinden neoliberal spiritüel öznelliğin inşasını ve cinsiyetlendirilmiş duyguların yeniden üretimini incelemektedir.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Neoliberalizm, bireyi kendi yaşamını yönetmekle yükümlü, sürekli kendini geliştiren ve başarı ya da başarısızlıkların sorumluluğunu üstlenen bir özne olarak kurgulamaktadır. Bu çerçevede toplumsal eşitsizlikler arka plana itilmekte, başarı ve başarısızlık bireysel çaba ekseninde açıklanmaktadır. Neoliberalizmin öngördüğü bu yeni öznenin, duygusal iyi oluşunu da kendi başına sürdürebilmesi gerekir ve bu noktada da "self-help" kültürü devreye girer (Dardot & Laval, 2018, s. 371). Self-help kültürü, bireyin kendi üzerinde çalışmasını, olumlu düşünmesini ve duygularını yönetmesini salık veren söylemler olarak öne çıkar. Self-help kültürüyle iç içe geçen bir başka alan da New Age kültürüdür. Türkiye'de 2010'lu yıllardan itibaren görünürlüğü artan New Age pratikleri (Cengiz ve diğerleri, 2022), "daha iyi bir hayat"ı mümkün kılan teknikler (olumlama, manifesting vb.) olarak sunulmakta ve bireye sürekli kendini geliştirme sorumluluğu yükleyen neoliberal özneleşme mantığıyla kesişmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan "neoliberal spiritüalizm" maddî başarı hedefini içsel dönüşüm ve duygusal denge söylemleriyle birleştiren bir kültürel form olarak değerlendirilebilir (Jain, 2020). Öte yandan duygular sosyolojik açıdan toplumsal bağlamdan azade biçimde bireyin içinde olup biten yaşantılar değil, kültürel normlar ve güç ilişkileri içerisinde şekillenen olgular olarak ele alınmaktadır (Ahmed, 2019; Lupton, 2002). Bu doğrultuda belirli duygu repertuarlarının belirli cinsiyetlere atfedildiği görülmektedir. Kadınlık sıklıkla uyum, sabır ve duygusal öz-denetim gibi duygularla ilişkilendirilirken, bu duygular kültürel temsiller aracılığıyla yeniden üretilmektedir. Dijital medya ortamları, bu duygusal kodların dolaşıma girdiği ve yeniden üretildiği temel mecralardan biri olarak öne çıkmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma, "Şanslı Kız Sendromu" söyleminin Türkiye bağlamında nasıl kurgulandığını ve neoliberalizm, New Age kültürü ile cinsiyetlendirilmiş duygular çerçeveleriyle nasıl ilişkilendiğini incelemektedir. Araştırma kapsamında YouTube platformunda başlığında "şanslı kız sendromu" veya "lucky girl syndrome" ifadesi geçen Türkçe videolar analiz edilmiştir. Veri seti, Kasım 2025 tarihinde yapılan anahtar kelime aramasıyla oluşturulmuş, kısa biçimli içerikler (YouTube Shorts) söylemsel veri yoğunluğunun sınırlı olması nedeniyle dışarıda bırakılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılarak, 2023 yılı ve sonrasında yüklenmiş, söylem çözümlemesine elverişli içeriklere sahip videolar arasından toplam 10 video örnekleme dahil edilmiştir. Verilerin analizinde Braun ve Clarke'ın (2022) tematik analiz yaklaşımı ile Fairclough'un (1995) eleştirel söylem analizi birlikte kullanılmıştır. Öncelikle videoların transkriptleri oluşturulmuş ve veriler tekrar eden anlam örüntülerine göre kodlanmıştır. Bu süreçte elde edilen kodlar, kuramsal çerçeve doğrultusunda

temalar hâlinde düzenlenmiş ve iki ana tema belirlenmiştir: "Neoliberal-Spiritüel Özne: Şansın İmalatı" ve "Şanslı 'Kız' Olmanın Duygulanım Bedeli". Bu temalar daha sonra eleştirel söylem analizi ile çözümlenerek, söylemin neoliberal spiritüel çerçevede nasıl kurulduğu ve cinsiyetlendirilmiş duygularla nasıl eklemlendiği incelenmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Tematik analiz sonucunda, "Şanslı Kız Sendromu" söyleminin iki ana eksen etrafında kurulduğu görülmüştür. İlk eksen, şansın üretimine yönelik zihinsel, sözel, davranışsal ve sürekliliğe yönelik stratejiler etrafında şekillenmektedir. Zihinsel düzeyde "ne düşünüyorsan o'sun" anlayışıyla düşüncenin belirleyiciliği vurgulanmakta, sözel düzeyde ise kullanılan dilin ve "pozitif" ifadelerin gerçekliği şekillendirdiği ileri sürülmektedir. Ayrıca şansın süreklilik gerektiren bir pratik olarak kurgulandığı ve bireyin sürekli pozitif kalmasının beklendiği görülmektedir. Bununla birlikte, şansın yalnızca zihinsel ya da duygusal değil, aynı zamanda davranışsal bir süreç olarak ele alındığı, bireyin yaşam alanını, ilişkilerini ve gündelik pratiklerini bu doğrultuda düzenlemesinin önerildiği dikkat çekmektedir. Burada bireyin yaşamındaki şans ve fırsatlardan kendisinin sorumlu olduğu fikrinin öne çıktığı görülür. Neoliberal bireyciliğin başat söylemleri, spiritüel anlatılarla çerçevelenerek yeniden üretilmektedir. İkinci eksen ise şansın duygulanımsal boyutuna işaret etmektedir. İncelenen videolarda şanslı olmanın yoğun bir duygusal emek gerektirdiği görülmektedir. Şükür, minnet, pozitiflik ve kabullenme gibi duygular, şansın hem koşulu hem de göstergesi olarak sunulmaktadır. Bu duyguların özellikle kadınlara hitap eden bir söylem içinde öne çıkması, feminenliğin uyum, sabır ve duygusal öz-denetim gibi özellikler üzerinden yeniden kurulduğunu düşündürmektedir. Ayrıca yetişkin kadınlara hitap eden trendin başlığındaki "girl/kız" ifadesi, feminenliğin çocuksulaştırarak (infantilization) öznenin eyleyici potansiyelini "zararsız" bir çerçeveye oturtmaktadır. Bu bulgular, "Şanslı Kız Sendromu" söyleminin, hem şansı bireysel sorumluluk ve duygu yönetimi üzerinden kuran neoliberal spiritüel bir özneleşme biçimini, hem de feminenliği de uyum bozucu olmaktan uzak kodlayan geleneksel stereotipleri yeniden ürettiğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, "Şanslı Kız Sendromu" söyleminin Türkiye bağlamında neoliberal özneleşme, New Age pratikleri ve cinsiyetlendirilmiş duygular ekseninde nasıl bir öznellik kurguladığını göstermektedir. Bulgular, söz konusu trendin şansı rastlantısal bir durum olarak değil, bireyin zihinsel, sözel, davranışsal ve duygusal stratejileriyle üretilebilen bir sonuç olarak ele aldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda şans, bireysel performans ve duygu yönetimi ile ilişkilendirilerek yapısal eşitsizlikler görünmez kılınmaktadır. Öte yandan söylemin özellikle kadınlara hitap eden yapısı, feminenliğin belirli duygu kalıpları etrafında yeniden üretildiğini göstermektedir. Şükür, sabır, pozitiflik ve uyum gibi duygular "şanslı olmanın" önkoşulu olarak sunulurken, öfke, isyan ve memnuniyetsizlik gibi duygular dışlanmaktadır. Bu durum, kadınlara yönelik uyumcu bir duygu rejiminin yeniden üretildiğine işaret etmektedir. Ayrıca yetişkin kadınlara yönelik içeriklerde "kız" söyleminin kullanılması, feminenliğin çocuksulaştırılarak zararsızlaştırılması ve belirli duygularla sınırlandırılmasıyla ilişkilidir. Bu bulgular, "Şanslı Kız Sendromu" söyleminin bireysel iyi oluşu teşvik eden bir kişisel gelişim veya self-help dilinden ibaret olmadığını, daha geniş bağlamda "şanslı olmayı" bireysel sorumluluk ve duygu yönetimi üzerinden kuran neoliberal spiritüel bir özneleşme modelini yeniden ürettiğini göstermektedir. Çalışma bu yönüyle, yeni medya çalışmaları ve duygu sosyolojisi alanlarının kesişiminde, Türkiye bağlamına özgü güncel bir söylem örneği üzerinden kavramsal ve ampirik bir katkı sunmaktadır. İlerleyen çalışmalar, dijital kültürde yaygınlaşan spiritüel söylemlerin

yanı sıra psikolojik ve terapötik dilin (iyi oluş, öz-şefkat, sınır koyma vb.) neoliberal ideoloji ile kurduğu ilişkiyi inceleyerek bu tartışmayı genişletebilir.

KAYNAKÇA

1. Ahmed, S. (2019). Duyguların kültürel politikası (S. Komut, Çev.). Sel Yayıncılık.
2. Braun, V., & Clarke, V. (2022). Thematic analysis: A practical guide. Sage Publications.
3. Cabanas, E., & Illouz, E. (2023). Mutlu yurttaş imalatı: Mutluluk endüstrisi hayatımızı nasıl kontrol ediyor? (T. Göbekçin, Çev.). İletişim Yayınları.
4. Cengiz, K., Küçükural, Ö., & Gür, H. (2022). Türkiye'de spiritüel arayışlar: Deizm, yoga, budizm, meditasyon, reiki vb. İletişim Yayınları.
5. Dardot, P., & Laval, C. (2018). Dünyanın yeni aklı: Neoliberal toplum üzerine deneme (I. Ergüden, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
6. Dobson, A. S. (2015). Postfeminist digital cultures: Femininity, social media, and self-representation. Palgrave Macmillan. http://dx.doi.org/10.1057/9781137404206
7. Fairclough, N. (1995). Critical discourse analysis: The critical study of language. Longman Publishing. Gill, R. (2007). Gender and the media. Cambridge: Polity Press.
8. Illouz, E. (2011). Soğuk yakınlıklar: Duygusal kapitalizmin şekillenmesi (Ö. Ç. Aksoy, Çev.). İletişim Yayınları.
9. Latu, I., Mast, M. S., & Kaiser, S. (Eds.). (2013). Gender and emotion:
10. An interdisiplinary perspective. Peter Lang.
11. Lupton, D. (2002). Duygusal yaşantı: Sosyo-kültürel bir inceleme. (M. Cemal, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
12. McRobbie, A. (2009). The aftermath of feminism: Gender, culture and social change. Sage Publications.
13. Plant, E.A., Hyde, J.S., Keltner, D. and Devine, P.G. (2000). The gender stereotyping of emotions. Psychology of Women Quarterly, 24: 81-92. https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2000.tb01024.x
14. Rose, N. (1999). Governing the soul: The shaping of the private self (2nd ed.). Free Association Books.
15. Schrock, D., & Knop, B. (2014). Gender and emotions. J. E. Stets & J. H. Turner (Der.), Handbook of the sociology of emotions: Volume II içinde (ss. 411--428). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-017-9130-4
16. Jain, A. R. (2020). Peace love yoga: The politics of global spirituality. Oxford University Press.

MUTFAKTA İDARE ETME SANATI: YOKSUL GÖÇMEN KADINLARIN GÜNDELİK YAŞAMDA SOSYAL DIŞLANMA DENEYİMLERİ

Nazar Bal

ÖZET

Sosyal dışlanma, bireylerin toplumsal kaynaklara ve ilişkilere erişiminin sınırlanmasıyla ortaya çıkan çok boyutlu bir yapıdır ve göç, yoksulluk ve toplumsal cinsiyetin kesişiminde özellikle kadınlar açısından yoğunlaşmaktadır. Türkiye'de iç göçle birlikte artan güvencesiz çalışma koşulları ve sınırlı kaynaklara erişim, yoksul göçmen kadınların yaşamını daha kırılgan hâle getirmiştir. Bu bağlamda mutfak, gıdaya erişim, bakım emeği ve gündelik hayatta kalma pratiklerinin kesiştiği bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bu araştırmada, Isparta'da yaşayan 10 yoksul göçmen kadınla yapılan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler anlatı analizi çerçevesinde incelenmiş, veriler tematik analizle çözümlenmiştir. Bulgular, ilişkisel sosyoloji yaklaşımı doğrultusunda gündelik pratikler ve duygusal deneyimler üzerinden yorumlanmış; yoksulluğun unu kavurarak çocukları doyurma, artan yemekleri dönüştürme, gıdayı bölerek kullanma ve en ucuz ürünü seçme gibi "idare etme" pratikleri aracılığıyla sürdürüldüğünü göstermiştir. Sosyal dışlanmanın ekonomik, kurumsal, mekânsal, ilişkisel ve duygulanım boyutlarıyla çok katmanlı bir yapı sergilediği ortaya konmuştur. Utanç, değersizlik ve geri çekilme gibi duyguların bu süreçte yalnızca bireysel deneyimler olarak kalmayıp, toplumsal ilişkiler içinde dolaşıma girerek bedenlere "yapışan" duygular olarak işlediği görülmüştür. Kadınların mutfakta geliştirdiği pratiklerin, eşitsizlikler içinde hem yeniden üretimi sürdüren hem de hareket alanı açan gündelik müdahaleler olduğu tespit edilmesiyle mutfak, yoksulluğun ekonomik, duygusal ve toplumsal boyutlarının birlikte deneyimlendiği ve yeniden kurulduğu ilişkisel bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yoksulluk, Sosyal Dışlanma, Göç, Mutfak, Bakım Emeği.*

GİRİŞ VE ÇALIŞMANIN AMACI

Türkiye'de iç göç, güvencesiz çalışma koşulları ve sınırlı kaynaklara erişim nedeniyle yoksul göçmen kadınları kırılgan bir konuma yerleştirmekte; yoksulluk ve sosyal dışlanma gündelik yaşam içinde iç içe geçmektedir. Mutfak, bu sürecin somutlaştığı temel alanlardan biri olarak ele alınmakta; bu çalışma, yoksul göçmen kadınların mutfak deneyimleri üzerinden sosyal dışlanmanın gündelik yaşamda nasıl kurulduğunu ve bu sürece eşlik eden duygusal deneyimleri analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırma şu sorulara yanıt aramaktadır:

- Yoksul göçmen kadınların mutfak deneyimleri sosyal dışlanmayı nasıl üretmektedir?

- Mutfakta gelişen gündelik pratikler, yoksulluk ve dışlanma koşullarında nasıl bir "idare etme" alanı oluşturmaktadır?

- Mutfak deneyimlerine eşlik eden duygulanımsal süreçler nasıl şekillenmektedir?

KAVRAMSAL / KURAMSAL ÇERÇEVE

Göç, yoksulluk ve sosyal dışlanma ilişkisini ele alan çalışmalar, bu olguların ekonomik boyutla sınırlı kalmadığını; toplumsal ve mekânsal süreçler içinde üretildiğini göstermektedir. Göç ve mutfak ilişkisine odaklanan araştırmalar ise yemek pratiklerini kültürel kimlik ve uyum süreçleri bağlamında

ele almakta; ancak bu pratiklerin yoksulluk ve sosyal dışlanma koşullarında nasıl biçimlendiğine sınırlı düzeyde değinmektedir [1,2]. Bu nedenle mutfak pratiklerinin gündelik hayatta kalma stratejileri, gıdaya erişim ve duygusal deneyimler çerçevesinde ele alınması önem kazanmaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçevesi, ilişkisel sosyoloji [3] yaklaşımına dayanmaktadır. Bu doğrultuda yoksulluk, göç ve toplumsal cinsiyet karşılıklı etkileşim içinde ele alınmakta; sosyal dışlanma, toplumsal ilişkiler ve yapısal eşitsizlikler içinde biçimlenen dinamik bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, Nancy Fraser'ın [4] yeniden dağıtım, tanınma ve temsiliyet ayrımıyla birlikte düşünülerek dışlanmanın ekonomik, toplumsal ve politik boyutlarını görünür kılmaktadır. Kadınların deneyimleri kesişimsellik yaklaşımı doğrultusunda ele alınırken, bakım emeği Silvia Federici'nin [5] yaklaşımıyla toplumsal yeniden üretimin kurucu unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Pierre Bourdieu [6] ve Michel de Certeau'nun [7] kavramsal çerçeveleri analizde yol gösterici olmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmada, yoksul göçmen kadınların mutfak deneyimlerini ve sosyal dışlanma süreçlerini anlamak amacıyla nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde anlatı analizi benimsenmiştir. Katılımcılara kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmış; Isparta'da yaşayan, düzenli geliri olmayan 10 kadınla yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenerek yorumlanmıştır. Bu yöntem, katılımcı anlatılarındaki ortak örüntüleri ve sosyal dışlanmanın gündelik yaşamda nasıl deneyimlendiğini ortaya koymak amacıyla tercih edilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Şekil 1: Sosyal Dışlanmanın Gündelik ve İlişkisel Üretimine İlişkin Mutfak Üzerinden Bir Model

Araştırma bulguları Şekil 1'de yer alan kavram ve kuramlar üzerinden analiz edilmiştir. Yoksul göçmen kadınların yoksulluğu en ucuz ürünü seçme, gıdayı bölerek kullanma ve "elde olanla yetinme" gibi gündelik pratikler üzerinden, göç ve bakım sorumluluklarıyla birlikte biriken bir süreç olarak yaşadıklarını göstermektedir. Bu durum, dışlanmanın ekonomik, kurumsal, mekânsal, ilişkisel ve duygulanım boyutlarının iç içe geçtiği çok katmanlı bir yapı içinde gündelik yaşamda üretildiğine işaret etmektedir. Ekonomik dışlanma gıdaya erişimdeki kısıtlılıklarla görünür hâle gelirken, kadınların geliştirdiği "idare etme" pratikleri sınırlı imkânlar içinde kurulan gündelik çözümler olarak öne çıkmaktadır. Kurumsal, mekânsal ve ilişkisel dışlanma ise sosyal yardımların kesintili yapısı, yetersiz yaşam koşulları ve sosyal geri çekilme deneyimleriyle birlikte ortaya çıkmaktadır. Bu çok katmanlı yapı, mutfakta yürütülen gündelik düzenlemeler içinde sürdürülmektedir. Kadınların

geliştirdiği "idare etme" pratikleri, De Certeau'nun [7] ifade ettiği gibi sınırlı imkânlar içinde kurulan gündelik taktikler olarak ortaya çıkarken; bu pratikler aynı zamanda Bourdieu'nün [6] kavramsallaştırdığı biçimiyle eşitsizliklerin yeniden üretildiği ve içselleştirildiği süreçlerle iç içe geçmektedir. Utanç, değersizlik ve geri çekilme gibi duygular, Sara Ahmed'in [9] vurguladığı üzere bedenlere "yapışan" ve ilişkiler içinde dolaşıma giren süreçler olarak davranışları şekillendirmekte; Eva Illouz'un [10] işaret ettiği gibi bireysel deneyimlerin ötesinde eşitsiz toplumsal ilişkiler içinde üretilmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, mutfağın yoksul göçmen kadınlar için kentsel eşitsizliklerin, bakım emeğinin ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin gündelik düzeyde kurulduğu bir alan olduğunu göstermektedir. Carole Counihan ve Penny Van Esterik'in [11] yemek pratiklerini iktidar ve kültür ilişkileri içinde ele alan yaklaşımıyla uyumlu biçimde, mutfakta kurulan düzen kente tutunma ve hayatta kalma stratejilerinin merkezinde yer almaktadır. Federici'nin [5] bakım emeğini görünmez bir yeniden üretim alanı olarak kavramsallaştırması, kadınların geliştirdiği "idare etme" pratiklerini bireysel tercihlerin ötesinde yapısal zorunluluklar içinde değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Bu pratikler, eşitsizliklerin yeniden üretildiği kadar bu eşitsizlikler içinde hareket alanı açan gündelik müdahaleler olarak, yoksulluğun kadınlar açısından bakım emeği, gündelik yaşam pratikleri ve duygulanımsal süreçler içinde yoğunlaşan özgül bir eşitsizlik biçimi olarak yaşandığını göstermektedir. Bu yönüyle mutfak, yoksulluğun maddi, duygusal ve ilişkisel boyutlarının birlikte deneyimlendiği ve yeniden kurulduğu ilişkisel bir mekân olarak öne çıkmaktadır.

Yoksullukla mücadele politikalarının yalnızca gelir destekleriyle sınırlı kalmaması; bakım emeğini, gündelik yaşam pratiklerini ve gıdaya erişimi birlikte ele alan bütüncül bir yaklaşımla yeniden kurgulanması gerekmektedir. Kadınların gündelik yaşamda geliştirdiği "idare etme" biçimlerini görünür kılan ve destekleyen sosyal politikalar, kentsel eşitsizliklerin yeniden üretimini sınırlandırma açısından kritik bir rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Işkın, M. (2021). Göç etmiş kadınların mutfak kültürü deneyimleri üzerine nitel bir araştırma. Kadın/Woman 2000, 22(2), 45--68.
1. 2.Dursun, S., & Güzeller, C. (2023). Göç, yemek ve kimlik: Kültürlerarası bir analiz. Kültür ve İletişim, 26(1), 77--101.
2. 3.Emirbayer, M. (2012). İlişkisel bir sosyoloji için manifesto. G. Çeğin & E. Göker (Ed.), Tözcülüğün tasfiyesi: İlişkisel sosyolojide temel yaklaşımlar içinde (ss. 22--64). Ankara: NotaBene Yayınları.
3. 4.Fraser, N. (2008). Scales of justice: Reimagining political space in a globalizing world. Columbia University Press.
4. 5.Federici, S. (2014). Sıfır noktasında devrim: Ev işi, yeniden üretim ve feminist mücadele (Ö. Avcı, H. Mertol & D. Meral, Çev.). Otonom Yayıncılık.
5. 6.Bourdieu, P. (2015). Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine. (Çev. Hülya Tufan). Hil Yayınları.
6. 7.De Certeau, M. (2009). Gündelik Hayatın Keşfi I. (Çev. L. Arslan Özcan). Dost Kitabevi.
7. 8.De Certeau, M. (2009) Gündelik Hayatın Keşfi II. (Çev. E. Eroğu, E. Ataçay). Dost Kitabevi.
8. 9.Ahmed, S. (2015). Duyguların kültürel politikası (S. Komut, Çev.). Sel Yayıncılık.
9. Illouz, E. (2014). Aşk neden acıtır? (Ö. Çağlar Aksoy, Çev.). Jaguar Kitap.

10. Counihan, C., & Van Esterik, P. (Eds.). (2008). Food and Culture: A Reader. Routledge.

KÜLTÜRÜN BEDENSEL FENOMENOLOJİSİ: KÜLTÜR, BEDEN VE GÖÇÜN DENEYİMSEL ANALİZİ

Aysun Aydın

ÖZET

İnsanın dünyayı anlamlandırma süreci ve çeşitli semboller ve işaretlerle anlam ağları oluşturarak bu süreci ileriye taşıması kültür kavramıyla tanımlanır. Özellikle sosyal bilimler alanında kültürün ne olduğuna ve bir anlamlar sistemi olarak nasıl işlediğine dair farklı bağlamları merkeze alan yaklaşımlar söz konusudur. Bu yaklaşımlar çoğunlukla bu genel tanımı üzerinden kültürün tarihsel ve sembolik yapısına odaklanırken, bu kabullere karşıt bir biçimde fenomenolojik yaklaşım kültürü bedensel olarak yaşanan, alışkanlıklar ve pratikler içinde yeniden üretilen bir yaşam dünyası ve kesintisiz bir deneyim alanı olarak sunar. Fenomenolojik yaklaşım, antropolojik kültür kavramını merkeze alarak, kültürü semboller ve normlar toplamı olmaktan ziyade bedenin dünya ile kurduğu yönelimsel ilişkide ortaya çıkan ve bedensel olarak yaşanan ve hissedilen bir anlam dünyası olarak değerlendirir. Buna göre, kültürel deneyim ve pratikler bedensel yaşantıda ortaya çıkar ve kültürel ritüeller, gelenekler ve normlar bedensel şemalardır. Bu bağlamda, bu çalışma kültürün antropolojik boyutunu fenomenolojik bir bakış açısıyla yeniden düşünmeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Maurice Merleau-Ponty'nin beden fenomenolojisi merkeze alınarak kültürün salt sembolik anlamlar sistemi olarak kavranmasına alternatif bir yaklaşım önerilmektedir. Çalışma, bu kavramsal çerçeveyi göç deneyimi üzerinden somutlaştırarak göçü bir yer değiştirmeden çok algısal, bedensel ve mekânsal kırılmaların iç içe geçtiği değişim süreci olarak analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Fenomenoloji, Beden, Kültür, Göç*.

Sosyal bilimler alanında kültür, genel olarak semboller, anlam sistemleri ve temsiller üzerinden ele alınarak açıklanan bir yapıdır. Dinamik ve değişken bir karaktere sahip olan kültürü, tek bir bağlama indirgeyerek tanımlamak olanaklı olmadığı için kültürün farklı öğelerini temel alan pek çok yaklaşım söz konusudur. Ancak geleneksel yaklaşımların çoğu kültürü genellikle tarihsel-sosyal bir zeminde değerlendirip kültürün bu zeminde bir anlamlar ağı olarak ele alınmasına odaklanırken; kültürün yaşantısal, algısal ve bedensel boyutunu göz ardı etmektedir. Aynı zamanda, bu merkezi bakış açısı kültürü anlamlar, semboller ve işaretler bütünü olarak sunarken; anlamın nasıl ortaya çıktığı sorusu da göz ardı edilmektedir. Öte yandan, fenomenolojik yaklaşım kültürü sembolik ve temsil ilişkisi içinde bir yapı olarak değil, yaşanan bir dünya olarak ele almaktadır. Kültürün antropolojik boyutuna odaklanan fenomenoloji, kültürü soyut normlar ve değerler toplamı olarak değil; bedensel alışkanlıkları, jestleri, gündelik pratikleri, mekânı ve tüm duygulanımları kapsayan bir bütün olarak değerlendirmektedir. Beden kültürün yalnızca taşıyıcısı değil, kültürel dünyanın tüm öğeleriyle dolayımsız olarak yaşandığı zemindir. Kültürün antropolojik açılımı, bu bedensel yaşantıya ve bedensel deneyimin önceliğine odaklanır. Buna göre, kültürel ritüeller kolektif beden şemaları olarak görülürken, gelenekler bedensel pratiklerin tekrarını ve tarihselliğini, kültürel normlar da bedenin öğrenilen ve aktarılanyönelimlerini temsil eder.

Fenomenoloji geleneğinin önemli temsilcilerinden biri olan Maurice Merleau-Ponty'nin felsefesi kültürün bedenselliğinin anlaşılması açısından belirleyici bir rol oynar. Düşünüre göre insanın dünya ile ilişkisi algı zemininde bedensel ve yönelimsel bir ilişkidir ve kültür de bedensel yönelimleri, algısal düzenlenmeleri ve alışkanlıklarla şekillenen pratikleri kapsayan bir yaşam dünyasıdır. Bu bağlamda beden ve bedenin dünya ile tüm etkileşimleri kültürün nesnesi değil, kültürün varoluş zeminidir.

Beden yaşayan bir varlık olarak kültürü taşır ve sürekli olarak yeniden üretir. Bu yeniden üretim sürecinde kültürel pratikler tekrarlar yoluyla bedene yerleşir ve bedensel şemayı oluşturur. Bedensel şema, bedenin dünya içindeki hareketlerini, zamansal ve mekânsal ilişkilerini, doğa ve çevre ile etkileşimlerini düzenler ve olanaklı kılar. Bu düzenin bozulması, alışılmış olanın askıya alınması ya da yaşam dünyası ile ilişkinin kesintiye uğraması bedensel şemanın kırılması olarak ifade edilir. Fenomenolojik-antropolojik kültür kavrayışı açısından göç deneyimi sözü edilen bedensel şema kırılmasının somut bir temsilidir. Göç deneyiminde bu kırılma alışkanlığın kaybı, mekânsal yönelimin bozulması ya da algısal belirsizlik ve düzensizlikler olarak ortaya çıkar. Beden daima bir yerde var olur ve mekanla iç içedir. Bu nedenle göç, bedensel-dünyasal bütünlüğün değişmesi ve bedensel-mekânsal ilişkinin kırılmasıdır. Göçmen beden yeni yaşam dünyasındaki mekânı tanıyamaz, yerini benimseyemez ve bedenin alışkın olduğu gündelik pratikleri, dili, jest ve mimikleri bu yeni dünyaya oturmaz. Öte yandan, birey tek başına ve yalıtılmış bir bilinç olarak var olmaz ve her zaman diğer bedenlerle ilişkili ve etkileşim içinde bir varlıktır. Bu ilişki ve etkileşim alanı öznelerarasılık olarak adlandırılır. Göç deneyiminde bu etkileşim alanında da bir kırılma yaşanır; sosyal etkileşim ve bedenler arası uyum farklılaşır ve bozulur. Dolayısıyla, göç eden bireyin yabancılık deneyimi de bedensel bir deneyimdir.

Bu nedenlerle göç yalnızca sosyo-ekonomik bir çözülme değil, aynı zamanda bedenin dünyaya yeniden ve farklı şekilde yerleşme sürecidir. Bu bağlamda göç deneyimi; dilin, ritüellerin, jestlerin bedene işlenmiş alışkanlıkların kırıldığı ve bedenin yeni bir dünyaya yeniden uyumlandığı bir süreçtir. Önceki kültür dünyasının bedensel-mekânsal yönelimleri yeni olanda yabancıdır; yeni kültür dünyası ise bedensel alışkanlıklarla, gündelik pratiklerle ve mekanla yeniden ilişki kurularak yavaş yavaş içselleştirilir. Bu süreç Merleau-Ponty'nin deyimiyle kültürün yeniden bedenleşmesi ve uyumlanması sürecidir. Bu bağlamda göç deneyimi, bedenin dünya ile kurduğu anlam yüklü ilişkinin, mekân, zaman ve kültür ekseninde yeniden oluşturulması süreci olarak tanımlanabilir. Sonuç olarak, antropolojik kültür kavramını temel alarak göç deneyimini fenomenolojik bir çerçevede değerlendirmek; göç eden bireylerin dünyayı nasıl algıladıklarını, nasıl hissettiklerini, bedenleriyle nasıl yeniden uyumlandıklarını, kaybetmeyi ve ait olmayı nasıl deneyimlediklerini anlamamızı olanaklı kılar. Bu bağlamda, bu yaklaşım hem teorik hem de pratik açıdan, göç deneyimini kültürün bedensel zemini üzerinden analiz etmeye imkân sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

1. Aydın, A. (2024). Phenomenology and Pragmatism: On the Philosophical Conceptualization of Anthropological Culture, Beytulhikme Int J Phil, 14(1), s. 257-274.
2. Aydın, A. (2020). Merleau-Ponty'nin Bedenlenme Fenomenolojisi: Bilinç ve Beden Bütünlüğü, Kilikya, 1, s. 77-90.
3. Batuchina, A. (2015). Migrating Children Experience of Their Body: Phenomenological Perspective, Regional Formation and Development Studies: Journal of Social Sciences, 3(17), s. 7-15.
4. Csordas, T. J. (1990). Embodiment as a Paradigm for Anthropology, American Anthropological Association, 18(1), s. 5-47.
5. Darnel, R. (1997). The Anthropological Concept of Culture at the end of the Boasian Century, Social Analysis: The International Journal of Anthropology, 41(3), s. 42-54.
6. Demeshchenko, V. (2021). Socio-philosophical Context of the History of the Culture and Anthroplogical Paradigm, The Culturology Ideas, 40, s. 44-56.

7. Gendlin, E. T. (1997). Experiencing and the Creation of Meaning-A Philosophical and Psychological Approach to the Subjective, United States of America: Northwestern University Press.
8. Gendlin, E. T. (2018). A Process Model, Illinois: Northwestern University Press.
9. Kreienkamp, J. Vd. (2024). The Migration Experience: A Conceptual Framework and Systematic Scoping Review of Psychological Acculturation, Personality and Social Psychology Review, 28(1),
81-116.
10. Merleau-Ponty M. (2012). Phenomenology of Perception. Çeviren D., A. Landes, London&New York: Routledge.
11. Merleau-Ponty, M. (2014). Algılanan Dünya Çeviren Ö. Aygün, İstanbul: Metis Yayınları.
12. Nikielska-Sekuła, K. (2026). Embodied Transnational Belonging, International Migration Review, 60(1), s. 204-230.
13. Oloruntobi, T. (2023). Revisiting Cross-Cultural Adaptation: An Embodied Approach, Journal of International and Intercultural Communication, 16(4), s. 283-299.
14. Schacht, R. (1990). Philosophical Anthropology: What, Why and How, Philosophy and Phenomenological Research, 50, s. 155-176.
15. Wehrle, M. (2020). Being a body and having a body. The Twofold Temporality of Embodied Intentionality, Phenomenology and the Cognitive Sciences, 19, 499-521

FENOMENOLOJİ VE FEMİNİST KURAM ETKİLEŞİMLERİNDE DENEYİM VE YAŞAM

Çiğdem Yazıcı

Deneyimi ve yaşamı hakkını vererek düşünmenin önünde köklü bloklar oluşturagelmiş insan--doğa, özne-nesne ve zihin-beden gibi ikici karşıtlıklar, hem fenomenolojik hem de feminist yaklaşımlarca kapsamlı biçimde eleştirilmiştir. Aralarındaki farklılıklara rağmen bu yaklaşımlar, insan öznelliğini özne-nesne ayrımının ve özellikle özcülüğün ötesinde varoluşsal bir zeminde yeniden düşünme çabasında kesişirler. Bu ortak yönelim, feminist felsefe ile fenomenolojinin, yaşam dünyası, deneyim, ufuk, varoluş ve özellikle de yaşayan beden gibi kavramların etrafında gelişen diyaloglarıyla özellikle yol açıcı bir yön alır. Özellikle Beauvoir'ın Merleau-Ponty ile girdiği diyalogda bir durum olarak ele aldığı kadın bedeni bu kesişimde yeniden ele alındığında, bize sadece biyolojik bedene indirgenmiş kadınlığı veya toplumsal inşa olarak indirgenmiş kadınlığı değil, deneyimi ve yaşantısal varoluşu içinde konumlanmış ikilikler ötesi fenomenolojik bir beden anlayışını düşünme yolu açar. Bu fenomenolojik beden anlayışı, feminist kuram açısından önemli açılımlar sunar. Nitekim Sara Heinämaa, Linda Alcoff, Sonia Kruks, Lisa Guenther, Iris Marion Young ve Toril Moi gibi düşünürlerin yorumlarında da görüldüğü üzere, bu anlayış kadın varoluşunu ve bedenselliğini cinsiyet/toplumsal cinsiyet ikiliğini aşan bir yerde düşünme imkânı sağlar. Bu imkân ile varoluş odaklı fenomenolojik felsefelerin ufkunda deneyimi ve yaşamı feminist perspektifle düşünmenin imkânlarının kesiştiğini de daha iyi görürüz.

Anahtar Sözcükler: *Deneyim, Yaşam Dünyası, Fenomenolojik Beden, Özne-Nesne İkiliği, Toplumsal Cinsiyet.*

Fenomenoloji ve feminist düşünce arasındaki etkileşimi düşünürken hangisi önce gelir ya da hangisi önce diğerini etkilemiştir sorusuna takılabiliriz. Zira 20. yy'da gelişen fenomenolojik düşünce felsefeyi yaşam dünyasındaki varoluşumuzdan ve öznelerarası deneyimimizden itibaren ele aldığı için soyut ilkeleri metafizik düzlemde düşünmeye alışmış felsefi geleneklerin aksine sosyal yaşantılarımızı daha kapsamlıca ele almamızı, bu vesile ile görünmez kalmışlıkları, eşitsizlikleri ve iktidar ilişkilerini de eleştirebilmeyi mümkün kılan bir ufukla düşünmemizi mümkün kılar. Bu imkân metafiziğin dünyaya konuşamayan içine kapanıklığına karşın dünyayla ve tüm sosyal bilimlerle daha ilişkisel bir düşünme yolunun önünü açar. Bu bağlamda fenomenolojik yaklaşım, özellikle son yıllarda daha da önü açılan eleştirel fenomenoloji çalışmaları, her türlü eşitsizlik üzerine kafa yoran kuramlar gibi feminist düşüncede de öncelikli olan sosyal yaşantılarımızda deneyimlediğimiz cinsiyet eşitsizliklerini anlama, eleştirme ve değiştirme çabasını besleyen bir ufuk düşüncesini takip eden yöntem ve kavramlarla bizi besler.

Ancak Linda Alcoff'un da iddia ettiği gibi feminist düşünce de kendi hattında fenomenolojiyi besleyen birçok kavramı ve düşünme yöntemini zaten geliştiregelmiştir, hatta hangisi hangisine daha çok katkı yapar dersek ona göre fenomenoloji feminist yöntem ve düşünceden daha çok faydalanabilir. Bizim için burada önemli olan ister tematik ister tarihsel olarak hangisinin öncelikli olarak diğerini etkilediğinden ziyade hangi sorularda ve düşüncelerde kesiştiklerinde bize daha iyi bilim yapma ya da Husserl'in deyimi ile daha sıkı/pekin bilim yapma imkânı sunduklarıdır.

Örneğin, Alcoff'un post-yapısalcılarla girdiği diyalogda onların ele aldığı deneyim kavramını daha fenomenolojik yaklaşımla ele aldığımızda ortaya çıkan deneyim kavramı, bedeni ihmal etme pahasına sadece sosyal inşa olarak düşünebilecek cinsiyetlendirilmiş deneyimle değil, biyolojik-toplumsal

ikiliğini aşan bir deneyim ile düşünmeye imkân sağlar. Özellikle yaşayan beden kavramı fenomenolojik deneyim kavramıyla uyum içinde bize özne-nesne ikiliği ötesinde bir öznelliği düşünme imkânı açar. Marion Young ve Toril Moi arasındaki diyalogda da stratejik olarak korumamız gerekebilecek toplumsal cinsiyet kavramına karşın yaşayan beden kavramı kadının beden-özneliğini varoluşsal bir zeminde deneyimin çeşitliğine daha uyumlu zeminde düşünmemizi mümkün kılar. Bu düşünce yaşamı da dünyadan koparmadan ve kültür-doğa ikiliğinin ötesinde düşünmenin imkanını açar. Daha detaylı ele alırsak Sara Heinämaa ve Sonia Kruks'un Beauvoir'ı bir fenomenolog olarak okuma çalışmalarında gördüğümüz üzere yaşam önümüze bir doğa olayına indirgenmiş gibi değil de dünyada birlikte varoluş olarak çıkar; bu da bizi yaşam dünyasını kollektif olarak öznelerarası deneyimizle bedenlenen varoluşlarımız olarak düşünmeye çağırır. Feminist düşüncedeki yaklaşımın hem ikilikleri aşma hem de dünyasal varoluştan itibaren düşünme pratiği fenomenolojik yaklaşımla en ortak yanıdır. Ancak ağrılıkla Beauvoir'dan esinlenerek Sara Heinämaa, Linda Alcoff, Sonia Kruks, Lisa Guenther, Iris Marion Young ve Toril Moi gibi feminist fenomenoloji alanında öne çıkan düşünürler, Heidegger, Husserl ve Merleau-Ponty gibi düşünürlerin fenomenolojik yaklaşımlarında beliren yaşam dünyası, deneyim, ufuk, varoluş ve özellikle de yaşayan beden kavramlarının hali hazırda feminist eleştirel perspektifi beraberinde getirdiğini ancak bu düşünürlerin bu perspektife hakkını vermedikleri gibi, bu kadar varoluş düşüncesinin içinde cinsiyetli varoluşumuz ve burada deneyimlenen eşitsizlikler hakkında hiç kafa yormamış olmalarına ya da bunları gör(e)memiş olmalarına şaşırırlar ve eleştiriyle bakarlar. Yaşayan bedeni düşünmeye başladığımız anda ırksal, sınıfsal ve cinsel birçok katmanlı sosyal yaşantımız düşüncenin içine dahil olur. Feminist fenomenoloji alanında öne çıkan kesişim aslında deneyimi ve yaşamı tüm bu katmanlarıyla daha da hakkını vererek düşünmeye bir çağrıdır. Aralarındaki farklılıklara rağmen bu düşünürlerdeki fenomenolojik ve feminist yaklaşımlar, insan öznelliğini özne-nesne ayrımının ve özellikle özcülüğün ötesinde varoluşsal bir zeminde yeniden düşünme çabasında kesişirler. Bu imkân ile varoluş odaklı fenomenolojik felsefelerin ufkunda deneyimi ve yaşamı feminist perspektifle düşünmenin imkanlarının kesiştiğini de daha iyi görürüz.

KAYNAKÇA

1. Alcoff, Linda Martín. "Phenomenology, Post-structuralism, and Feminist Theory on the Concept of Experience". Feminist Phenomenology içinde. Ed. Linda Fisher and Lester Embree, 39--56.
   Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000.
2. Alcoff, Linda Martin. İkinci Cinsiyet II. Çev. Gülnur Acar Savran. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2016.
3. Alcoff, Linda Martin. Müphemlik Ahlakı Üzerine - Pirus ve Sineas: Piurs ve Sineas. Çev. Gülçin Kaya-Rocheman. İstanbul: Everest Yayınları, 2022.
4. Cixous, Hélène. "The Laugh of the Medusa". Çev. Keith Cohen & Paul Cohen, Signs 1, No. 4 (Yaz 1976): 875-893.
5. Direk, Zeynep. "Simone de Beauvoir'da Ontolojik ve Etik Bir Kavram Olarak Muğlaklık". felsefelogos 84, No. 1 (2025): 103-136.
6. Guenther, Lisa. "Critical Phenomenology". 50 Concepts for a Critical Phenomenology içinde. Ed. Gail Weiss, Ann V. Murphy, and Gayle Salamon, 11--16. Evanston: Northwestern University Press, 2020.
7. Heidegger, Varlık ve Zaman. çev. Kaan Ökten, İstanbul: Alfa Yayınları, 2018.

8. Heinämaa, Sara. "Fenomenolojinin Transendantal ve Eidetik Kaynakları Üzerine: Bedenlenmeye Yönelik Bir Çalışma". Çev. Helin Rana Toprak, felsefelogos 84, No. 1 (2025): 79-116.
9. Heinämaa, Sara.. Toward a Phenomenology of Sexual Difference. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 2003.
10. Heinämaa, Sara. "What Is a Woman? Butler and Beauvoir on the Foundations of the Sexual Difference". Hypatia 12, no. 1 (1997): 20--39.
11. Husserl, Edmund. Avrupa Bilimlerinin Krizi ve Transendental Fenomenoloji. Çev. Tomris Mengüşoğlu. İstanbul: İdea Yayınları, 1994.
12. Husserl, Edmund. Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe. Çev. Tomris Mengüşoğlu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.
13. Kruks, Sonia. "Simone de Beauvoir: Between Sartre and Merleau-Ponty". Simone de Beauvoir Studies 5, (1988): 74-80.
14. Merleau-Ponty, Maurice. Algının Fenomenolojisi. Çev. Eylem Hacımuratoğulları ve Emine Sarıkartal. İstanbul: İthaki Yayınları, 2017.
15. Moi, Toril. "A Feminism of Freedom: Simone de Beauvoir". What Is a Woman?: And Other Essays içinde, 3-152. New York: Oxford University Press, 2001.
16. Stone, Alison. Feminist Felsefeye Giriş. çev. Yonca Cingöz, Bilge Tanrısever. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2019.
17. Yazıcı, Çiğdem. "'Ben bedenim miyim?' Beauvoir ve Merleau-Ponty'de Bedensellik ve Öznellik". Fenomenolojinin Geleceği. İstanbul: Alfa Yayınları, 2025.
18. Young, Iris Marion. "Yaşanan Bedene Karşı Toplumsal Cinsiyet". Cogito Dergisi 58 (2009): 39-57.

TİPLEŞTİRMENİN SOSYO-FENOMENOLOJİK ONTOLOJİSİ VE KOLEKTİF ANLAM UFKU

Diler Ezgi Tarhan

ÖZET

Schütz'ün fenomenolojik sosyolojisinde öznelerarası dünyada paylaşılan ve tarihsel olarak biriken kolektif anlam ufkunun temeli statüsündeki tipleştirme kavrayışı, deneyimin kuruluşunu, anlamın dolaşımını ve toplumsal düzenin sürekliliğini mümkün kılan kurucu bir ilke olarak ele alınır. Weber'in ideal tipi, empirik gerçekliği açıklamak için analitik bir soyutlama olarak yapılandırılmışken, Schütz'teki tipleştirme bu soyutlamayı mümkün kılan daha kökensel bir deneyim düzeyi olarak ele alınır ve Husserl fenomenolojisindeki 'intensiyonalite', 'yaşam dünyası', 'öznelerarasılık' ve 'tipiklik' kavramları ışığında yorumlanır. Bilincin dünyayı her zaman tipik şemalarla kavradığını kabul eden fenomenolojik savı, öznelerarası zemine uyarlayan Schütz'ün kuramıyla birlikte tipleştirme tarihsel olarak kurumsallaşmış ve gündelik pratiklerde sürekli yeniden üretilen bir anlam matrisi haline gelmiştir. Toplumsal dünya bu açıdan ön-verili tiplerden ziyade kolektif anlam ufkunda paylaşılan tipleştirmeler aracılığıyla sürekli kurulan dinamik bir ağ olarak görülür. Dil, kültür ve ritüeller bu tipik şemaları pekiştirir; mikro etkileşimler ile makro kurumlar birbirini yeniden üretir. Eleştirel yaklaşımlar ise tipleştirmenin aynı zamanda normatif ve özneleştirici yönüne dikkat çekerek tipleştirmenin iktidar, dil ve söylem pratikleri üzerinden bir okuma yaparlar. Sonuçta toplumsal gerçekliğin sabit bir yapı değil, kolektif anlam üretimiyle oluşan sürekli bir süreç olduğu anlaşılır. Bu nedenle tipleştirme, hem gündelik etkileşimlerin sezgisel rehberi hem de toplumsal düzenin görünmez altyapısı olarak iş görürken diğer yandan da kolektif anlamın sürekliliğini sağlar. Aynı zamanda eleştirel düşünce için bir çözümleme anahtarı sunar ve toplumsal olanı görünür kılar.

Anahtar Sözcükler: *Tipleştirme, Öznelerarasılık, Yaşam Dünyası, Kolektif Anlam Ufku, Fenomenolojik Sosyoloji.*

Toplumsal gerçeklik genellikle dışsal, verili ve nesnel bir alan olarak kavranır. Halbuki daha yakından bakıldığında, bu gerçekliğin baştan itibaren anlamlandırılmış, düzenlenmiş ve belirli kalıplar içerisinde tipleştirilmiş olduğu görülür. Bu durum, insanın dünyayla ilişkisinin dolaysız bir karşılaşmadan ziyade, her zaman belirli şemalar aracılığıyla kurulan tipik bir deneyim olduğunu gösterir. Tam da bu noktada "tipleştirme" (Typisierung), yalnızca bilişsel bir sınıflandırma değil, deneyimin ve anlamın kurulmasını mümkün kılan temel bileşen olarak ortaya çıkar. İnsan, dünyayı olduğu gibi değil, belirli tipler hükmünde tanıyıp sınıflandırır ve bu tipler doğrultusunda anlamlandırıp deneyimler; dolayısıyla toplumsal gerçeklik, bu tipleştirme süreçlerinin sürekliliği içinde var olur.

Alfred Schütz'te "tipleştirme", yalnızca bilişsel bir sınıflandırma işlemi olarak değil; deneyimin kurulmasını mümkün kılan apriori bir düzenek, anlamın öznelerarası dolaşımını sağlayan aracılık formu ve toplumsal düzenin sürekliliğini teminat altına alan kurucu bir ilke olarak görülmelidir. Kolektif anlam ufkunun toplumsal gerçekliği inşa edişinde kurucu bir moment olan "tipleştirme", bu yönüyle yalnızca deneyimi düzenleyen bir araç olarak değil, deneyimin ortaya çıkma koşulu olarak görüldüğünden; tipleştirmeyi, bilişsel ve metodolojik bir soyutlama işlemi olarak kavrayan Weber'in çerçevesini önemli ölçüde aşar. Zira Weber'de "ideal tip", empirik gerçekliğin belirli yönlerini analitik olarak keskinleştiren bir düşünsel konstrüksiyon olarak, bilimsel bilginin üretimine hizmet ediyordu. Oysa Schütz, tipleştirmeyi, bilimsel düşünmenin ürünü olarak görmez ve hatta bilimsel düşünmeyi mümkün kılan daha temel bir deneyim katmanına yerleştirir. Schütz'e göre

tipleştirme, bilişsel bir kategori değil, "deneyim--anlam--toplum" üçlüsünü birbirine bağlayan kurucu bir yapıdır. Keza dünya da dağınık ve ham bir veri alanı olarak değil; baştan beri tipik olarak örgütlenmiş olan bir anlam dokusu olarak deneyimlendiğinden, her şey dönüp dolaşıp tipleştirilen anlam ve deneyimler üzerinden okunmaktadır. Bu anlamda Weber'in ideal tipleri, Schütz'ün perspektifinde, gündelik yaşam dünyasında zaten işleyen tipleştirme süreçlerinin ikinci dereceden, reflektif yeniden inşaları olarak nitelendirilir.

Schütz'ün kendisinden en fazla etkilendiği düşünür olan Husserl'e göre bilinç, dünyayı hiçbir zaman ham bir veri alanı olarak görmez; her algı, geçmiş deneyimlerin tortulaşmasıyla oluşan tipik şemalar aracılığıyla gerçekleşir. 'Typik' ve 'Typus' kavramları ışığında tipleştirilen anlam ve deneyimlerden çoğu eserinde söz eden Husserl için bir nesneyi tanımak ile onu belirli bir tip altında sentezleyebilmek bir ve aynı şeydir. Yani Husserl'e göre tipleştirme, deneyime sonradan eklenen bir soyutlama değil, deneyimin en başından itibaren işleyen kurucu koşuludur. Ancak bu analiz, tiplerin toplumsal dolaşımını açıklamak bakımından yetersiz görülerek Schütz tarafından sosyolojiye entegre edilmeye çalışılmıştır. Husserl'in içkin algı (immanente Wahrnehmung) ile dolaysız görü (unmittelbare Anschauung) analizlerini, öznelerarası düzleme tercüme eden ve fenomenolojiyi toplumsal bir ontolojiyle genişleten Schütz'e göre, deneyimin kurucu koşulu olarak işleyen tipik şemalar bireysel bilinçten bağımsızlaşarak öznelerarası dünyada yerleşik hâle gelmekte ve toplumsal gerçekliğin önceden-anlamlandırılmış karakterini görünür kılmaktadır. Dolayısıyla Schütz'e göre biz, eylemleri, durumları veya başka özneleri (Husserl'in iddia ettiği gibi tipik bir Einfühlung ya da Fremderfahrung ile) dolaysız bir verilmişlik içerisinde değil; toplumsal olarak devralınmış tipik anlam şemaları aracılığıyla kavrayıp yorumlarız. Söz konusu şemalar, bireysel zihnin spontan üretimleri olmaktan ziyade, tarihsel süreç içinde birikmiş, kurumsallaşmış ve "bilgi stoku" içinde muhafaza edilerek kuşaklar boyunca aktarılmış olan anlam katmanlarıdır. Böylece toplumsal dünyaya dahil olan her özne, kendisini "önceden tipleştirilmiş" bir anlam ufku içinde bulmakta; bu ufuk, onun algısını, yorumunu ve eylemini yönlendiren örtük bir çerçeve işlevi görmektedir. Ne var ki bu süreç tek yönlü bir "aktarım" (Übertragung) süreci olmayıp; tipik anlam şemaları, yalnızca devralınan sabit kalıplar olarak kalmaz; gündelik hayatın pratikleri içinde sürekli olarak icra edilir, teyit edilir, dönüştürülür ve yeniden üretilir. Bu anlamda tipleştirme, hem tortulaşmış bir miras hem de dinamik bir yeniden-üretim sürecidir. Bireyler, eylemleri aracılığıyla bu tipleri fiilen gerçekleştirirken, aynı zamanda onların sürekliliğini sağlamakta ve belirli bağlamlarda onları yeniden yorumlayarak dönüştürmektedir. Bu vesileyle toplumsal dünya, sabit bir yapıdan ziyade, paylaşılan tipleştirmelerin dolaşımıyla sürekli ve yeniden kurulan bir anlam ağı olarak belirir. Bu kuramsal çerçeve içinde sosyal fenomenoloji, yalnızca bilinç çözümlemelerine dayanan felsefi bir yaklaşım olmaktan çıkarak, gündelik hayatın mikro-düzeydeki anlam üretim süreçlerini inceleyen güçlü bir sosyolojik paradigma haline gelir. Böylelikle Schütz'ün fenomenolojik sosyolojisiyle birlikte tipleştirmenin yalnızca bilinç içi intensiyonel bir yapı değil, aynı zamanda toplumsal dünyanın kuruluşuna içkin, dolaşımsal ve tarihsel olarak tortulaşmış bir anlamlandırma matrisi olduğu da kesinlik kazanır.

Weber'in yorumsamacı sosyolojisiyle kesişim noktasında konumlanan bu yaklaşım, toplumsal eylemi anlamanın yolunun, aktörlerin kullandığı tipik anlam şemalarını çözümlemekten geçtiğini göstermekte; böylece hem gündelik pratiklerin içkin mantığını açığa çıkaran mikro-sosyolojik bir analiz biçimi olarak hem de anlamın öznelerarası kuruluşunu merkeze alan yorumsamacı bir perspektif olarak sosyal bilimler içinde kurucu bir konum kazanmaktadır. Nitekim birini "eş", "patron", "ebeveyn", "fizyoterapist" veya "yabancı" anlamak, yalnızca betimleyici bir işlem değil, aynı zamanda belirli beklenti yapılarını harekete geçiren bir yönlendirmedir. Bu açıdan toplumsal düzen, kurallardan önce tipik beklentiler üzerine kurulmaktadır. Weber'de araştırmacının bilinçli soyutlamasıyla

oluşturulan "ideal tip" tam da bu bağlamda empirik gerçekliği anlamak için geliştirilen analitik bir araçtır. Halbuki gündelik yaşam dünyasında işleyen tipleştirmeler, bu tür reflektif bir mesafeye dayanmayıp bizzat deneyimin içinde işlemektedir. Bu nedenle "bilimsel tipler", gündelik tipleştirmelerin ikinci dereceden yeniden kuruluşları olarak anlaşılabilir. Bu ayrım, sosyal bilimlerin nesnesinin doğrudan davranış değil, bu davranışların anlamlandırılma biçimleri olduğunu ortaya koymakta; bu sayede sosyal bilimsel bilgi, dışsal bir gerçekliğin temsili olmaktan ziyade, anlamlandırılmış bir dünyanın yeniden-anlamlandırılmasına dönüşmektedir.

KAYNAKÇA

1. Berger, Peter L., & Luckmann, Thomas (1966). The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge. New York: Anchor Books.
1. Blumer, Herbert (1969). Symbolic interactionism: Perspective and method. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
2. Bourdieu, Pierre (1990). The logic of practice. Stanford, CA: Stanford University Press.
3. Derrida, Jacques (1976). Of grammatology (G. C. Spivak, Trans.). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
4. Foucault, Michel (1972). The archaeology of knowledge (A. M. Sheridan Smith, Trans.). New York: Pantheon Books.
5. Foucault, Michel (1977). Discipline and punish: The birth of the prison (A. Sheridan, Trans.). New York: Pantheon Books.
6. Gadamer, Hans-Georg (1990). Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik. Tübingen: Mohr Siebeck.
7. Garfinkel, Harold (1967). Studies in ethnomethodology. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
8. Goffman, Erving (1959). The presentation of self in everyday life. New York: Anchor Books.
9. Heidegger, Martin (1977). Sein und Zeit. Tübingen: Niemeyer.
10. Husserl, Edmund (1950). Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge (S. Strasser, Ed.). Den Haag: Martinus Nijhoff.
11. Husserl, Edmund (1966). Analysen zur passiven Synthesis: Aus Vorlesungs- und Forschungsmanuskripten 1918--1926 (M. Fleischer, Ed.). Den Haag: Martinus Nijhoff.
12. Husserl, Edmund (1970). Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendentale Phänomenologie (W. Biemel, Ed.). Den Haag: Martinus Nijhoff.
13. Husserl, Edmund (1973). Erfahrung und Urteil: Untersuchungen zur Genealogie der Logik (L. Landgrebe, Ed.). Hamburg: Felix Meiner.
14. Husserl, Edmund (1976). Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie I (K. Schuhmann, Ed.). Den Haag: Martinus Nijhoff.
15. Linton, Ralph (1936). The study of man. New York: Appleton-Century.
16. Luhmann, Niklas (1995). Social systems. Stanford, CA: Stanford University Press.
17. Mead, George Herbert (1934). Mind, self, and society. Chicago: University of Chicago Press.
18. Merleau-Ponty, Maurice (1962). Phenomenology of perception (C. Smith, Trans.). London: Routledge.
19. Öğütle, Vefa Saygın. (2022). Failin Ontolojisi: Sosyal Bilimlerde Nedensellik ve Yönelimsellik. Ankara: Fol Kitap.
20. Parsons, Talcott, & Shils, Edward (1951). Toward a general theory of action. Cambridge, MA: Harvard University Press.
21. Scheler, Max (1926). Die Wissensformen und die Gesellschaft. Leipzig: Der Neue Geist.
22. Schütz, Alfred (1932). Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt. Wien: Springer.

23. Schütz, Alfred (1962). Collected papers I: The problem of social reality. Den Haag: Martinus Nijhoff.
24. Schütz, Alfred, & Luckmann, Thomas (1974). Strukturen der Lebenswelt. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
25. Weber, Max (1978). Economy and society: An outline of interpretive sociology (G. Roth & C. Wittich, Eds.). Berkeley: University of California Press.
26. Weber, Max (1988). Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre (J.Winckelmann, Ed.). Tübingen: Mohr.
27. Wittgenstein, Ludwig (1953). Philosophical investigations. Oxford: Blackwell.

SOSYAL ONTOLOJİDEKİ BİREYCİLİK ELEŞTİRİSİNE FENOMENOLOJİK BİR YANIT: BEN VE BİZ

Eylem Hacımuratoğlu

Bu çalışma, sosyal ontolojideki bireycilik eleştirisine fenomenolojik bir yanıt geliştirmeyi amaçlamaktadır. Sosyal ontoloji, sosyal varlıkların hem kuruluş süreçlerini hem de özsel belirlenimlerini inceleyen iki yönlü bir araştırma alanı olarak ele alınır. Bireyci yaklaşımlar sosyal olguları bireysel zihin durumlarına indirgerken, holistik yaklaşımlar toplumu birey karşısında önceler; ancak her iki yaklaşımın da kendi güçlükleri vardır ve sosyal gerçeklik ile öznellik arasındaki ilişkiyi makul bir şekilde açıklayamamaktadır. Çalışma, bu ikiliği aşmak için fenomenolojiye başvurur. Buna göre sosyal gerçeklik ne yalnızca bireysel bilinçlerin ürünü ne de özneden bağımsız bir yapı olarak anlaşılmalıdır; aksine bedenli bilinçler ile dünya arasındaki kurucu korelasyon içinde öznelerarasılığın korelatı olarak ortaya çıkar. Fenomenolojik analiz, sosyal nesnelerin kuruluşunu; bireysel bir zihinde ortaya çıkışı, öznelerarası olarak deneyimlenmesi, tekrarlarla tipleşmesi ve tarihsel tortulaşma süreçleri üzerinden açıklar. Bu süreçte sosyal olgular bir yandan öznelerarası olarak nesnellik kazanırken diğer yandan da öznelerin deneyimini geri yapılandırır. Sonuç olarak fenomenoloji, benliğin, dünyanın ve toplumsallığın karşılıklı kurucu ilişkisini göstererek bireycilik, mutlak realizm ve sosyal inşacılık karşısında alternatif bir yol sunar. Çalışmada bu iddiayı somutlaştırmak üzere "Ben" ve "Biz" ilişkisinin transandantal düzeyde nasıl kurulduğu ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Fenomenoloji, Sosyal Ontoloji, Bireycilik, Ben, Biz*

Metafiziğin bir dalı olarak değerlendirebileceğimiz sosyal ontoloji, sosyal dünyanın ya da gerçekliğin doğası üzerine bir araştırmadır. Bu alanındaki araştırmaları iki tipe ayırmak olanaklıdır. İlk araştırma tipi, sosyal varlıkların ya da kategorilerin nasıl inşa olduklarına ya da kurulduklarına, onların kaynağına yöneliktir. İkinci araştırma tipi ise bir inşanın ürünleri olarak ya da kurulmuş şeyler olarak sosyal varlık ve kategorilerin bileşenlerini, yapı taşlarını, onları oldukları türden şeyler yapan özsel belirlenimlerini ortaya koymaya yöneliktir.

Yukarıda ayırt edilen her iki araştırma tipindeki sorulara da bireyin, zihnin ve öznenin önceliğini kabul ederek bireyci, zihinselci ve öznelci bir çerçeveden yanıt veren kuramlar vardır. Sunumumun ilk kısmında sosyal ontoloji alanında bireyciliğe (individualism) yönelik tartışmaları en genel hatlarıyla vermeye çalışacağım. Bir yandan, kurulu sosyal varlık ve kategorilerin, bireylerin toplamından ya da bireysel zihin durumlarından yapıldığı; tamamen bireysel olana indirgenebileceği ve bireye atıfla açıklanabileceği savunulur. Diğer yandan, bu varlık ve kategorilerin, ilk araştırma tipinde belirlenen niteliklere sahip olacak şekilde bireylerin zihinsel faaliyetleri tarafından inşa edildiği, sadece bireylerin ürünü ya da yaratımı olduğu iddia edilir. Bu kuramlar, bireyleri toplumdan tamamen izole, ayrık atomlar gibi ele almakla, grubun niteliklerini bireylerin nitelikleriyle açıklamaya çalışmanın grup özdeşliği ve kolektif yönelimselliğin hesabını veremiyor olmasıyla, sosyal varlık ve kategorileri zihinsel içeriklere indirgeyerek onların nesnelliğini açıklayamıyor olmakla suçlanırlar. Buna karşılık olarak bazı alternatif kuramlar, birey karşısında toplumun önceliğini öne çıkarmaya; bireyler arası ilişkilerin, sözleşmelerin ve uzlaşımların, kolektif bir zihnin ve kolektif yönelimselliğin temel ve kurucu olduğunu kabul etmeye; sadece sosyal varlık ve kategorileri değil bizzat bireyin kendisini de toplumsal yaşamın ürünü olarak görmeye eğilimlidirler. Ancak bireyi toplumda, farklıları aynıda eriten, benliği sadece başkasıyla ilişkiye bağlayarak yeni problem alanları açan bu holistik kuramlar da sosyal dünyayı insan öznelliğinin bir kurgusu haline getirdikleri eleştirisinden

kaçamazlar. Ne tek başına öznelerarasılıktan bahsetmek ne de bedeni de işin içine katarak sadece bilişsel kapasiteler yerine öznel ve öznelerarası pratiklerden de bahsetmek söz konusu öznelci çerçeveden çıkmaya yeter. Burada son çare, önceden verili maddi koşulları, yani tüm olumsallığı ve olgusallığı içinde özneden bağımsızca var olan bir dünyayı hesaba katmakmış gibi görünür. Oysa mutlak realist bir ontoloji de en az salt öznelci bir konum kadar tartışmalıdır. Kurumları, yapıları ve normlarıyla sosyal dünyayı öznelerden bağımsız kendinde var kabul etmek, mevcut iktidar ilişkilerini ve toplumsal yaşamı mutlaklaştırarak, insan özgürlüğüne ve dünya üzerindeki yaşamını değiştirme gücüne hiç yer bırakmaz.

O halde sosyal ontoloji alanında bireyciliğin, zihinselciliğin ve öznelciliğin gerçek panzehiri, öznelerarasılığı, bedeni ve dünyayı aynı resmin içine koyabilmek ve tüm sosyal olguları bu üçüne birden atıfla açıklayabilmek olacaktır. Daha açık bir ifadeyle, bireyin toplumu ve toplumun da geri bireyi kurduğunu, benliğin bedensel bir öz-farkındalıktan başlayarak deneyimin birlikli öznesi, refleksif bir öz bilinç ve toplumsal normları giyinmiş bir kimlik şeklinde farklı boyutları olduğunu, bedeniyle çoktan dünyaya açık, dünyayla karşılıklı algısal ve pratik kökensel ilişkisi temelinde aşama aşama hem dünyayı kuran hem de kendisi kurulan bir özneyi düşünebilmek gerekir. Fenomenolojin bize sağladığı olanak işte tam olarak budur. Algılanan dünya ve bilimin dünyası kadar toplumsal gerçeklik de bilinç tarafından kurulur fenomenolojiye göre. Ancak bu bilinç ne tekil ne de bedensizdir, kuruluş tüm gerçekliğin bireysel bir bilincin psişik içselliğinde erimesi anlamına gelmez asla, gezegen ve organizmanın olgusal teması zemininde bilinçle dünya arasında işleyen bir korelasyonda öznelerarası olarak anlamla donatılan bir dünya ortaya çıkarken özneler de oldukları kişiler haline gelirler. Fenomenolojik analiz işte bu korelasyonunun özsel yapılarına ve onların aşama aşama kuruluşuna yönelik özgün yöntemlerle gerçekleştirilen betimleyici bir analizdir.

Sunumumun ikinci kısmında sosyal gerçekliğin fenomenolojik bir perspektiften nasıl ele alındığını en genel hatlarıyla ortaya koymaya çalışacağım. Sosyal fenomenoloji sosyal dünyayı, sunumun başında sosyal ontoloji alanında yaptığımız ayrımla örtüşecek şekilde hem özsel belirlenimleri hem de kuruluşu bakımından analiz edebilir. İlki, sosyal nesnelerin zorunlu niteliklerini, onları oldukları tipten nesneler yapan ve onlardan ayrılamayacak olan nitelikleri, Husserl'in deyimiyle maddesel özlerini ya da a priori'lerini araştıran bölgesel bir ontolojidir. Fenomenolojik anlamdaki bu sosyal ontolojinin, söz konusu özsel yapıların statik ve genetik olarak nasıl kurulduğunu araştıran ikinci bir araştırmayla, yani transandatal fenomenolojiyle tamamlanması ya da temellendirilmesi gerekir. Transandantal analiz, bir nesnenin sahip olduğu anlamla birlikte bizim için verilmesinin olanak koşullarının araştırılmasıdır, söz konusu nesnenin varlık anlamının (Seinssinn) ve varlık geçerliliğinin (Seinsgeltung) korelasyon içinde öznelerarası olarak nasıl kurulduğunun aydınlatılmasıdır. Bu analizde bir nesnenin ve anlamının tekil bir zihinde ilk kez ortaya çıkışı, öznelerarası olarak paylaşılması yani ortak bir deneyim nesnesi haline gelmesinin olanak koşulları, tekrar eden deneyimler içinde tipleşmesi, gelenek ile kuşaklar boyunca aktarılarak süregitmesi ve tarihsel olarak tortulaşarak şeyleşmesi süreci açık kılınır. Algısal deneyimimizin doğal nesnelerine benzer bir şekilde para, toplumsal cinsiyet, ırk, yasalar, kurumlar ve gruplar gibi toplumsal nesneler de kabaca böyle bir süreç içinde kurulur ve bir kez kurulduktan sonra öznelerarası bir nesnelliğe ve geçerliliğe sahip olarak dünyanın bir parçası, adeta "ikinci doğa" haline gelir ve böylece o topluma doğmuş bireylerin deneyimlerini de geri yapılandırır.

Fenomenoloji sosyal gerçekliğe, birlikte deneyimleyen ve eyleyen, bu gerçekliğin yapılarınca kısıtlanan ve onlardan etkilenen öznelerle korelasyonu üzerinden baktığından dikkatini doğrudan bu öznelere çevirebilir ve kolektif yönelimselliği de transandantal bir analizin konusu yapabilir. Biz olmak ne demektir? Ben olmadan Biz olunabilir mi? Kendini bir grubun parçası olarak deneyimlemenin olanak koşulları nedir? Bu deneyimin Ben olmamda etkisi var mıdır? Sunumumun

son kısmında bu soruları somut bir fenomenolojik analiz örneği üzerinden kısaca yanıtlayarak sosyal fenomenolojinin bireyci, zihinselci ve öznelci kuramları bertaraf edebilecek bir gücü olduğunu göstermeyi amaçlıyorum. Fenomenoloji bunu, benliğin çok boyutlu olduğunu, minimal bir deneyimsel Ben'den bahsetmeden Biz'den bahsedemeyeceğimizi, ama Ben'in özdeşliğinin de Biz'e, en başta da Ben-Sen ilişkisine bağlı olduğunu, kısacası Ben olmadan Biz ve Biz olmadan Ben olunamayacağını keşfetmemizi sağlayarak yapmaktadır. Fenomenolojiye başvurarak Ben-Başkası-Dünya ilişkisinin iç içeliğini ve karşılıklı kurucu boyutlarını derinlemesine kavramak bizi yalnızca bireyselciliğin değil, realizmin ve sosyal inşacılığın da mutlak versiyonlarından kurtaracaktır.

KAYNAKÇA

1. Zahavi, D. (2025). Being We: Phenomenological Contributions to Social Ontology, New York: Oxford University Press.
2. Zahavi D. (2019). Phenomenological Sociology, Phenomenology: The Basics iç. New York: Routledge.
3. Epstein, B. (2015). The Ant Trap: Rebulding Foundations of the Social Sciences, New York: Oxford University Press.
4. Epstein, B. (2024) Social Ontology, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Edward N. Zalta & Uri Nodelman (Eds.), URL = \<https://plato.stanford.edu/archives/fall2024/entries/social-ontology/\>.
5. Epstein, B. (2009). Ontological Individualism Reconsidered, Synthese, Vol. 166 (1), s. 187--213. doi:10.1007/s11229-007-9272-8.
6. Chelstrom, E. (2013). Social Phenomenology: Husserl, Intersubjectivity, and Collective Intentionality, Lanham: Lexington Books.
7. Steinbock, A. J. (1995) Home and Beyond: Generative Phenomenology after Husserl, Evanston Illinois: Nortwestern University Press.
8. Steinbock, A. J. (1995) Generativity and generative phenomenology, Husserl Studies, Vol.12, s.55-79.
9. Caminada, E. (2015) Husserl on Groupings: Social Ontology and the Phenomenology of We-Intentionality, Thomas Szanto, Dermot Moran (Ed.), Phenomenology of Sociality: Discovering the 'We' iç. New York: Routledge.
10. Berger, P. L. Luckmann, T. (1991). The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge, Harmondsworth: Penguin.
11. Schutz, A. (1962). The Problem of Social Reality: Collected Papers I, The Hague: Martinus Nijhoff.
12. Husserl, E. (1954). Hua VI: Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendentale Phänomenologie: Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie, Walter Biemel (Ed.), The Hague: Martinus Nijhoff.
13. Husserl, E. (1976). Hua III/1: Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie, Karl Schuhmann (Ed.), The Hague: Martinus Nijhoff.
14. Husserl, E. (1950) Hua I: Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge, Stephan Strasser (Ed.), The Hague: Martinus Nijhoff.
15. Husserl, E. (1973). Erfahrung Und Urteil: Untersuchungen Zur Genealogie Der Logik, Ludwig Landgrebe (Ed.), Prague: Academia verlagsbuchhandlung.

“ETKİ”Yİ ÜRETMEK: INFLUENCER ENDÜSTRİSİNDE EMEK REJİMİ

Burçin Sarı

ÖZET

Bu araştırma, influencer endüstrisinde sahne arkasında konumlanan yaratıcı çalışanların çalışma pratiklerini ve emek koşullarını incelemektedir. Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışmada, influencer pazarlama ajanslarında farklı görev tanımlarına ve unvanlara sahip 30 yaratıcı çalışan ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bulgular, influencer endüstrisinin yüksek düzeyde prekarizasyon ve sömürü ile karakterize edilen bir emek rejimi ürettiğini ortaya koymaktadır. Influencer endüstrisinde çalışma zamanı ile boş zaman birbirinden ayrılması zor bir şekilde iç içe geçmiştir, sürekli ve kesintisiz erişilebilirlik sektörel bir norm haline gelmiş; düşük ücretler ve güvencesiz çalışma koşulları bireysel tutku söylemi aracılığıyla meşrulaştırılmıştır. Çalışanların yaratıcı özerkliği, marka talepleri, platform algoritmaları ve influencer kimliği gibi faktörler tarafından sistematik biçimde kısıtlanırken, yaratıcı çalışanların emeği bilinçli olarak görünmez kılınmakta ve bu görünmezlik bir tür değer üretim mekanizması olarak işlemektedir. Tüm bu bulgular, influencer endüstrisinin yaratıcı endüstrilere özgü emek sorunlarını yeniden ürettiğini ve yoğunlaştırdığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *influencer endüstrisi, yaratıcı endüstriler, yaratıcı emek, prekarizasyon*

GİRİŞ

Kişisel yaşamlarını ve yaşam tarzlarını metin ve görseller aracılığıyla çevrimiçi platformlarda paylaşan, bu sayede geniş takipçi kitleleri edinen ve mal ile hizmet tanıtımlarını içeriklerine entegre ederek gelir elde eden sıradan internet kullanıcıları olarak influencer'lar (Abidin, 2015), kısa sürede pazarlama uzmanlarını, teknoloji profesyonellerini ve markaları kapsayan yeni bir yaratıcı endüstrinin doğuşuna zemin hazırlamıştır (Hund, 2023). Influencer endüstrisi üzerine yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak ABD (Duffy, 2017; Hund, 2023), Birleşik Krallık (Bishop, 2018) ve Avustralya (Abidin, 2015) bağlamlarında; influencer'ların çalışma koşullarını, algoritmik mücadelelerini ve kendini markalaştırma stratejilerini ele almıştır. Buna karşın, menajerler, metin yazarları ve prodüksiyon ekipleri gibi sahne arkasında konumlanan yaratıcı çalışanların emek pratikleri büyük ölçüde analitik odağın dışında kalmış; yerel bağlamlara özgü emek dinamikleri ise sınırlı biçimde ele alınmıştır. Bu çalışma, söz konusu literatür boşluğundan hareketle, Türkiye'deki influencer endüstrisindeki "below-the-line" (Caldwell, 2008) çalışanların emek koşullarını merkeze almaktadır.

ÇALIŞMA KONUSU İLE İLGİLİ KURAMSAL ÇERÇEVE

Yaratıcı endüstriler; kültürel, sanatsal veya eğlence değeri taşıyan mal ve hizmet üretimini kapsar (Caves, 2000). Hesmondhalgh ve Baker (2011), bu endüstrilerdeki işçileri "yaratıcı çalışanlar", sarf edilen çabayı ise "yaratıcı emek" olarak tanımlar. Batı terminolojisinde yaratıcılık çoğu zaman sanatsal özgürlükle romantize edilse de Banks (2008), yaratıcı emeğin de kapitalist üretim ilişkileri içinde konumlanan bir alan olduğunu vurgular. Yaratıcı çalışmanın merkezindeki iletişimsel üretim, bireyin kendini gerçekleştirme arzusuna hitap ederek "amaç ve anlam" duygusunu besler; ancak bu vaat, sömürü ve tahakküm ilişkilerini sıklıkla görünmez kılar (Hesmondhalgh ve Baker, 2011).Üstelik yaratıcı emeğin sunduğu özerklik illüzyonu; güvencesiz istihdam, uzun çalışma saatleri ve düşük ücretlerle iç içe geçer. McRobbie (2016), neoliberal kapitalizmin "tutkunu işe dönüştür" söyleminin,

bu güvencesizliği bireysel bir tercihmiş gibi doğallaştırdığını belirtir. Ancak emek koşulları, yaratıcı çalışanların üretim sürecindeki rollerine bağlı olarak değişir. Caldwell (2008), bu değişimi karar verici ve görünür olan "above-the-line" grubu ile düşük ücretli, saatlik çalışan ve operasyonel yükü üstlenen "below-the-line" çalışan grupları üzerinden ele alır (s. 377-378).

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş; veri toplama yöntemi olarak derinlemesine görüşme tekniği tercih edilmiştir. Örneklem, Türkiye'de faaliyet gösteren influencer pazarlama ajanslarında görev yapan, farklı hiyerarşik kademelere ve uzmanlıklara sahip 30 yaratıcı çalışandan oluşmaktadır. Katılımcı profili; müşteri ve operasyon ekiplerinden 11 temsilci, 7 influencer menajeri, 4 metin yazarı, 4 video prodüksiyon uzmanı ve 4 ajans yöneticisini kapsamaktadır. Çalışanların sektörel rollerindeki çeşitlilik göz önünde bulundurularak, her grup için özelleştirilmiş soru setleri hazırlanmıştır. Görüşmeler, Kasım 2024 ile Nisan 2025 tarihleri arasında Google Meet ve Zoom platformları üzerinden gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu çalışmanın bulguları, influencer endüstrisinin diğer yaratıcı endüstrilere benzer biçimde yüksek düzeyde prekarizasyon ve sömürü ile karakterize bir emek rejimine sahip olduğunu göstermektedir. Influencer endüstrisinde iş "yeni nesil" bir çalışma deneyimi olarak çerçevelenmektedir. Ancak çalışma pratikleri çoğu zaman özel alanın sınırlarını aşan süreklilik ve erişilebilirlik taleplerine dayanmaktadır. Ajans çalışanları açısından çalışma zamanı ile boş zaman arasındaki ayrım büyük ölçüde silikleşmiş; sabit ve öngörülebilir mesai düzeni ortadan kalkarak iş temposu kampanya takvimleri, marka talepleri ve influencer'ların gündelik ritimleri doğrultusunda yeniden şekillenmiştir. Yaratıcı endüstrilerde yaygın olan ve düşük ücret ile uzun çalışma saatlerini meşrulaştıran ideolojik çerçeve (McRobbie, 2016; Hesmondhalgh ve Baker, 2011), influencer endüstrisinde de geçerlidir. Influencer pazarlama ajanslarında çalışanlar, güvencesizliği çoğu zaman sömürü olarak değil, bireysel tutkularını gerçekleştirmenin bir bedeli olarak içselleştirmektedir. Bununla birlikte endüstrinin yaratıcılık ve özerklik vaadi, ajans profesyonellerinin çalışma pratiklerinde oldukça sınırlı bir karşılık bulmaktadır. Bulgular, influencer endüstrisindeki yaratıcı çalışanlarının içerik üretiminde merkezi bir rol üstlendiğini ortaya koyarken, yaratıcı özerkliklerinin; markaların beklenti ve talepleri, influencer'ın kimliği ve platform algoritmaları gibi parametrelerle ciddi bir biçimde kısıtlandığını göstermektedir. Üstelik influencer endüstrisinde içerik üretiminde kolektif emek ne ölçüde görünmez kılınır ve influencer'ın "otantik" kimliğiyle ne ölçüde uyumlu sunulursa, yaratıcı çıktı o denli başarılı kabul edilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, influencer endüstrisinde "below-the-line" (Caldwell, 2008) çalışanlarının emeği sistematik biçimde görünmez kılınmakta ve bu görünmezlik, bir tür değer üretim mekanizması olarak işlev görmektedir. Bu durum, çalışanların yaratıcı çıktılar üzerinden kendini gerçekleştirme ve ürettikleri işe sembolik sahiplik atfetme imkânlarını sınırlamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bulgular, influencer endüstrisinin güvencesizlik, sömürü ve yabancılaşma gibi yaratıcı endüstrilerdeki yerleşik emek örüntülerini miras alarak yeniden ürettiğini ortaya koymaktadır. Sektörün yapısal işleyişi, sahne arkasındaki yaratıcı emeği sistematik biçimde görünmez kılarak bu görünmezliği temel bir değer üretim mekanizmasına dönüştürmektedir. Bu durum, yaratıcı çalışmanın vaat ettiği özerklik ve sembolik tanınmanın büyük ölçüde gerçekleşmediğine işaret etmektedir. Gelecekteki araştırmalar, sektördeki emek koşullarını küresel bir karşılaştırmalı perspektiften ele alabilir ve var olan sistematik güvencesizliğe karşı kolektif örgütlenme imkanlarını tartışmaya açabilir.

KAYNAKÇA

1. Abidin, C. (2015). Communicative intimacies: Influencers and perceived interconnectedness. Ada: A Journal of Gender, New Media, and Technology, 8, 1--6.
2. Banks, M. (2007). The politics of cultural work. Springer.
3. Bishop, S. (2018). Anxiety, panic and self-optimization: Inequalities and the YouTube algorithm. Convergence, 24(1), 69--84.
4. Caldwell, J. T. (2008). Production culture: Industrial reflexivity and critical practice in film and television. Duke University Press.
5. Caves, R. E. (2000). Creative industries: Contracts between art and commerce. Harvard University Press.
6. Duffy, B. E. (2017). (Not) getting paid to do what you love: Gender, social media, and aspirational work. Yale University Press.
7. Hesmondhalgh, D. ve Baker, S. (2011). Creative labour: Media work in three cultural industries. Routledge.
8. Hund, E. (2023). The influencer industry: The quest for authenticity on social media. Princeton University Press.
9. McRobbie, A. (2016). Be creative: Making a living in the new culture industries. John Wiley & Sons.

TÜRKİYE'DE DİJİTAL PLATFORMLARIN MONETİZASYON SÜREÇLERİNİN ÜCRETSİZ EMEK VE ALGORİTMİK BAĞIMLILIK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Emre Yüksel

ÖZET

Bu çalışma, dijital emek literatüründe önemli bir yere sahip olan "ücretsiz emek" tartışmasını, platformların içerik üreticilerine ödeme yapmaya başlamasıyla ortaya çıkan yeni emek rejimleri bağlamında yeniden ele almaktadır. Tiziana Terranova'nın "free labor" kavramı ve Nick Srnicek'in platform kapitalizmi yaklaşımından hareketle, monetizasyonun dijital emeği özgürleştirip özgürleştirmediği sorusu incelenmektedir. Araştırma, YouTube, Twitch ve X platformlarının monetizasyon politikalarının nitel doküman analizi yoluyla değerlendirilmesine dayanmaktadır. Bu kapsamda, platformların gelir paylaşım modelleri, içerik uygunluk kriterleri ve demonetizasyon uygulamaları incelenmiştir. Bulgular, monetizasyonun dijital emeği özgürleştirmek yerine, içerik üreticilerini algoritmik görünürlük sistemlerine ve değişken gelir koşullarına bağımlı hale getirdiğini göstermektedir. Ayrıca platformların resmi söylemlerinde içerik üreticileri bağımsız girişimciler olarak konumlandırılırken, pratikte gelir ve görünürlük süreçlerinin büyük ölçüde platform kontrolünde olduğu ortaya konulmaktadır. Sonuç olarak çalışma, monetizasyonun sömürüyü ortadan kaldırmadığını göstermekte ve aksine emeği daha ölçülebilir, denetlenebilir ve platforma bağımlı bir yapıya dönüştürdüğünü ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: *dijital emek, platform kapitalizmi, monetizasyon, algoritmik bağımlılık*

GİRİŞ VE ÇALIŞMANIN AMACI

Dijital platformların yaygınlaşmasıyla birlikte emek süreçleri önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Erken dönem internet çalışmalarında kullanıcı faaliyetleri çoğunlukla ücretsiz emek olarak kavramsallaştırılmış ve bu emek biçiminin dijital ekonominin temelini oluşturduğu ileri sürülmüştür (Terranova, 2000). Ancak günümüzde YouTube, Twitch ve X gibi platformların içerik üreticilerine doğrudan gelir sağlamaya başlaması, bu yaklaşımın yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu dönüşüm, dijital emeğin niteliği ve sömürü biçimlerinin değişip değişmediği sorusunu gündeme getirmektedir.

Platformların resmi söylemlerinde içerik üreticileri bağımsız girişimciler olarak konumlandırılmakta ve monetizasyon süreçleri bireysel başarı ve ekonomik fırsat olarak sunulmaktadır (Wall Street Journal, 2024; YouTube Help Center). Söz konusu söylem, dijital emeğin özgürleştiği ve platformların yalnızca aracılık eden yapılar olduğu iddiasına dayanmaktadır. Ancak bu iddianın, platformların içerik görünürlüğü, gelir dağılımı ve kurallar üzerindeki belirleyici rolü göz önüne alındığında yeniden sorgulanması gerekmektedir.

Bu çalışma, söz konusu çelişkiden hareketle şu temel araştırma sorusuna odaklanmaktadır: Platformların monetizasyon politikaları dijital emeği özgürleştirmekte midir yoksa algoritmik kontrol ve gelir belirsizliği üzerinden yeni bir bağımlılık ve denetim rejimi mi üretmektedir? Bu kapsamda çalışmanın amacı, monetizasyon süreçlerinin içerik üreticileri üzerindeki etkisini analiz ederek dijital emeğin nasıl yeniden yapılandırıldığını ortaya koymaktır. Ayrıca Türkiye bağlamında içerik üreticilerinin platformlara olan ekonomik ve algoritmik bağımlılıkları incelenerek literatürdeki tartışmalara özgün bir katkı sunulması hedeflenmektedir.

KAVRAMSAL / KURAMSAL ÇERÇEVE

Terranova (2000) dijital üretimi ve kullanıcı faaliyetlerini ücretsiz emek olarak tanımlarken, Srnicek platformların ekonomik ilişkileri kontrol eden yapılar olduğunu ileri sürmektedir. Platformlar yalnızca aracılık etmez, aynı zamanda görünürlük, veri ve gelir akışını yönetir (Srnicek, 2017). Buna karşılık platformların resmi söylemleri içerik üreticilerini bağımsız girişimciler olarak konumlandırmakta ve monetizasyonu bir fırsat olarak sunmaktadır. Bu bağlamda, monetizasyon yalnızca ekonomik bir değişim olarak değil, aynı zamanda emeğin ölçülme, sıralanma ve değerlendirilme biçimlerini yeniden düzenleyen bir süreç olarak ele alınmalıdır. Platformlar, içerik üretimini yalnızca gelir üretimiyle ilişkilendirmekle kalmayıp, algoritmik görünürlük ve performans metrikleri aracılığıyla üretim süreçlerini sürekli optimize edilmesi gereken bir faaliyet haline getirmektedir. Bu çalışma, bu söylem ile pratikteki kontrol mekanizmaları arasındaki çelişkiyi incelemektedir.

YÖNTEM

Araştırmada nitel doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Örneklem olarak YouTube, Twitch ve X platformları seçilmiştir. Platformların partnerlik koşulları, gelir paylaşım politikaları ve monetizasyon kriterleri incelenmiştir. Ayrıca Türkiye'deki içerik üreticilerin deneyimlerine ilişkin ikincil veriler değerlendirilmiştir. Veriler algoritmik kontrol, gelir belirsizliği ve platform bağımlılığı başlıkları altında analiz edilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bulgular, platformların monetizasyon politikalarının dijital emeği özgürleştirmek yerine yeniden yapılandırdığını göstermektedir. İçerik üreticilerinin gelir elde etme süreçleri, platformların belirlediği içerik uygunluk kriterleri ve algoritmik görünürlük sistemlerine bağlıdır. Reklam dostu içerik politikaları ve demonetizasyon uygulamaları hangi içeriklerin gelir üretebileceğini belirlerken, gelir paylaşım oranlarının tek taraflı değiştirilebilmesi ekonomik belirsizlik yaratmaktadır. Bu durum, monetizasyonun sabit ve öngörülebilir bir kazanç modeli sunmadığını, aksine platforma bağımlılığı artırdığını göstermektedir.

Buna karşılık platformların resmi söylemlerinde içerik üreticileri bağımsız girişimciler olarak konumlandırılmakta ve monetizasyon süreçleri bireysel başarı ve fırsat olarak sunulmaktadır. Ancak bulgular, bu söylem ile pratik arasındaki çelişkiye işaret etmektedir. Görünürlük ve gelir büyük ölçüde algoritmik sistemler tarafından belirlendiği için üretim süreçleri platformun teknik ve ekonomik beklentilerine göre şekillenmektedir. Bu durum, Terranova'nın ücretsiz emek kavramının ortadan kalkmadığını, Srnicek'in tanımladığı platform yapısı içinde yeni bir kontrol biçimine dönüştüğünü göstermektedir. Dolayısıyla monetizasyon, emeği özgürleştirmekten ziyade onu daha ölçülebilir, denetlenebilir ve platforma bağımlı hale getiren bir disiplin süreci olarak işlemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, platformların monetizasyon politikalarının dijital emeği özgürleştirmek yerine yeniden yapılandırdığını ortaya koymaktadır. Bulgular, içerik üreticilerinin gelir elde etme süreçlerinin algoritmik görünürlük, içerik uygunluk kriterleri ve değişken gelir paylaşım politikaları aracılığıyla kontrol edildiğini göstermektedir. Bu bağlamda monetizasyon, yalnızca ekonomik bir fırsat değil, aynı zamanda bir disiplin ve yönlendirme mekanizmasıdır.

Çalışma, dijital emek literatürüne katkı sunarak emeğin monetizasyon sonrası dönemde platforma bağımlı ve algoritmik olarak yönetilen bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir. Türkiye bağlamında bu bağımlılık, sınırlı alternatif gelir kaynakları ve ekonomik kırılganlıklar nedeniyle daha belirgin hale

gelmektedir. Gelecek çalışmaların içerik üretici deneyimlerine dayalı saha verileriyle bu bulguları derinleştirmesi ve platformların algoritmik şeffaflığı ile gelir güvencesi gibi konuları incelemesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Srnicek, N. (2017). Platform capitalism. Polity Press.
2. Terranova, T. (2000). Free labor: Producing culture for the digital economy. Social Text, 18(2), 33--58.
3. Twitch. (n.d.). Affiliate program FAQ. https://help.twitch.tv/s/article/affiliate-program-faq
4. Twitch. (n.d.). Partner program overview. https://help.twitch.tv/s/article/partner-program-overview
5. Wall Street Journal. (2024). How Elon Musk is courting creators on X. Tech News Briefing Podcast. https://www.wsj.com/podcasts/tech-news-briefing/how-elon-musk-is-courting-creators-on-x/7cfde092-5443-499c-896e-4a331742539a
6. X. (n.d.). Creator revenue sharing. https://help.x.com/en/using-x/creator-revenue-sharing
7. X. (n.d.). Terms of service. https://twitter.com/en/tos
8. YouTube. (n.d.). Monetization policies. https://support.google.com/youtube/answer/1311392
9. YouTube. (n.d.). YouTube partner program overview. https://support.google.com/youtube/answer/72851

DİJİTAL EMEK VE DRAMATURJİ: INSTAGRAM MARKA ETKİLEŞİMLERİNDE EMPATİK İŞÇİLİK VE BENLİK SUNUMU ÜZERİNE BİR SÖYLEM ANALİZİ

Yaren Özdemir

Markaların Instagram'daki içerik üretimlerinin her geçen gün artması, dijital etkileşim dinamiklerini yeniden şekillendirmektedir. Tüketicilerin marka içeriklerini gönüllü olarak beğenmesi, yorum yapması veya içerikleri başka kişilere yayması gibi etkileşim pratikleri, markalar açısından önemli bir değer üretimi sürecine işaret etmektedir. Bu eksende söz konusu pratikler, tüketicilerin birer empatik işçi olarak konumlandırılıp konumlandırılamayacağını gündeme getirmektedir. Bu çalışmada, 2025 yılı özelinde Instagram'da en çok etkileşim alan ve birbirinden farklı sektörlerde bulunan ilk 3 markaya gelen etkileşim pratiklerinden olan yorumlar söylem analizi tekniği ile çalışılmıştır. Goffman'ın dramaturjik yaklaşım ve benlik sunumu teorik çerçevesinde ele alınan araştırmanın sonucunda tüketicilere ve markalara gelecek çalışmaları için öneriler sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: *Empatik İşçi, Benlik Sunumu, Marka, Etkileşim*

GİRİŞ VE ÇALIŞMANIN AMACI

Sosyal medya platformları markalar tarafından kendilerini görünür kılmaları, ürün veya hizmetlerini tanıtmaları açısından stratejik iletişim mecraları olarak aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Instagram, markalar tarafından sık kullanılan sosyal medya platformlarından bir tanesidir. DataReportal tarafından düzenlenen GWI verilerine göre, Ocak 2025 yılında Türkiye'de 58,5 milyon aktif Instagram kullanıcısı bulunmaktadır [1]. Bu sebeple markaların içerikleri ve etkileşimleri de günden güne artış göstermektedir.

Marka yöneticileri kullanıcı kitlesinin dikkatini çekmek için belirli stratejiler oluşturma ve bu stratejileri takip etme sorumluluğu altındadır. Çevrimiçi marka yöneticileri geçtiğimiz on yılda markalarını büyütmek amacıyla "itme (push)" veya "çekme (pull)" stratejilerini kullanırken, bulunduğumuz dönemdeki şirketler içinse asıl zorluk marka bağlılığı ve tüketici katılımı yaratma olmuştur [2]. Çünkü markalar tüketici haline gelen Instagram kullanıcılarının sosyal medya içeriklerini görüp geçmelerini istememektedir. Tüketicilerin etkileşim oluşturmalarını; beğenme, yorum yapma, arkadaşlarına gönderme veya içerik oluşturmalarını beklemektedir. Bu dönüşüm ise empatik işçi kavramını ortaya çıkarmaktadır.

Dr. Netchitailova, kullanıcıların Facebook'ta his, duygu ve deneyimlerini paylaşmaları sebebiyle empatik olarak adlandırmakta, Facebook'un ise kullanıcıların bu duygusal taraflarını kâr için kullandığını; duygusal paylaşımlardan oluşan etkileşimlerden kâr elde eden kurum olduğunu dile getirmektedir. Ancak kullanıcıların bu durumun farkında olmamaları sebebiyle onları "Empatik işçi" olarak tanımlamıştır [3].

Tüketicinin duygu veya deneyimlerini içeriklerin altında yorum olarak belirtmesi, beğenmesi veya çevresiyle paylaşması da marka için gönüllü bir emek sergilediğini göstermektedir. Ortaya çıkan dijital emek ise etkileşime dönüşerek hem markanın hem de verilerden beslenen Instagram'ın avantajına dönüşmektedir. Bu durumda tüketici hem içeriği tüketen hem de üreten konuma gelmiştir. Öte taraftan tüketicinin bu etkileşim için vakit harcaması ve emeklerinin karşılığını maddi veya manevi alamaması ise onun marka için çalışan birer "empatik işçi" olarak nitelenmesini desteklemektedir.

Erving Goffman'ın literatüre kazandırdığı "Dramaturjik Yaklaşım" ve "Benlik Sunumu" kavramları araştırmanın teorik çerçevesini oluşturmaktadır. Goffman, toplumsal yaşamı birer tiyatro performansı olarak nitelemektedir. Tiyatroda bireyin kendisini ve faaliyetlerini başkalarının önünde nasıl sunduğu ve bu performans gerçekleşirken yapabileceği ya da yapamayacağı şeyleri ele almıştır. Goffman "Ön Bölge (Front Region)" olarak adlandırdığı sahnede bireyin göstermesi gereken nezaket durumu bulunurken, "Sahne Arkası (Backstage)" dediği kısımda ise ön sahnede gösterilmeyen davranışların arka sahnede olabileceğini vurgulamaktadır [4].

Goffman'ın Sembolik-Etkileşimci yaklaşımına göre "sahne" olarak belirttiği sosyal alanda tüketici, kendi emeğini ortaya koyan bir "aktif özne" iken, Instagram'ın Ekonomi-Politik yaklaşımına sahip olması sebebiyle "empatik işçi" kavramı ortaya çıkmaktadır. Çünkü etkileşimi seven bu platform, daha fazla içerik oluşturulmasını desteklemekte ve tüketicinin emeğinin tekrar tekrar ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu sebeple ortaya çıkan "dijital emek" ve kendisinin tanımlandığı "empatik işçi" çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın araştırma sorusu ise, tüketici, Goffman'ın 'sahne' metaforu çerçevesinde ele alındığında kendi kimliğini sunan aktif bir özne midir veya Instagram'ın etkileşim odaklı ekonomik-politik yapısı içerisinde farkında olmadan dijital emek üreten bir empatik işçiye mi dönüşmektedir? şeklindedir. Ana soruya bağlı alt araştırma soruları ise, farklı marka sektörlerinde ortaya çıkan emek türlerinin nasıl ayrıştığı, tüketici yorumlarının hangi söylemsel kategori altında toplandığı ve Instagram'ın algoritmik yapısının tüketicinin duygusal yatırımını nasıl teşvik ettiği üzerinedir.

Literatürde benlik sunumu özelinde Selimoğlu ve Sarı'nın (2025) yaptığı araştırmada; Influencerların sahnede olduklarının farkında olarak sunum gerçekleştirdiklerinin ve sosyal çevrelerindeki beklentilere göre davranışlarını şekillendirdiklerine, arka sahnede ise gizledikleri kişisel yönlerini Instagram üzerinde kurguladıkları sonucuna ulaşılmıştır [5]. Diğer taraftan literatürde empatik işçi olarak yapılan ön araştırmada empatik liderlik kavramıyla ilgili çalışmaların yoğunluklu olduğu fark edilmiştir.

YÖNTEM

Bu araştırma için markalar SocialBrands'ın yayınladığı verilerden analiz edilerek seçilmiştir. SocialBrands'ın [6] Türkiye özelinde hazırladığı raporda, 2025 yılında Instagram filtresi seçilerek 12 ay boyunca etkileşim bakımından ilk 5'te yer alan markalar Excel tablosuna aktarılmıştır. Listede en sık yer alan ilk 3 marka farklı sektörlerden olacak şekilde Red Bull Türkiye, Netflix Türkiye ve Adidas Türkiye olarak belirlenmiştir. Markaların gönderi ve yorumları amaçlı örneklem yöntemiyle seçilmiş, yorumlar kendi içerisinde söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Markaların gönderi ve yorumları, en çok etkileşim aldıkları aylar dikkate alınarak incelenmiş ve daha çok etkileşim almış toplam 15 gönderi ve 40 yorum veri setine dahil edilmiştir. Bulgular kavramsal sınıflandırma yöntemiyle çözümlenmiştir. Çalışma için seçilen markaların her birinin farklı sektörlerden olması ise araştırmanın zenginliğini oluşturmaktadır.

Ön sahne göstergesinde yorumların söylemsel içeriği, arka sahne göstergelerinde yorumların duygusal alt metni veya izlenim yönetimi göstergelerinde ise diğer kullanıcılara yönelik konumlanma stratejileri değerlendirilmiştir. Empatik işçilik ölçütlerinde ise bilişsel emek, performatik emek ve duygusal/ilişkisel emek dikkate alınmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Netflix özelinde bulgular ele alındığında, yapılan yorumlarda bilişsel emek göze çarpmaktadır. Örneğin bir tüketici, Ocak 2025'de yeni sezonu duyurulan bir dizi için yazdığı yorumda annesiyle birlikte zihinlerine takılan bir soruyu yönelttiği görülmüştür. Soru sorarak, dikkatini ve hafızasını sergileyen bu izleyici Goffman'ın ön sahnesinde analitik izleyici kimliğini yansıtmaktadır. İzlenim yönetimi açısından bakıldığında topluluktan onay ve yanıt talep etme bulunmaktadır. Mizahi unsur içeren, 395 bin beğeni alan bir başka gönderide ise gündelik hayat pratikleri yansıtılmış ve gelen yorumlarda tüketiciler de bu durumu yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Bir gönderi özelinde oldukça fazla dijital emek, beğeni sayısı olarak yansımış durumdadır.

Red Bull etkileşimleri incelendiğinde ise performatik emeğin söz konusu olduğu görülmektedir. Çünkü tüketiciler, Red Bull'un kullanabileceği şekilde ücretsiz olarak slogana benzeyen şekilde yorum yapmakta, cool ve bilinçli tüketici kimlikleri sunmaktadırlar. Örneğin 73 bin beğeni alan bir gönderide tüketici 'Limit, limitin ta kendisi!' şeklinde bir yorumda bulunmuştur. Empatik işçilik bağlamında bakıldığında organik marka söyleminin karşılıksız oluştuğu görülmektedir. Böylelikle tüketiciler bilinçsiz ve karşılıksız bir şekilde markaya içgörü sağlamaktadır.

Adidas'ın en çok etkileşim aldığı aylarda yayınladıkları içeriklere bakıldığında ise takım-taraftar bağlamında gönderiler olduğu fark edilmiştir. Bu durum ise duygusal/ilişkisel emeği ortaya koymakla birlikte empatik işçiliğin en net sergilendiği veriler ortaya çıkmaktadır. Taraftarların gönderilere yaptıkları yorumlar Goffman'ın sahnesinde 'sadık taraftar' kimliğini oluşturmaktadır. Örneğin forma lansmanı yapılan bir içerik 226 bin beğeni almış, 'özledik şu formayı' şeklinde duygusal yoğunluk içeren yorumlarda bulunulmuştur. Empatik işçilik penceresinden bakıldığında taraftarların, doğrudan takıma yönelik, dolaylı olarak da Adidas'ın marka değerine ve topluluk algısına yönelik katkı sağladığı söylenebilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tüketicinin, Goffman'ın dramaturjik yaklaşımında aktif özne, ekonomi-politik yaklaşımda empatik işçi konumunda olması zıt gözüken ancak birbirini besleyen iki gerçeklik olarak gözükmektedir. Bu sebeple tüketici, aktif olarak etkileşim sağlayan bir özne olmakla birlikte görünmez de birer dijital emekçidir. Bu yapı ise etkileşimi seven Instagram'ın ortaya çıkardığı algoritmik yapı ve etkileşim sayılarını da gösterdiği birer performans ürünü olmaktadır.

Çalışma için incelenen markalarda Netflix'de bilişsel emeğin, Red Bull'da performatif emeğin ve Adidas'da duygusal/ilişkisel emeğin varlığı göze çarpmaktadır. Özellikle gündelik hayat pratiklerini yansıtan içeriklerin daha çok beğeni alması, takım-taraftar içeriklerinde ise daha çok empatik işçiliğin gözükmesi dikkat çekicidir. Bir diğer çarpıcı kısım ise duygusal içerikleri ödüllendiren Instagram'ın gönderinin daha çok etkileşim alması veya daha çok yorum yapılması için etkileşim sayılarını göstererek algoritmik olarak duygusal teşviği destekliyor oluşudur.

Sonuç olarak, dijital emek sürecinde tüketiciler, bilinçsiz bir şekilde empatik işçilik sergileyerek hem markaya hem de Instagram'a olumlu katkı sağlamaktadırlar. Bir diğer marka etkileşimlerinin bu çerçevede incelenmesinin gelecek çalışmalara farklı bakış açısı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

1. DataReportal. (2025). *Instagram Users, Stats, Data & Trends for 2025*. https://datareportal.com/essential-instagram-stats
2. Atf, Z., Taherikia, F., & Heidarzadeh Hanzaee, K. (2024). Modeling Brand Engagement in Social Media (Based on Sentiment Analysis and Customer Data). *International*

Journal of Innovation Management and Organizational Behavior, *3*(2), 208–218. https://doi.org/10.61838/kman.ijimob.3.2.25

3. Netchitailova, E. (2016). Flâneur, Aylak ve Empatik İşçi Çeviren: F. Aydoğan, *TRT Akademi*, *1*(2). http://www.triple-c.at/index.php/tripleC/article/view/500/639.
4. Goffman, E. (1956). *The Presentation of Self in Everyday Life*. University of Edinburgh Social Sciences Research Centre.
5. Selimoğlu, Z., & Sarı, E. P. (2025). Goffman'ın Dramaturjik Yaklaşımı Bağlamında Instagram'da Benlik Sunumu: İnfluencer Örneği. *Journal of Western European Social Sciences*, *2*(1), 149–165.
6. Boomsocial. (2025). *SocialBrands Instagram Marka Endeksi*. Ocak-Aralık Arası Linkler Baz Alındı. https://www.boomsocial.com/Social-Brands/2025/Ocak/Instagram

TETİKLENMEYE HAZIR KAMULAR: YOUTUBE YORUM ALANINDA PARÇALANMIŞ ADALET VE İLİŞKİSEL MOBİLİZASYON

Hatice Erdem

ÖZET

Bu çalışma, YouTube yorum alanında şekillenen kamusal etkileşimleri ilişkisel sosyal bilimler perspektifinden inceleyerek çevrimiçi yorumların yalnızca bireysel görüş bildirimleri olmadığını, aynı zamanda aktörlerin birbirlerini konumlandırdığı, meşruiyet sınırlarını müzakere ettiği ve adalet taleplerini dolaşıma soktuğu ilişkisel bir kamusal alan ürettiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Araştırma, kamuoyunda tartışma yaratan bir video etrafında oluşan yorumlara dayanmakta; veri seti nitel içerik analizi ve tematik kodlama yoluyla çözümlenmektedir. Bulgular, yorum alanında ortak bir kamusal uzlaşıdan çok, birbirine rakip adalet anlayışlarının karşı karşıya geldiğini; bir yanda ceza, ihbar, devlet müdahalesi ve yaptırım talepleri öne çıkarken, diğer yanda mizah, ifade özgürlüğü ve ölçüsüz cezalandırma eleştirilerinin belirginleştiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca yorumların yalnızca tepki üretmediği, aynı zamanda "biz/onlar" ayrımları üzerinden sınır çizdiği, parçalanmış adalet taleplerini görünür kıldığı ve ilişkisel mobilizasyon dinamikleri oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda çalışma, YouTube yorum alanını tetiklenmeye hazır çoklu kamuların oluştuğu çatışmalı bir ilişkisellik zemini olarak değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Parçalanmış Adalet, İlişkisel Mobilizasyon, Dijital Kamusallık, Çoklu Kamular, YouTube*

GİRİŞ VE ÇALIŞMANIN AMACI

Sosyal medya platformları, ahlaki yargıların, suç isnatlarının ve cezalandırma taleplerinin yoğun biçimde dolaşıma girdiği çatışmalı dijital kamusallıklar olarak işlev görmektedir. Güncel çalışmalar, bu alanlarda tartışmaların çoğu zaman ortak uzlaşıdan çok parçalanmış adalet talepleri ve karşıt kamusal konumlanışlar ürettiğini göstermektedir [1,2,3,4,5]. 22 Eylül 2025'te İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'nın "Soğuk Savaş" programına ilişkin başlattığı soruşturma [6], dini hassasiyetler, mizahın sınırları, ifade özgürlüğü ve hukuki yaptırım taleplerini aynı tartışma evreninde karşı karşıya getirmiştir. Bu çalışma, söz konusu gerilimi orijinal yayın üzerinden değil, olayın kısa haber videosu biçiminde yeniden dolaşıma girdiği YouTube yorum alanı üzerinden incelemektedir. Çalışmanın amacı, bu yorum alanında öne çıkan adalet söylemlerini, aktörlerin birbirlerini nasıl konumlandırdıklarını ve tartışmanın neden ortak bir kamusal uzlaşı yerine parçalanmış adalet taleplerine dönüştüğünü ortaya koymaktır.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmanın kuramsal çıkış noktası, Jin ve Bouvier'in "tetiklenmeye hazır parçalanmış ilgi grupları" yaklaşımıdır [3]. Bu yaklaşım, dijital kamusallığı geçici ve çatışmalı kamuların mücadele alanı olarak kavramsallaştırmaktadır. Çalışmada bu yaklaşım, aynı olay etrafında neden ortak bir kamusal uzlaşı değil, rekabet halindeki adalet talepleri ve karşıt meşruiyet iddiaları üretildiğini anlamak için temel analitik çerçeve olarak kullanılmaktadır. Bağlamın çöküşü ve kırınıma uğramış kamular yaklaşımları [4,5], aynı içeriğin farklı izleyici kümeleri tarafından farklı anlam rejimlerine yerleştirilmesini açıklarken; dijital vigilantizm [2] ve ideolojik kare [7], karşıt grubun gayrimeşrulaştırılması, ahlaki olarak değersizleştirilmesi ve kamusal yaptırım taleplerinin nasıl ilişkisel olarak üretildiğini

anlamlandırmak açısından yardımcı kavramsal araçlar sunmaktadır. Bu literatür, dijital ortamlarda çatışmalı kamusallıkların nasıl kurulduğunu önemli ölçüde açıklasa da YouTube yorum alanlarında belirli bir olay etrafında gelişen adalet söylemlerinin Türkiye bağlamında nasıl parçalandığını ve karşıt kamular arasında nasıl dolaşıma girdiğini inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışma, söz konusu boşluğa odaklanarak YouTube yorum alanını yalnızca tepki üretim alanı değil, parçalanmış adalet taleplerinin, sınır çizme pratiklerinin ve ilişkisel mobilizasyonun görünür hale geldiği bir çatışma zemini olarak ele almakta; böylece dijital kamusallık literatürüne olaya özgü, ampirik ve ilişkisel bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma, nitel araştırma tasarımına dayanmaktadır. Araştırmanın sahası, Hasret Gazetesi'nin resmî YouTube kanalında 22 Eylül 2025'te yayımlanan "Educatedear Soğuk Savaş programı sunucusu Boğaç Soydemir neden gözaltına alındı? Hangi video?" başlıklı kısa haber videosunun yorum alanıdır [8]. Hasret Gazetesi'nin seçilme nedeni, tartışmalı olayı kısa video/haber formatında yeniden dolaşıma sokarak yalnızca programın izleyicilerini değil, olayla haber akışı üzerinden karşılaşan daha heterojen kullanıcıları da aynı yorum alanında buluşturmasıdır. Bu nedenle çalışma, olayın yeniden dolaşıma girdiği ikincil bir dijital etkileşim sahasını incelemektedir. Araştırmanın ana kütlesini söz konusu videoya yapılan kullanıcı yorumları oluşturmakta; çalışma kapsamında yorum alanında yer alan 272 yorum değerlendirmeye alınmaktadır. Veriler MAXQDA aracılığıyla derlenmiş, ardından nitel içerik analizi ile yorum-yanıt etkileşimlerini birlikte ele alan ilişkisel çözümleme uygulanmıştır. Bu yöntem, yalnızca yorum içeriklerini değil, kullanıcıların karşılıklı konum alışlarını, sınır çizme pratiklerini ve geçici söylemsel koalisyonlarını görünür kılması nedeniyle tercih edilmektedir. Kodlama sürecinde kutsal ihlali, ifade özgürlüğü savunusu, hukuki-cezalandırıcı talepler, etiketsel dışlama ve "biz/onlar" ayrımı temaları izlenmektedir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

İlk bulgular, yorum alanının kısa sürede mizah bağlamından koparak ahlaki ve siyasal bir mücadele zeminine dönüştüğünü göstermektedir. Bir yanda videodaki ifadeyi kutsala saldırı olarak kodlayan ve cezalandırma talebini meşrulaştıran yorumlar, diğer yanda bunu ifade özgürlüğü ve mizah çerçevesinde savunan yorumlar bulunmaktadır. İki taraf arasında ortak bir diyalog zemini oluşmamakta; tartışma, karşılıklı meşruiyet iptali, ahlaki konum alma ve kimliksel sınır çizimi üzerinden ilerlemektedir. Özellikle CİMER, savcılık ve Türk Ceza Kanunu'na yapılan göndermeler, bireysel öfkenin kamusal yaptırım taleplerine dönüştüğünü göstermektedir. Buna karşılık ifade özgürlüğü vurgusu yapan kullanıcılar da karşı tarafı "baskıcı", "gerici" ya da "linççi" olarak etiketleyerek simetrik bir dışlama dili üretmektedir. Bu bulgular, Jin ve Bouvier'in parçalanmış ilgi grupları yaklaşımıyla uyumlu biçimde, yorum alanının ortak bir uzlaşı alanı değil, farklı kamuların geçici koalisyonlar kurarak birbirlerini gayrimeşru ilan ettikleri çatışmalı bir dijital kamusallık olarak işlediğine işaret etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma, YouTube yorum alanlarının ortak bir kamusal uzlaşma üretmekten ziyade, rekabet halindeki parçalanmış adalet taleplerinin karşı karşıya geldiği çatışmalı kamusal alanlar olarak işlediğini göstermektedir. İncelenen vaka, özellikle olayın kısa haber formatında yeniden dolaşıma sokulduğu ikincil yorum sahalarının, cezalandırıcı dijital kamusallığın oluşumunda önemli bir rol oynayabildiğine işaret etmektedir. Bu yönüyle çalışma, tetiklenmeye hazır kamular modelini Türkiye bağlamındaki kültürel ve ideolojik kutuplaşma içinde ampirik olarak tartışmaya açmaktadır. Gelecek

çalışmalarda, aynı olayın farklı platformlardaki dolaşımı karşılaştırmalı olarak incelenebilir; böylece dijital cezalandırma pratiklerinin platform mimarilerine göre nasıl farklılaştığı daha açık biçimde gösterilebilir.

KAYNAKLAR

1. Walsh, J. P. (2020). Social media and moral panics: Assessing the effects of technological change on societal reaction, International Journal of Cultural Studies, Vol. 23(6), s. 840-859.
2. Trottier, D. (2017). Digital vigilantism as weaponisation of visibility, Philosophy & Technology, Vol. 30(1), s. 55-72.
3. Jin, S. ve Bouvier, G. (2025). Cancel culture and trigger-ready fragmented interest groups, Television & New Media, Vol. 26(1), s. 23-41.
4. Marwick, A. E. ve Boyd, D. (2011). I tweet honestly, I tweet passionately: Twitter users, context collapse, and the imagined audience, New Media & Society, Vol. 13(1), s. 114-133.
5. Abidin, C. (2021). From networked publics to refracted publics: A companion framework for researching below-the-radar studies, Social Media + Society, Vol. 7(1), s. 1-13.
6. Anadolu Ajansı. (2025, 22 Eylül). Sosyal medya platformlarında yayımlanan "Soğuk Savaş" programına soruşturma.
7. Van Dijk, T. A. (2011). Discourse and Ideology, London: Sage.
8. Hasret Gazetesi. (2025, 22 Eylül). Educatedear Soğuk Savaş programı sunucusu Boğaç Soydemir neden gözaltına alındı? Hangi video?

REKLAM İLETİŞİMİNDE YAPAY ZEKÂ TEMSİLLERİ: DİJİTAL INFLUENCER KAMPANYASI ÜZERİNE ÖRNEK OLAY İNCELEMESİ

Şebnem Kuk Kaplan & Merve Çerçi

ÖZET

Bu çalışma yapay zekâ temelli dijital influencerların reklam iletişiminde kullanımını Lenovo markasının Alara X ile gerçekleştirdiği iş birliği üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden örnek olay incelemesi olarak tasarlanmıştır. Çalışmada dijital influencerın marka iletişiminde nasıl konumlandırıldığı, içerik üretimindeki rolü ve hedef kitle ile kurduğu etkileşim biçimi analiz edilmiştir. Analizler, Jean Baudrillard'ın simülasyon ve hipergerçeklik kavramları çerçevesinde ele alınmıştır. Bulgular, yapay zekâ temelli dijital influencerların reklam iletişiminde dikkat çekici ve etkileşim artırıcı bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu doğrultuda, dijital influencerların geleneksel influencer modellerinden ayrışarak reklam iletişiminde yeni bir yaklaşım sunduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *dijital influencer, hipergerçeklik, marka iş birliği, reklam iletişimi, yapay zekâ*

GİRİŞ

Dijitalleşme ve yapay zekâ teknolojilerindeki gelişmeler, reklam iletişiminde önemli bir dönüşüm yaratmış ve markaların hedef kitle ile kurduğu iletişim biçimi yeniden şekillendirmiştir. Sosyal medya içerisinde önemli bir yer tutan influencer pazarlaması, etkili bireyler aracılığıyla tüketicilerle bağ kurulmasını sağlayan ve bu bağ üzerinden satın alma davranışlarını etkileyen bir pazarlama yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır (Woods, 2016, aktaran Demirel & Hürmeriç, 2016, s. 127). Son yıllarda yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte influencer pazarlaması, dijital karakterlerin de dahil olduğu yeni bir iletişim alanına doğru evrilmiştir. Yapay zekâ temelli dijital influencerlar, fiziksel bir karşılığı olmayan ancak markaların iletişim süreçlerinde aktif rol üstlenmeye başlayan ve reklam iletişimlerinde stratejik ve ekonomik açıdan hızla önem kazanan dijital karakterlerdir (İlhan & Akdağ, 2026, s.353). Bu durum, reklam iletişiminde temsil, otantiklik ve güven gibi kavramların yeniden tartışılmasına yol açmaktadır. Mevcut literatürde influencer pazarlaması ve dijital reklamcılık üzerine çalışmalar bulunsa da yapay zekâ temelli dijital karakterlerin reklam iletişimindeki rolüne odaklanan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma, Lenovo markasının Alara X ile gerçekleştirdiği iş birliği üzerinden yapay zekâ temelli dijital influencer kullanımını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, dijital karakterlerin reklam iletişiminde nasıl konumlandırıldığını analiz ederek literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Dijitalleşmeyle birlikte medya ve iletişim süreçlerinde yaşanan dönüşüm, gerçeklik ile temsil arasındaki ilişkinin yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, Jean Baudrillard'ın simülasyon ve hipergerçeklik kavramları, dijital medya ortamını açıklamak açısından önemli bir teorik zemin sunmaktadır. Baudrillard'a göre simülasyon, gerçeğin yerini alan temsillerin ürettildiği bir süreci ifade ederken bu sürecin sonucunda ortaya çıkan hipergerçeklik ise bireylerin gerçek ile kurgu arasındaki ayrımı giderek bulanıklaştırdığı bir duruma işaret etmektedir (Baudrillard, 2024). Bu bağlamda dijital medya, yalnızca gerçekliği yansıtan bir araç olmaktan çıkarak kendi gerçekliğini üreten bir yapıya dönüşmektedir. Yapay zekâ temelli dijital karakterler, fiziksel bir varlığa sahip olmamalarına rağmen kullanıcılar tarafından gerçek bir birey olarak algılanabilmektedir. Sosyal

medyada içerik üreten ve etkileşim kuran karakterler, özellikle genç kullanıcılar üzerinde etkili olarak marka iletişimlerinde önemli rol üstlenmektedir (Garip & İnceli, 2021, s. 966). Bu durum hipergerçek kavramı ile doğrudan ilişkilidir. Dijital influencerlar, gerçek bireylerin yerini alarak temsil ve etkileşim düzeyinde yeni bir iletişim biçimi ortaya koymaktadır. Bu yönüyle söz konusu karakterler yalnızca bir iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda hipergerçek bir temsil formu olarak değerlendirilmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırma, yapay zekâ temelli dijital karakterlerin reklam iletişimindeki kullanımını incelemek amacıyla nitel araştırma yaklaşımıyla tasarlanmıştır ve örnek olay incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında Lenovo'nun yapay zekâ temelli bir influencer olan Alara X ile gerçekleştirdiği dijital reklam kampanyası incelenmiştir. Bu örnek olayın seçilmesinin temel nedeni, yapay zekâ özelliklerine sahip bir ürünün yine yapay zekâ temelli bir dijital karakter aracılığıyla tanıtılmasının çalışmanın hipergerçeklik temelli kuramsal çerçevesi açısından özgün ve güçlü bir inceleme zemini sunmasıdır. Analiz, dijital karakterin daha görünür olduğu Instagram platformu ile sınırlandırılmıştır. Veri toplama sürecinde Alara X'in Instagram paylaşımları incelenmiş; analizde dijital karakterin marka iletişimindeki konumu, içerik üretimindeki rolü ve hedef kitleyle kurduğu etkileşim biçimi değerlendirilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Analiz, Alara X'in yalnızca bir içerik üreticisi değil, markanın temsili olarak konumlandırıldığını göstermektedir (Alara X, 2025). Instagram içeriklerinde iletişimin, geleneksel influencer kurgusuna benzer biçimde ancak yapay zekâ temelli bir karakter üzerinden yürütüldüğü ve bu durumun hipergerçek bir iletişim deneyimi ürettiği görülmektedir. Kampanyanın en dikkat çekici yönü, yapay zekâ özellikli bir ürünün yine yapay zekâ temelli bir dijital karakter aracılığıyla tanıtmasıdır. Bu durum, ürün ve iletişim aracı arasında kavramsal bir paralellik kurarak katmanlı bir hipergerçeklik üretmektedir. Baudrillard çerçevesinde burada temsil, yalnızca gerçeği yansıtmakla kalmayıp kendi içinde yeni bir gerçeklik etkisi oluşturmaktadır. İçeriklerde mekân ve nesnelerin gerçeklik statüsünün belirsizleşmesi de dikkat çekmektedir. Kafe ortamının fiziksel mi yoksa dijital mi olduğu ve ürünün gerçek mi yoksa temsil mi olduğu ayırt edilememektedir. Bu durum, izleyicinin gerçek ile kurgu arasındaki ayrımı zorlaştırarak hipergerçek deneyimi güçlendirmekedir. Bu yapı, dijital influencerlarda sahicilik ve güven algısının nasıl kurulduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Hipergerçeklik bağlamında Alara X'in güven etkisi, doğrudan gerçekliğinden değil, ikna edici bir temsil üretmesinden kaynaklanmakta; bu durum dijital ortamda ontolojik güvenlik duygusunun zayıflaması ve manipülasyon potansiyeli açısından eleştirel bir tartışma alanı oluşturmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, yapay zekâ temelli dijital influencerların reklam iletişimindeki rolünü Lenovo ve Alara X iş birliği üzerinden incelemiştir. Bulgular, dijital karakterlerin yalnızca bir iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda markanın temsili bir unsuru olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Öne çıkan temel bulgu, yapay zekâ özelliklerine sahip bir ürünün, yine yapay zekâ temelli bir dijital karakter aracılığıyla tanıtılmasıdır. Bu durum, reklam iletişiminde bütüncül bir anlatı oluşturarak katmanlı bir hipergerçeklik üretmektedir. Ayrıca içeriklerde kullanılan mekân ve nesnelerin gerçeklik statüsünün belirsizleşmesi, izleyicinin gerçek ile kurgu arasındaki ayrımı zorlaştırmakta ve hipergerçeklik deneyimini pekiştirmektedir. Bu doğrultuda çalışma, yapay zekâ temelli dijital influencerların reklam iletişiminde geleneksel modelden farklılaşarak yeni bir yaklaşım oluşturduğunu ve hipergerçekliğin

dijital reklamcılıkta somutlaştığını ortaya koymaktadır. Kampanyanın ödül alması da bu yaklaşımın sektörel karşılık bulduğunu da göstermektedir (Lenovo, 2025). Çalışma yalnızca Instagram ile sınırlıdır. Gelecek çalışmalarda farklı platformların karşılaştırılması ve dijital karakterlerin izleyici algısı ile güven üzerindeki etkilerinin incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Alara X. (2025). [Instagram gönderisi]. Instagram. <https://www.instagram.com/p/DIvf9rRqHnw/>
2. Baudrillard, J. (2024). Simülakrlar ve simülasyon (O. Adanır, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
3. Demirel, E. S., & Hürmeriç, P. (2020). Tüketicilerin nüfuz pazarlaması (influencer marketing) aracılığıyla markalar ile kurduğu bağ: Lüks tüketim üzerine bir araştırma. G. Aydın (Ed.), 21. yüzyılda bütünleşik pazarlama iletişimi (s. 127--145). Kriter Yayınları.
4. Garip, S., & İnceli, P. (2021). Yeniliklerin Yayılımı Bağlamında Instagram'da Yapay Zeka Ürünü Sanal Etkileyenin Takipçiler Tarafından Kabulüne Yönelik Bir İnceleme. Erciyes İletişim Dergisi, 8(2), 959-980. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.888507>.
5. İlhan, H., & Akdağ, M. (2026). Sanal Influencerlara Yönelik Kullanıcıların Sosyal Algısı: Yapay Zekâ Çağında Kuramsal Bir İnceleme. Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 26(1), 350-375. <https://doi.org/10.11616/asbi.1824143>
6. Lenovo. (2025). [LinkedIn gönderisi]. LinkedIn.
7. [https://www.linkedin.com/posts/youraurailslimitless-youraurailslimitless-lenovougcPost-7407069980669915136-00aZ/](https://www.linkedin.com/posts/youraurailslimitless-youraurailslimitless-lenovo-ugcPost-7407069980669915136-00aZ/)

VİDEO OYUNLARI VE TOPLUMSALLAŞMA: 'OYUN-EMEK', BEDENSEL DİSİPLİN VE ÖZNELLİKLERİN YENİDEN ÜRETİMİ

Mehmet Şahinler, Merve Şahin, Saim Buğra Kurban

ÖZET

Bu çalışma, dijital oyunların salt bir eğlence aracı olmanın ötesinde bireylerin karmaşık etkileşim ağları kurduğu, kimlik inşa süreçlerini yürüttüğü ve sosyo-ekonomik hiyerarşilerin yeniden üretildiği ilişkisel uzamlar olarak işlevini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, nitel ve çoklu yöntem yaklaşımıyla, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler (n-20), dijital etnografi ve içerik analizi teknikleriyle tasarlanmıştır. Elde edilen ön bulgular, popüler dijital oyunların, oyuncular tarafından kapitalist pazar dinamiklerinin ve çağdaş toplumsal ilişkilerin uzantıları olarak algılandığına işaret etmektedir. Oyun ve emek (playbour) (Kücklich, 2005) arasındaki sınırların giderek belirsizleştiği bu ekosistemde, bireylerin uzun süreli dijital varoluşlarının yeni bir beden rejimini desteklediği saptanmıştır. Oyuncuların sistemik eşitsizliklere tepki vermek yerine, oyun dinamikleri çerçevesinin içinde örtük olarak işleyen mekanizmayı -bilişsel bir çelişki yarattığı durumlarda dahi- kabullendikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Oyun-Emek, girişimci benlik, prosedürel retorik*

GİRİŞ VE ÇALIŞMANIN AMACI

Dijital çağın ivmesi toplumsallaşma pratiklerinin geleneksel sınırları aşarak dijital alanlara doğru yapısal bir genişleme sergilemesine zemin hazırlamıştır. Video oyunları bireylerin aidiyet hissettiği, sosyal riskleri yönettiği ve etkileşim ağlarını ördüğü platformlar haline gelerek dijital uzamda "üçüncü mekân" (Oldenburg, 1999) işlevine talip bir düzlem yaratmaya adaydır (Ducheneaut vd., 2006). Bu araştırmanın temel amacı, dijitalleşen oyun pratiklerinin nasıl yeni ilişkiler yarattığını ve oyuncuların çevirim içi dünyalarda buna bağlı dinamikleri nasıl deneyimlediklerini incelemektir. Çalışma, "Oyun içi ilişkiler oyuncuların gündelik pratiklerini ve öznelliklerini nasıl şekillendirmektedir?" sorusundan yola çıkarak, dijital oyunları, öznelliklerin (ve alternatif öznelliklerin) yeniden üretildiği alanlar olarak sorunsallaştırmaktadır.

ÇALIŞMA KONUSUYLA İLGİLİ KAVRAMSAL / KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu araştırmanın teorik zemininde failleri ve yapıları durağan varlıklar yerine sürekli devinim halindeki ilişkiler bütünü olarak kavramsallaştıran (Crossley, 2010) bir yaklaşım uygun bulunmuştur. Dijital dolayımdan geçen toplumsal ilişkiler ise bu kavramsallaştırmaya yeni bir boyut katmaktadır. Toplumsal ilişkilerin, ilişkiselliklerin, kimliklerin, bedenlerin, donanımların, kodların ve yapıların iç içe geçtiği bu alan dikkatle incelenmeye değerdir. Çevrimiçi ortamlarda çevrimdışı dünyadaki sosyal reddedilme risklerinin algoritmik ve anonim zırhlar sayesinde nötralize edilmesiyle (Veal vd., 2024) güvenli bir çevrenin inşası mümkün olmaktadır. Ancak bu güvenli çevrede yeni iktidar ilişkileri kurulmakta, çeşitli aktörlerin çıkarları alanın sınırlarını ve gelişimini belirlemektedir. Dijital oyun sektörü, devasa boyutlara ulaşmış (2025 sonunda 188.8 milyar dolar ve 3.6 milyar oyuncu (Newzoo, 2025)), oyun tasarımlarının genel eğilimi de sektörün kâr arayışı doğrultusunda şekillenmiştir. Ancak dijital oyunlar söz konusu olduğunda, yalnızca şirketlerin veya oyuncuların değil, oyun-içi algoritmik ödül ve ceza mekanizmalarının da dikkate alınması gerekmektedir. Bu çalışmada dijital oyunların, hikayeleri, kodları, ödül-ceza sistemleri (ya da prosedürel retorikleri (Bogost'un (2007)) ve oyuncular

arası ilişkiler aracılığıyla şekillenen özneliklerin ve bu sürece uygun yeni bir "uysal beden"in (Foucault, 1995) üretim ve yeniden-üretim alanı olarak incelenmesi hedeflenmiştir.

YÖNTEM

AAA Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) tarafından desteklenen "BBB" başlıklı, 01 Haziran 2025 tarihinde başlayan 18 aylık proje kapsamında yürütülen bu çalışmada nitel ve çoklu yöntem tasarımı benimsenmiştir. Temel veri toplama aracı olarak, 20 katılımcı ile önceden belirlenmiş temalar etrafında yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler planlanmıştır. Görüşmelere ek olarak, araştırmacılardan birinin araştırmacı kimliğiyle bir çevrimiçi oyuncu grubuna dahil olduğu dijital etnografi (Kozinets, 2010) ve katılımcı gözlem yaklaşımı uygulanmakta, mikro-sosyolojik etkileşimler gerçek zamanlı olarak kavranmaya çalışılmaktadır. Makro düzeydeki anlatıları tespit etmek amacıyla, çevrimiçi forumlar ve oyuncu topluluklarının açık kaynaklı metinleri üzerinde içerik analizi yürütülerek elde edilen verinin sentezlenmesi amaçlanmaktadır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

İlk olarak, dijital oyunların birer "üçüncü mekân" işlevi gördüğü tartışmasının geçerliliği ön bulgulardandır. Katılımcılar, video oyunlarında rekabetin yanında, ortak değerlerin inşasına yönelik bir alanın da kurulduğunu ifade etmiştir. İkinci olarak, sanal anonimliğin bireylere gündelik yaşamın sahnesinde (Goffman, 1959) kaygılarından uzaklaşarak "gerçek kendileri" olabilecekleri bir güvenli alan (Zhao, 2005) işlevi sunabildiği gözlemlenmiştir. Üçüncü bulgu, "oyun-emek" (Kücklich, 2005) ve bedensel disiplin dinamiklerine işaret etmektedir. Katılımcıların, çevrimdışı habituslarını (Bourdieu, 1990) sanal evrenlere taşıdıkları ve karşılıklı olarak dijital habitusların (Romele, 2023) oluşumu süreci ve hiperaktivite gibi psikolojik semptomları yönetmek için oyun içi tekrara dayalı eylemlerini veya zamanı ve mekânı alışıldık ve ölçülü bu evreni araçsallaştırdıkları görülmektedir (Sokka vd., 2025). Ancak bu uzun süreli dijital mesailerin, fizyolojik bir yabancılaşma, kronik ağrılar ve biyolojik ihtiyaçların ertelenmesi pahasına sürdürüldüğü, rekabetçi oyun ortamlarının ve e-spor pratiklerinin yeni ve çağımızın beyaz yakalı/ofis çalışmasına uygun bir "uysal beden" yaratma işlevi barındırdığı tespit edilmiştir. Son olarak, oyun içi ve oyun dışı ekonomi bağlamında, sanal dünyaların küresel (devasa) bir kayıt dışı ekonomi (altın kasma, hesap yükseltme, hile yazılımı abonelikleri) yarattığı saptanmıştır. Katılımcıların, sistemik adaletsizliklere ve 'kazanmak için öde' (pay-to-win) mekanizmalarına direnmek yerine, bu eşitsizlikleri sektörel bir norm olarak kabullendikleri ve kendi eylemliliklerindeki bilişsel çelişkiyi (Festinger, 1962) azaltmak adına meşrulaştırdıkları, bazı durumlarda bunu "aynı gerçek hayatta olduğu gibi" diyerek dijital oyun alanının dışına taşıdıkları bulgulanmıştır. Öte yandan, oyun içi toplumsallaşma pratiklerinin yeni özneliklere ve çevirimdışı arkadaşlık ilişkilerine sağlam bir temel oluşturduğu gözlemlenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma ön bulguları, video oyunlarının pasif birer eğlence nesnesi olmadığını, aksine geç kapitalizmin dinamiklerinin ve öznelliklerin aktif biçimde yeniden üretildiği (potansiyel olarak) hegemonik alanlar (Dyer-Witheford & de Peuter, 2009) olduğunu göstermektedir. Ancak bu, dijital oyunların tümüyle olumsuz bir okumasını gerektirmez, alternatif oyunlar, alternatif ilişkiler, birliktelikler ve toplumsallıklar, dijital oyunların içerisinde de mümkün olmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Bourdieu, P. (1990). The logic of practice. Stanford university press.
2. Bogost, I. (2007). Persuasive games: The expressive power of videogames. MIT Press.

3. Bröckling, U. (2016). The entrepreneurial self: Fabricating a new type of subject. SAGE Publications.
4. Crossley, N. (2010). Towards Relational Sociology. Routledge.
5. Donati, P. (2011). Relational Sociology. A New Paradigm for the Social Sciences. Routledge.
6. Ducheneaut, N., Yee, N., Nickell, E., & Moore, R. J. (2006, April). " Alone together?" Exploring the social dynamics of massively multiplayer online games. In Proceedings of the SIGCHI conference on Human Factors in computing systems (pp. 407-416).
7. Dyer-Witheford, N., & De Peuter, G. (2009). Games of empire: Global capitalism and video games. U of Minnesota Press.
8. Festinger, L. (1962). Cognitive dissonance. Scientific American, 207(4), 93-106.
9. Foucault, M. (1995). Discipline and punish: The birth of the prison (A. Sheridan, Çev.). Vintage Books.
10. Goffman, E. (1959). The presentation of self in everyday life. Doubleday.
11. Kozinets, R. V. (2010). Netnography: Doing ethnographic research online. SAGE Publications.
12. Kücklich, J. (2005). Precarious playbour: Modders and the digital games industry. Fibreculture journal, (FCJ-025).
13. Newzoo. (2025). “Global Games Market Report 2025”.
14. Oldenburg, R. (1999). The great good place: Cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community.
15. Da Capo Press. Romele, A. (2023). Digital habitus: A critique of the imaginaries of artificial intelligence. Routledge.
16. Sokka, M., Ng, K., Kokko, S., & Koski, P. (2025). Introduction of the Digital Gaming Relationship. Media and Communication, 13, Article 8738.
17. Veal, C., Coward-Gibbs, M., Denham, J., & Spokes, M. (2024). “You Feel Like You've Found a Place Where You Belong”: Symbolic Interactionism and Online Social Video Games in the Age of COVID-19. Games and Culture.
18. Zhao, S. (2005). The digital self: Through the looking glass of telecopresent others. Symbolic interaction, 28(3), 387-405.

BİR KÜLTÜR POLİTİKASI ALANI OLARAK SİNEMA ÜZERİNDEN HABİTUSUN YAPILANDIRILMASI

Çağla Coşar

ÖZET

Bu çalışma, sinemanın kültür politikaları bağlamında habitusun yapılandırılmasındaki rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Pierre Bourdieu'nün kuramsal çerçevesinden hareketle habitus, yalnızca bireysel düzeyde içselleştirilen eğilimler bütünü olarak değil; aynı zamanda belirli yapısal koşullar altında şekillenen ve bu yapıları yeniden üreten bir pratikler sistemi olarak ele alınmaktadır. Bu doğrultuda sinema, kültürel üretim alanı içinde konumlanan ve yapısal güç ilişkileri tarafından belirlenen bir pratik alan olarak değerlendirilmektedir. Sinema filmleri, anlatı yapıları, karakter temsilleri ve mekânsal kurguları aracılığıyla toplumsal anlamların, değerlerin ve beğeni kalıplarının üretiminde ve dolaşımında aktif rol oynamaktadır. Bu süreçte izleyicinin anlamlandırma biçimlerine dolaylı olarak müdahil olunmakta; bu müdahale, açık bir yönlendirme yerine içselleştirilmiş ve bedenselleştirilmiş pratikler üzerinden gerçekleşmektedir. Özellikle kültür politikası kapsamında desteklenen sinema filmleri, belirli anlatıların ve kültürel formların öne çıkarılmasında önemli bir işlev görmektedir. Araştırma kapsamında, farklı dönemlere ait devlet destekli sinema filmleri nitel içerik analizi yöntemiyle incelenecektir. Analiz sürecinde anlatı yapıları, temsiller, mekânsal kurgular ve kültürel kodlar ele alınarak, bu unsurların habitusun yapılandırılmasıyla ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu çalışma, kültür politikası kapsamında sinema ve habitus arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *kültür politikası, sinema, Bourdieu*

GİRİŞ

Pierre Bourdieu'ye göre habitus, bireylerin toplumsal dünyayı algılama, değerlendirme ve eyleme geçme biçimlerini yapılandıran içselleştirilmiş eğilimler bütünüdür. Ancak habitus, yalnızca bir içselleştirme süreci olmamakla beraber, aynı zamanda belirli yapısal koşullar altında şekillenen ve bu yapıları yeniden üreten bir pratikler sistemidir. Bu bağlamda Bourdieu'nün "yapı" anlayışı, sabit ve dışsal bir nitelikten ziyade, bireylerin içinde konumlandığı ilişkisel alanlar ve bu alanlarda var olan güç ilişkileri üzerinden kavranmalıdır.

Sinema, bu çerçevede, kültürel üretim alanı içinde konumlanan ve belirli yapısal koşullar tarafından şekillenen bir pratik alan olarak değerlendirilmelidir. Bourdieu'ye göre (1993: 223) "bireyler, mevcut sınıflandırma sisteminin tahayyül etmelerine izin verdiği farklılıkların ötesinde başka farklılıkları hayal etmekte zorlanırlar." Bu durum, bireylerin dünyayı algılama ve anlamlandırma biçimlerinin, içinde bulundukları kültürel ve sembolik düzen tarafından sınırlandığını göstermektedir. Sinema ise bu sınıflandırma sistemlerinin üretildiği ve dolaşıma sokulduğu başlıca kültürel alanlardan biri olarak, izleyicinin algı dünyasına dolaylı biçimde müdahil olmaktadır. Bu müdahale, açık ve doğrudan bir yönlendirme şeklinde değil; daha çok doğal, olağan ve "içselleştirilmiş ve bedenselleştirilmiş" pratikler üzerinden gerçekleşmektedir. Dolayısıyla sinema, yalnızca mevcut anlam dünyalarını yansıtmakla kalmayıp, aynı zamanda hangi farklılıkların düşünülebilir ve meşru olduğunu belirleyen sınıflandırma sistemlerinin yeniden üretimine katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle sinema, habitusun yapılanma süreçlerinde merkezi ve etkili bir işleve sahiptir.

Bu süreç, özellikle kültür politikası kapsamında desteklenen film üretimlerinde daha belirgin hale gelmektedir. Devlet destekli sinema, belirli anlatıları, kültürel değerleri ve ideolojik çerçeveleri ön plana çıkararak hangi kültürel formların ön plana çıkacağını dolaylı olarak belirler. Bu bağlamda sinema, yalnızca bir temsil alanı değil; aynı zamanda kültürel hiyerarşilerin, beğeni pratiklerinin ve toplumsal normların yapılandırıldığı ve yeniden yapılandırıldığı bir etkileyici alan olarak işlev görmektedir.

Sinema, yalnızca bireysel yaratıcılığın ürünü olan bir sanat alanı değil, aynı zamanda belirli kurumsal, ekonomik ve politik düzenlemeler tarafından şekillendirilen bir kültürel üretim alanıdır. Bourdieu'nün alan kuramı çerçevesinde düşünüldüğünde, kültürel üretim alanı içerisindeki pratikler, bu alanı yapılandıran güç ilişkileri tarafından belirlenmektedir. Kültür politikası ise kültürel tüketim alanında bu yapısal ilişkilerin en görünür düzenleyici mekanizmalarından biridir.

Bu çalışma, kültürel tüketim pratiğinin önemli bir alanını oluşturan sinema filmlerinin, kültür politikası bağlamında habitusu nasıl yapılandırdığını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, farklı dönemlerden kültür politikasının somut bir aracı olarak değerlendirilen devlet destekli sinema filmleri analiz edilecektir. Seçilen filmler, Bourdieu'nün praksis teorisi çerçevesinde nitel içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenecektir. Analiz sürecinde, filmlerde yer alan anlatı yapıları, temsiller, mekânsal kurgular ve kültürel kodlar incelenerek, bu unsurların habitusun yapılandırılması ile nasıl ilişkilendirildiği ortaya konulacaktır.

Çalışma, kültür politikası ve sinema ilişkisini Bourdieu'nün praksis teorisi çerçevesinde bütüncül bir biçimde ele alarak habitusun yapılandırılma süreçlerine odaklanmaktadır. Mevcut literatürde sinema çoğunlukla temsil ve ideoloji düzeyinde analiz edilirken, bu çalışma sinemayı aynı zamanda yapısal koşullar tarafından şekillenen ve bu koşulları yeniden yapılandıran bir pratik alan olarak konumlandırmaktadır. Aynı zamanda, devlet destekli filmleri kültür politikasının somut bir çıktısı olarak inceleyerek, kültürel üretimin ekonomi politik boyutu ile habitus arasındaki ilişkiyi görünür kılmayı hedeflemektedir. Bu yönüyle çalışma, sinema, kültür politikası ve habitus arasındaki etkileşimi çok boyutlu bir analizle ortaya koyarak literatüre bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

KAYNAKÇA

1. Bourdieu, P. 1993. The Field of Cultural Production: Essays in Art and Literature. Cambridge: Polity.

SOYLULAŞTIRMA SÜRECİNE BOURDIEU'CU BİR YAKLAŞIM: YELDEĞİRMENİ ÖRNEĞİ

Gül Bakan, İrem Tekin Yücesoy

ÖZET

Bu çalışma, İstanbul Anadolu Yakası Yeldeğirmeni bölgesinde gerçekleşen soylulaştırma (gentrification) sürecini Bourdieu'nun sosyoloji pratiğinin kentsel teoride açılımlar ortaya çıkarabilecek potansiyel özellikleri çerçevesinde ele almakta ve bu sürecin yerleşik sakinlerin toplumsal ve mekânsal pratiklerindeki dönüşümünü incelemektedir. Bourdieu'nun araştırmaları birçok spesifik temayı - mekânın bir baskı aracı olarak kullanımı, yaratıcı yeteneklerin doğuşu, kültürel yapıların algılanması, kültürel üreticilerin sosyopolitik rolü - içerir. Bu çerçevede çalışma, sembolik sermayenin fiziksel mekâna tahakkümünün en somut örneklerinden birini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Ayrıca, Bourdieu'nün sayısız ikiliklere hapsolmuş sosyal teorinin kent araştırmalarına taşınmasıyla inşa edilen ve kendi teorik öncüllerini doğrulamayı hedefleyen normatif kent teorileri yerine sosyal uzaylar yaklaşımına bağlı "alan, habitus ve sermaye" gibi nesneyi kendi bağlamında kavramsallaştırılan kavram repertuvarlarının kent araştırmalarına kazandırılmasını amaçlamaktadır. Bu çaba davranışsalcı ve rasyonel seçimci teorilerin alternatifi olarak kenti zaman-mekân pratiklerine dayalı kavramlaştıracak çıkarların antropolojisinin, sembolik tahakkümün ve sembolik şiddetin eleştirisinin, pratiklerin genel ekonomisinin ve sembolik iktidarın analizinin kentsel teori bağlamında yeniden inşasının ele alındığı eleştirel yeniden okunmasıdır.

Araştırma bulguları, Yeldeğirmeni bölgesindeki soylulaştırma dinamiğinin yalnızca fiziksel mekânla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda sembolik, kültürel ve ekonomik sermaye birikimlerindeki değişim yoluyla toplumsal yapıyı ve mahalle habitusunu yeniden inşa ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Soylulaştırma (Gentrification), Yeldeğirmeni, Habitus, Sermaye, Alan, Eylem*

GİRİŞ VE ÇALIŞMANIN AMACI

İstanbul Anadolu Yakası'nda yer alan Yeldeğirmeni semti, son yıllarda yeni orta sınıfı hedefleyen kamu yatırım projeleri ve pazarlama stratejileri nedeniyle dikkat çekmektedir. Bölgenin dönüşümü, kültürel sermayenin ve ardından ekonomik sermayenin kritik etkisini örneklemektedir. Bourdieu'nün sosyal bağlamların özgüllüğü ile bireysel pratik arasındaki ilişkiyi açıklayan teorik (pratik teorisi), bireysel ve kolektif pratiğin yerleşik doğasının incelenmesini kolaylaştıran metodolojik (düşünümsel sosyoloji) nosyonlarından hareketle ele alınan Yeldeğirmeni semtindeki bu dönüşüm, sadece yapıların değişimi değil ekonomik, sembolik ve kültürel değerlerin yeniden harmanlandığı çok katmanlı bir süreçtir. Özellikle kültürel sermayenin yol açtığı, ardından ekonomik sermayenin mekanizmasını tamamen ele geçirdiği bir tahakküm sürecidir. Mekân eski toplumsal hafızasından koparılarak, yeni bir sınıfsal kimliğin fiziksel yansıması haline getirilmiştir. Bu çalışma ile sembolik sermayenin fiziksel mekâna tahakkümünün en somut örneklerinden birinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

ÇALIŞMA KONUSUYLA İLGİLİ KAVRAMSAL / KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu araştırmanın kavramsal modeli, gentrification (soylulaştırma) sürecinin mekânsal dönüşüm üzerinden sermaye yapılarını değiştirdiği ve bu değişimin yerleşik sakinlerin habituslarını dönüştürdüğü varsayımına dayanmaktadır. Soylulaştırma kavramı ilk olarak İngiliz sosyolog Ruth

Glass tarafından 1960'ların ortalarında, Londra'daki gecekondu ve harap haldeki şehir içi bölgelerin varlıklı sakinler tarafından dönüştürülmesi ve bunun sonucunda işçi sınıfı sakinlerinin yerinden edilmesi olarak tanımlanmıştır. Daha sonra, kavram sosyal ve kültürel bağlama bağlı olarak farklı kişiler tarafından çeşitli şekillerde ele alınmakta (Lee, 2025), sosyal açıdan marjinalleşmiş ve işçi sınıfına ait bölgelerin orta sınıf konut alanlarına dönüştürülmesi sürecini ifade etmektedir. Bu süreç düşük gelirli ve şehir içi bölgelere yeni sermaye yatırımları yapılması ve daha yüksek sosyoekonomik statüye sahip bireylerin bu bölgelere taşınmasıyla gerçekleşmekte, bölgenin gelişmesinde kültürel sermayenin önemini vurgulamakta ve yeni orta sınıf soylulaştırıcılar için sosyal ve ekonomik sermayenin artışına katkı sağlamaktadır.

Kent sosyolojisi, sosyal teorinin de temellerinde yer alan teorik açmazlar, hem sosyal teoriyi ve dolayısıyla kent sosyolojisini kurmayı hedefleyen yaklaşımlar üzerinden yeniden okunabilir. Savage'ye göre Bourdieu'nün geliştirdiği alan analizi, kent sosyolojisindeki ampirik-teorik, fiziksel-kültürel, teknolojik-sınıfsal analiz mantıkları arasındaki karşıtlıkları aşmak ve kent sosyolojisine bütünsel ve yenileştirici araştırma yolları açmak için en uygun modellerin başında gelmektedir (Akt. Cogito, sy.126, Savage, 2011, sy. 511-520).

YÖNTEM

Bu araştırmada ilişkisel sosyoloji bağlamında ikili bir nesne inşa edilmeye çalışılmıştır. İlk olarak görünür nesne: Alan olarak Yeldeğirmeni semti; yapısının ve işleyişinin, burada etkili olan iktidar türlerinin, buraya yerleşmiş bulunan eyleyicilerin izledikleri yolun çözümlenmesi. İkinci olarak, derin nesne: Soylulaştırma dinamiğinin radikal bir biçimde Bourdieucu kavramlarla sorgulanmasıdır. Bu çerçevede, çalışmanın yöntemi Bourdieu'nün bir alanı analiz etmek için genellikle birbirine bağlı üç temel adımı önerdiği "Üç Basamaklı Alan Analizi" olarak belirlenmiştir. Çünkü alan terimiyle düşünmek, bağıntısal düşünmektir: (1) Alanın Güç İlişkileri İçindeki Konumu (Alanın siyaset/iktidar alanıyla ilişkisi), (2) Alanın İç Yapısını Haritalandırmak (Pozisyonlar) (Alanın yapısı), (3) Aktörlerin Habituslarını Analiz Etmek (Alandaki bireysel aktörlerin eylemleri). Alanda yer alan aktörler ise, başka bir deyişle, "Güç İlişkileri Haritası": eski sakinler (tabii konum), yeni gelenler / soylulaştırıcılar (yükselen aktörler), ticari aktörler (yatırımcılar) ve emlakçılar, devlet ve yerel yönetim olarak belirlenmiştir.

Araştırmada, veri kaynağı olarak gözlem, fotoğraf analizi ve doküman incelemesi gerçekleştirilmiştir. Analizde "sembolik sermayenin fiziksel mekâna tahakkümü" kavramı üzerine yoğunlaşılmıştır. Nitel bir yorumlama yapılmış ve kategorik veriler birer "tipoloji" oluşturmak için kullanılmıştır. Böylece Bourdieu'nun yöntemi nitel olarak uygulanırken, verinin bir toplumsal strateji haritası olarak okunmasına çalışılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu çalışma, mekânsal aidiyetten yaratıcı sınıfın etkisine kadar geniş bir yelpazede sunduğu bulgularla, Türkiye'deki soylulaştırma literatürüne yeni perspektifler kazandırmayı hedeflemektedir. Bölgenin sahip olduğu bu özgün yapı, onu hem bağımsız bir vaka analizi hem de ileride yapılacak karşılaştırmalı araştırmalar için vazgeçilmez bir örnek haline getirmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma bulguları, Yeldeğirmeni semtindeki soylulaştırma dinamiğinin fiziksel mekânla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sembolik, kültürel ve ekonomik sermaye birikimlerindeki başkalaşım aracılığıyla toplumsal yapıyı ve mahalle habitusunu yeniden inşa ettiğini doğrulamaktadır. Bu durum,

mekânsal müdahalenin çok katmanlı toplumsal sonuçlar doğurduğunu açıkça ortaya koymaktadır. İlişkisel araştırma tasarımlarıyla son yıllarda Türkiye'de, özellikle İstanbul'da, "konut piyasası" olarak adlandırılan özel konut sektöründe yaşanan büyümeyi bir vaka incelemesi olarak ele alınmalıdır. Bu yaklaşım, ekonomik faktörlerin her zaman ayrılmaz bir parçası oldukları genel sosyal ve siyasi fenomenlerin içine gömülü olduğunu vurgulayan "pratikler ekonomisi" teorisini ikna edici biçimde destekleyebileceği düşünülmektedir. Böylece eleştirel kent sosyolojisinin kent yüzeylerinde yerleşik eşitsizlik üreten mekanizmaları açığa çıkarmasına ve farklı bağlamlarda daha fazla ampirik araştırma yapılmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

2. Cogito, (2014), Pierre Bourdieu (Sayı 76), "Kent Sosyolojisini Bourdieu ve Wacquant ile Düşünmek", Alim Arlı - Emrah Göker, Yapı Kredi Yayınları.
3. Lee, H. (2025). Gentrification. Warf, B. (eds) The Encyclopedia of Human Geography (İçinde). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-92524-5_218
4. Savage, M. (2011), "The Lost Urban Sociology Of Pierre Bourdieu", The New Blackwell Companion To The City, Ed.By Gary Bridge And Sophie Watson, Sy. 511-521.

BOURDIEU'NUN MEKÂN TRİYALEKTİĞİ ÇERÇEVESİNDE KARŞIYAKA'DA SİMGESEL UZAM

Işıl Özbay Tarhan

ÖZET

Bu çalışma, yere yüklenen anlamların yerlerin toplumsal ve fiziksel uzamıyla ilişki içinde nasıl oluştuğunu incelemektedir. Yerin toplumsal, fiziksel ve simgesel katmanlarının bir arada nasıl işlediğini Pierre Bourdieu'nün mekân triyalektiği çerçevesinde ele almaktadır. İzmir'in Karşıyaka ilçesinde yürütülen saha araştırması kapsamında, ilçedeki mahallelerin bu üç uzamdaki konumları ilçe sakinleri ve mahalle muhtarları ile yapılan mülakatlar, saha gözlemleri ve istatistiki veriler aracılığıyla incelenmiştir. Muhtar ve sakinlerin anlatıları mahallelere yüklenen anlamların mahallelerin tarihsel, sınıfsal, etnik, mekânsal konum ve morfolojik nitelikleri arasındaki ilişkilerle biçimlendiğini göstermektedir. Çalışma saha araştırmalarında yerin toplumsal, fiziksel ve simgesel katmanlarının bir arada nasıl işlediğini dikkate almanın önemine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *yer, mekân triyalektiği, simgesel uzam*

GİRİŞ VE ÇALIŞMANIN AMACI

Beşerî coğrafyada "yer" kavramı toplumsal ilişkiler, fiziksel nitelikler ve simgesel anlamların iç içe geçtiği çok katmanlı bir yapı olarak ele alınmaktadır. Bourdieu'nun toplumsal uzam, fiziksel uzam ve simgesel uzam triyalektiği yerleri bu farklı boyutları arasındaki ilişkiler üzerinden kavramaya olanak sağlayan bir kuramsal çerçeve sunar.

Bu çalışma İzmir'in Karşıyaka ilçesinin farklı mahallelerinde yaşayan sakinlerin yer aidiyetlerini ilişkisel olarak incelemeyi amaçlayan bir saha çalışması için örneklemi oluşturacak mahallelerin seçimi sürecine odaklanmaktadır. İlçe sakinleri ve mahalle muhtarlarıyla yapılan mülakatlarla ilçedeki mahallelerin anlamlarının insanların zihnindeki haritasını çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda Bourdieu'nun mekân triyalektiğinden yararlanarak mahallelerin toplumsal, fiziksel ve simgesel uzamdaki konumlarını ve bu konumlar arasındaki ilişkileri analiz etmektedir. Görüşmecilerin yere ilişkin anlatılarında simgesel uzamın ilçenin toplumsal ve fiziksel uzamıyla ilişkili olarak nasıl biçimlendiğini ortaya koymaktadır.

ÇALIŞMA KONUSUYLA İLGİLİ KAVRAMSAL / KURAMSAL ÇERÇEVE

Yer, 1970'lerden itibaren hümanist coğrafyacıların deneyime ve anlama vurgu yaparak mekân kavramına karşı ortaya attıkları bir kavramdır. John Agnew'e göre (1987) yer üç unsurdan oluşur: Dünya üzerindeki belirli koordinatlarla tanımlanmış coğrafi konum, toplumsal ilişkilerin kurulduğu maddi bağlamlar olarak "mahal", bireysel ya da toplumsal düzeyde bir yerin insanlarda uyandırdığı hisler olarak "yer duygusu". Cresswell (2004) yerleri oluşturan maddilik, anlam ve pratiğin karşılıklı ilişki içinde olduğuna dikkat çeker. İnsanlar belirli bir yeri, ifade etmesini istedikleri anlama göre inşa ederler ve anlam o yerin maddi manzarasına kazındıkça kalıcılaşır. Pratikler yerin taşıdığı anlamlarla uyumludur ve yerin maddi yapısıyla sınırlanır. Wacquant'ın (2024) ileri sürdüğü Bourdieu'nun toplumsal, simgesel ve fiziksel uzam triyalektiği yerin bu fiziksel, toplumsal ve simgesel bileşenlerini yakalayan bir çerçeve sunar. Simgesel uzam insanları, şeyleri, yerleri ve eylemleri sınıflandırdığımız bilişsel kategorilerin; toplumsal uzam toplumdaki aktörlerin sahip oldukları ekonomik, kültürel ve sosyal sermayelerin hacmi ve miktarına göre aldıkları konumların uzamıdır.

Fiziksel uzam ise insanların, şeylerin konumlandığı, eylemin gerçekleştiği maddi uzamdır (Wacquant, 2024). Burada iki önemli nokta göze çarpar. Birincisi, bu üç uzam arasında bir mütekabiliyet ilişkisi vardır, ancak ne birbirlerinden tamamen bağımsızdırlar ne de birbirleri ile tamamen örtüşürler. İkinci olarak bu uzamların üçü de toplumsal mücadelelerle biçimlenir ve bu mücadelelerin konusu ve silahı olarak kullanılır (Wacquant, 2024). Bu çerçevede, Bourdieu'nun mekân triyalektiği hem yerleri oluşturan farklı katmanlar arasındaki ilşkileri ortaya koyar hem de fiziksel, toplumsal ve simgesel uzamda aldıkları konumlar üzerinden yerleri ilişkisel olarak kavramamıza olanak sağlar.

YÖNTEM

Bu çalışma İzmir'in Karşıyaka ilçesindeki farklı mahallelerde yaşayan insanların yer aidiyetlerinin karşılaştırmalı olarak inceleneceği bir araştırmanın örneklem inşasına odaklanmaktadır. Örneklemi oluşturacak mahallelerin seçiminde ilçenin tarihsel gelişimi, mahallelerin sosyo-ekonomik profiline ilişkin istatistiki veriler, haritalar ve saha gözlemleri değerlendirilmiştir. Ayrıca ilçenin farklı mahallelerinde yaşayan sakinlerin kendi mahalleleri ve diğer mahalleri değerlendirdikleri anlam haritalarını ortaya çıkarmak için ilçe sakinleri ve ilçedeki 25 mahallenin muhtarıyla mülakatlar yapılmıştır. Tüm bu verilerin ışığında sakinlerin ve muhtarların anlatılarında ilçenin simgesel uzamının toplumsal ve fiziksel uzamla ilişkisel olarak nasıl kurulduğu ortaya konmuş ve örneklem inşası bağlamında değerlendirilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

İlçenin tarihsel gelişimi, saha gözlemleri, muhtar ve sakinlerle yapılan mülakatlar ve istatistiki veriler Karşıyaka'da sahilden kuzeye doğru iki belirgin sınır tarafından bölünmüş bir uzamsal yapılanmayı ortaya koymaktadır. Buna göre sahil ile İZBAN hattı arasında en varlıklı ve eğitimli sınıfların yoğunlaştığı mahalleler (1), İZBAN hattı ve Anadolu Caddesi arasında orta düzey ekonomik ve kültürel sermayeye sahip sınıfların yaşadığı mahalleler (2), Anadolu Caddesi'nin kuzeyinde en düşük sermaye bileşimine sahip sınıfların yaşadığı dönüşüm sürecindeki gecekondu mahalleleri (3) bulunur. Öte yandan birinci ve ikinci bölgeleri doğu-batı doğrultusunda kesen Girne Caddesi de ilçedeki mahalleleri tarihsel ve etnik özellikler ekseninde ayıran bir diğer aksı oluşturmaktadır. Bu sınırların tanımladığı bölgeler homojen bir yapı sergilemeseler de söz konusu sınırlar yine de toplumsal, fiziksel ve simgesel uzamdaki temel ayrışma hatlarına işaret etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma sakinlerin anlatılarında İzmir'in Karşıyaka ilçesinin simgesel uzamının fiziksel ve toplumsal uzamın yapısı ile ilişki içinde nasıl oluştuğunu ortaya koymaya çalışmıştır. İlçenin fiziksel ve toplumsal uzamındaki ayrım hatları sakinlerin mahallelere ilişkin zihinsel kategorilerini biçimlemektedir. Ancak mahallelere yüklenen anlamlar mahallelerin tarihsel, sınıfsal, etnik, mekânsal konum ve morfolojik nitelikleri arasındaki çok katmanlı ilişkilerle ortaya çıkmıştır. Bu bulgular, yerlerin toplumsal, fiziksel ve simgesel boyutlarının birbirinden bağımsız ele alınamayacağını; ancak aralarında basitçe birinin doğrudan diğerine yansıdığı bir ilişkinin de kurulamayacağını göstermektedir. Bu çerçevede saha araştırmalarında yerlerin çok katmanlı yapısını yakalamayı amaçlayan bir yaklaşımın uygulamaya konmasında Bourdieu'nün mekân triyalektiği etkili bir araç sunmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Agnew, J. A. (1987). Place and politics: The geographical mediation of state and society. Boston: Allen & Umwin

2. Cresswell, T. (2004). Place: A Short Introduction. Oxford: Blackwell Publishing.
3. Wacquant, L. (2024). Bourdieu Şehirde Kentsel Teoriye Meydan Okumak. (T. Z. Şen, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

GÖÇ SONRASI TOPLUMSAL AYRIŞMA: ANARŞA'DAKİ LANGAZALI, DRAMALI VE PATRİYOT MÜBADİLLERDE MEKÂN-KİMLİK İNŞASI

Cansu Bitirim Kacar

Mübadele, yalnızca demografik bir değişim değil, aynı zamanda kimlik inşasının temelini oluşturan tarihsel bir süreçtir. Mübadil kimliği içerisinde Langazalı, Dramalı ve Patriyot gibi mikro kimlikler ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, eski bir Rum köyü olan Arsou'nun mübadil köyü Anarşa'ya (Gürpınar/Beylikdüzü) dönüşümünde, bu mikro kimliklerin ne şekilde ayrıştığını incelemektedir. Nitel yöntemle gerçekleştirilen araştırmada sözlü anlatılar ve literatürden yararlanılmıştır. Bulgular, kolektif belleğe sahip mübadillerin, kültürel hafızalarını yeni mekânda yeniden üretirken birbirlerini ötekileştirerek mekânsal ayrışmayı da sembol haline getirdiklerini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: *Mübadele, Langazalı, Dramalı, Patriyot, Mekânsal Ayrışma, Mübadil Kimliği*

GİRİŞ VE AMAÇ

Nüfus Mübadelesi, 30 Ocak 1923 tarihli "Türk ve Rum Nüfuslarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" doğrultusunda, Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Müslümanların zorunlu göçünü kapsayan tarihsel süreçtir. Mübadele dönemindeki iskân politikaları, ailelerin üretim yaptığı tarımcılık, hayvancılık, tütüncülük gibi meslek gruplarına göre uyumlanmıştı. Bu sebepten dolayı, yeni yerleşim alanları hem ekonomik hem de kültürel olarak büyüdükleri toprakların izlerini de taşımıştır. Ulus devlet inşasında homojenliğin temelini atmak için mübadeleye tabi tutulan bu gruplar, üst kimlikleri Türk-Müslüman olmasına rağmen yerel düzeyde heterojen kimlikler olarak kendilerini göstermektedir. Bu çalışmanın amacı, Anarşa köyüne yerleşmiş olan Langaza, Drama ve Patriyot mübadillerinin kendi içlerinde nasıl toplumsal ayrışma yaşadığını, hatta mekânsal olarak bile bir ayrım içine girdiklerini inceleyerek ışık tutmaktır. Literatürde mübadele çalışmaları, genel anlamda yerli- mübadil karşıtlığı veya uyum süreciyle yer alırken, bu çalışma mübadil kimliklerinin içindeki mikro ayrışmalara odaklanmaktadır. Bu ayrışma sadece kültürel değil, mekânsal ayrışmayı da ortaya koyarak literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, mübadil kimliğini homojen bir kimlik olarak nitelendiren çalışmalara karşı bir eleştirel bakış açısı sunmaktadır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmada, kolektif kimlik ve mekân sosyolojisi kavramları kullanılmaktadır. Maurice Halbwachs çalışmalarında, grup belleğini ön plana çıkarmaktadır. Bireysel bellekten ziyade grup belleğini ortaya koyan Halbwachs, mübadil kimliğinde belleğin kolektif olarak oluştuğunu ve gelecek nesillere aktarılma hususunda bu bellek çeşidinin sürdürülebilirliğini açıklamaktadır. Halbwachs, özellikle kırsal ve tarımsal alanlarda çocukların büyük ebeveynlerin bakımında olduğunu ve onların kültürleriyle, kolektif bellekleriyle şekil aldıklarını vurgulamaktadır. Anarşa bölgesi de kırsal ve tarıma elverişli bir bölgedir ve I. Kuşakların etkisi diğer kuşakların üzerinde etkili olmuştur. Çalışmada bir diğer teori ise mekânın üretimidir. Henry Lefebvre'e göre mekân diyalektik bir oluşumun içindedir. Soyut mekânın dışında duyulur bir mekân da vardır ve mekân yaşayan, yaşatılan, üretilen bir yerdir. Bu yönüyle toplumsaldır. Mübadil köyü olan Anarşa'da Rum köyü Arsou'dan mekân olarak farklılaşmış, mekân, parçalı kimlik rehberliğinde toplumsal bir alana dönüşmüştür ve Anarşa ikiye bölünmüştür. * "Bu çalışma Türkiye Bilimsel Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından

124K412 numaralı proje ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten dolayı TÜBİTAK'a teşekkürlerimizi sunarız".

YÖNTEM

Araştırma nitel yöntemle yürütülmüştür ve sözlü tarih tekniği kullanılmıştır. Görüşülen kişiler ise Anarşa'da II. ve III. Kuşak mübadil gruplardır. Amaçlı örnekleme ile seçilen katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır.Elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Anarşa, eski bir Rum köyüdür ve ismi Arsou olarak bilinmektedir. 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nden sonra, mübadil yerleşim alanı olarak ismi Anarşa olarak değiştirilmiştir. Günümüzde ise Gürpınar olarak tekrar isimlendirilmiştir. Mübadillerin çoğunluğu Dramalı ve Langazalı olup genellikle tarım ve hayvancılıkla ilgilenmişlerdir. Çok az Patriot aile Anarşa'da barınmıştır. Patriyortlar, dilleri Rumca olsa bile, kendilerinin Bektaşi kültürlerinden dolayı Müslümanlığı katı olarak değil, daha hoşgörülü olarak yaşadıklarını belirterek, kültürel asimilasyona kapalı bir yapı içinde var olmuşlardır. Bir Dramalı, Langaza'ya göre Rumca ve ya Patriyotçayı gelecek nesillere aktararak taşımışlardır. Bununla birlikte, yemek kültürleri de diğer iki gruba göre daha farklıdır ve Rum izleri taşımaktadır. Langazalılar ve Dramalılar Rumcayı pek bilmemektedirler ve kuşaklararası aktarım hususunda zayıf bir tutum sergilemişlerdir. Özellikle Dramalılar, Selanik topraklarında Rum komşulardan uzak daha çok Türklerin yerleşkesi olan bölgelerde yaşadıkları için Türk-Müslüman üst kimliğini daha çok benimseyip uyum sağlamışlardır. İki grup arasında, Langazalılar, Rum ve Türk halklarının karışık olduğu bölgelerde yaşamış, Rum kültürüne yabancı olmayan bir gruptur. Mübadil mikro kimliklerinin içinde bu farklar ötekileştirme pratiği içinde yer almıştır. Bu noktada, kolektif belleğin taşıdığı izler ortaya çıkmaktadır. Kolektif belleğin en büyük aracı kuşaklararası aktarımın devamlılığıdır. Anarşa kırsal bir kesimdir ve genelde I. nesiller, büyük anne-baba olarak diğer üst nesillere bakım vermiştir ve kültürel aktarım oluşmuştur. Anarşa'nın ortasından akan derenin sağına ve soluna Langazalı ve Dramalı olarak aileler ayrılmışlardır. Uzun yıllar boyunca kız alıp verme yaşanmamıştır. Üç grubun arasındaki bir diğer özellik ise yerleşme hiyerarşisidir. Selanik Limanı'na daha yakın olan Langaza ve Drama mübadilleri, Patriyotlara göre üç, dört ay daha erken yerleşmiş ve kendilerini üst kimliğe dâhil olarak görmeye başlamışlardır. Bu yerleşmede ayrışmaların olması, mekânın tekrar üretilen ve toplumsal bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, mübadil kimliğinin parçalı ve çok boyutlu olduğunu göstermektedir. Ulus-devlet düzeyinde homojenleşme açısından mübadele politikası uygulansa bile yerel düzeyde heterojenlik ortaya çıkmaktadır. Bulgular, kimliği oluştururken kolektif belleğin önemini vurgulamaktadır. Bu belleğin, kuşaklararası aktarım ile sürdürülebilir olması önemli bir noktayı işaret etmektedir. Grup kimliği, kuşaklararası aktarım yoluyla şekillenmektedir. Kuramsal çerçeveyle bağlantılı olarak, Halbwachs kolektif belleğin çerçevelerini açıklarken, Lefebvre ise mekânın üretimi kavramıyla, Anarşa köyünün içindeki fiziksel ve toplumsal ayrışmayı mekân üzerinden açıklamaktadır. Ayrışmayla birlikte mekân yeniden üretilmiş ve toplumsal bir boyut kazanmıştır. Sonuç olarak, bu çalışma mübadil kimliği içindeki mikro kimlikleri görünür kılmayı hedeflemektedir ve bu açıdan literatüre katkı sunmaktadır. Göç sonrası mekân-kimlik ilişkisinin çok boyutlu bir açıdan incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

1. Halbwachs, M. (2018). Kolektif Bellek, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
2. Lefebvre, H. (1991). The Production of Space, London: Blackwell.

FALAFEL RESTORANLARI VE BAŞÖRTÜLÜ KADINLAR: İSTANBUL'DA ÜMMET DAYANIŞMASI, EMPATİ VE ÖZEN PRATİKLERİ

Büşra Eser

ÖZET

Bu çalışma, İstanbul'daki Suriyeli ve Filistinli göçmenler tarafından işletilen falafel restoranlarını, göç, duygulanım ve gündelik karşılaşmaların kesiştiği ilişkisel mekânlar olarak ele almaktadır. Doktora saha araştırmasına dayanan çalışma, özellikle başörtülü genç Müslüman kadınların bu restoranlarla kurduğu ilişkileri incelemektedir. Nitel yöntemlere dayanan araştırmada katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşmeler kullanılmıştır. Bulgular, bu mekânların bir tüketim ve sosyalleşme alanı olmanın ötesinde, duygulanımsal bakım, empati ve gündelik dayanışma pratiklerinin üretildiği sosyal alanlar olduğunu göstermektedir. Katılımcılar, falafel restoranlarını göçmenlerin İstanbul'a getirdiği bir "hediye" olarak görmekte ve buna karşılık olarak ihtimam, nezaket ve duygusal destek sunmayı bir karşılık verme biçimi olarak ifade etmektedir. Bu karşılıklılık ilişkisi, küçük gündelik jestler aracılığıyla şehirdeki ırksallaşmış karşılaşmalara müdahale etmenin bir yolu olarak anlamlandırılmaktadır. Çalışma, başörtülü genç kadınlar için bu bakım ilişkilerinin üç unsur etrafında şekillendiğini ileri sürmektedir: ümmet dayanışması üzerinden kurulan ahlaki yakınlık, kamusal alandaki dışlanma deneyimlerinden beslenen empati ve farkı ortadan kaldırmadan duygusal yakınlık kurmayı mümkün kılan benzeşen ötekilik. Bu bağlamda çalışma, yemek mekânlarını gündelik ilişkiler üzerinden işleyen sosyal bağların ve duygulanımların üretildiği alanlar olarak yeniden düşünmeyi önermektedir.

Anahtar Kelimeler: *falafel, göç, duygulanım, bakım, ümmet dayanışması*

GİRİŞ VE ÇALIŞMANIN AMACI

Yeme ve içme mekânları toplumsal ilişkilerin kurulduğu ve müzakere edildiği sosyal alanlardır. Son yıllarda literatürde, özellikle göç bağlamında yemek mekânlarının kimlik, aidiyet ve toplumsal etkileşim üretimindeki rolüne artan bir ilgi bulunmaktadır. Bu çalışmalar, restoranlar ve benzeri mekânların yalnızca ekonomik alanlar olmadığını; göçmenlerle yerel topluluklar arasında karşılaşmaların, anlam üretiminin ve aidiyetin kurulduğu ilişkisel alanlar olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, mevcut literatür çoğunlukla bu mekânları ya kültürel temsil ya da ekonomik entegrasyon çerçevesinde ele almakta; bu alanlarda kurulan gündelik duygulanımsal ilişkiler, bakım pratikleri ve mikro düzeydeki karşılaşmalar yeterince incelenmemektedir. Ayrıca, mevcut çalışmalar çoğunlukla göçmen girişimcilerin ve göçmen tüketicilerin anlam üretme yollarına odaklanmakta; yerellerin falafel restoranlarıyla kurduğu ilişkiler derinlemesine ele alınmamaktadır. Bu çalışma, söz konusu boşluğa odaklanarak İstanbul'daki Suriyeli ve Filistinliler tarafından açılan falafel restoranlarını ilişkisel bir perspektifle incelemekte ve özellikle başörtülü genç Müslüman kadınların bu mekânlarla kurduğu duygulanımsal ilişkileri merkeze almaktadır. Çalışmanın amacı, gündelik pratikler üzerinden gelişen bakım, empati ve dayanışma biçimlerinin göç, aidiyet ve ırksallaşma süreçleriyle nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymaktır.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışma, toplumsal dünyayı sabit kategoriler yerine karşılaşmalar, etkileşimler ve pratikler üzerinden ele almaktadır. Falafel restoranları, bu bağlamda duyguların, aidiyetlerin ve sosyal sınırların

üretildiği ilişkisel alanlar olarak kavramsallaştırılmaktadır. “Falafel restoranı” ifadesi, “Arap restoranı”, “göçmen restoranı” ya da “mülteci restoranı” gibi kategorilerin sınırlayıcılığını aşarak; işletmecilerin vatandaşlık statüsü, ekonomik konumu, girişimcilik biçimi (zincir ya da bireysel) ve köken bölgesi gibi farklılıkları kapsayabilen daha geniş bir çerçeve sunması nedeniyle tercih edilmiştir. Bu ifade aynı zamanda Levant (Bilad el-Şam) bölgesine referans veren daha kapsayıcı bir sosyo-kültürel bağlam kurmaktadır. Çalışmanın merkezinde yer alan “hediye” kavramı, bu ilişkilerin karşılıklılık boyutunu anlamak için kullanılmaktadır. Katılımcılar, falafel restoranlarını ve sunulan yemeği İstanbul'a getirilen bir “hediye” olarak görmekte; buna karşılık olarak bakım, nezaket ve duygusal destek sunmayı bir karşılık verme biçimi olarak ifade etmektedir.

YÖNTEM

Araştırma niteliksel bir metodolojiye dayanmaktadır. Araştırma kapsamında öncelikle İstanbul’un Fatih, Üsküdar, Kadıköy ve Beşiktaş gibi farklı semtlerinde bulunan falafel restoranlarında katılımcı gözlem yapılmıştır. İkinci aşamada ise kartopu örneklem yöntemi ve sosyal medya duyuruları aracılığıyla ulaşılan falafel tüketicileriyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Özellikle çoğunluğu üniversite öğrencisi olan başörtülü genç kadınlardan gelen yoğun mülakat talebi, araştırmanın örneklem yapısını ve metodolojik yönelimini belirgin biçimde şekillendirmiştir. Bu süreçte araştırma hem veri toplama ve analiz etme pratiği olarak hem de ilişkisel bir karşılaşma alanı olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışma, metodolojik olarak sezgisel (heuristic) bir yaklaşımdan beslenmektedir. Araştırma süreci, katılımcılarla kurulan güven, bakım ve karşılıklılık ilişkilerinin araştırma ortamını şekillendirdiği bir deneyim olarak ilerlemiştir. Tıpkı katılımcıların falafel restoranlarıyla kurduğu ilişkilerde olduğu gibi, araştırma süreci de karşılıklı tanıma, duygusal açıklık ve ilişkisellik üzerinden gelişmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırma bulguları, başörtülü genç kadınların falafel restoranlarıyla yoğun ve duygusal ilişkiler kurduğunu göstermektedir. Katılımcılar, restoranlara tekrar tekrar gitmek, çalışanlarla sohbet etmek, gülümsemek ve olumlu bir ilişki kurmak gibi gündelik pratikler aracılığıyla bu bağları sürdürmektedir. Bu ilişkiler çoğu zaman özellikle Filistinli ve Suriyeli mazlumlarla kurulan bir “ümmet dayanışması” olarak ifade edilmektedir. Çalışma, bu pratikleri bir “hediye ilişkisi” olarak yorumlamaktadır. Katılımcılar, falafel restoranlarını bir hediye olarak görmekte ve buna karşılık olarak sundukları özen, bakım, ihtimam ve nezaketi şehirdeki gündelik ırkçılığa karşı küçük ama anlamlı müdahaleler olarak tanımlamaktadır. Bu bakım ilişkileri üç temel unsur etrafında şekillenmektedir: (i) Acı çeken ve mağdur ümmet üzerinden kurulan ahlaki ve duygusal yakınlık, (ii) kamusal alandaki kırılganlık ve dışlanma deneyimleri üzerinden gelişen empati, (iii) farkı ortadan kaldırmadan duygusal yakınlık kurmayı mümkün kılan bir “benzeşen ötekilik” hali.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, İstanbul'daki falafel restoranlarını mikro ölçekte bir analiz alanı olarak kullanarak, göç, aidiyet ve ırksallaşma süreçlerinin gündelik hayatta nasıl kurulduğunu göstermektedir. Bulgular, yemek ve mekân üzerinden gelişen ilişkilerin, toplumsal sınırların hem yeniden üretildiği hem de dönüştürülebildiği alanlar olduğunu ortaya koymaktadır. Başörtülü kadınların geliştirdiği duygulanımsal bakım pratikleri, bu dönüşümün önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. İlişkisel bir perspektif, bu tür gündelik karşılaşmaları daha geniş sosyal süreçlerle ve Türkiye'deki siyasi eğilimlerle bağlantılı olarak anlamayı mümkün kılmaktadır. Gelecek çalışmalar, benzer ilişkisel

dinamikleri farklı mekânlar ve toplumsal gruplar üzerinden inceleyerek bu tartışmaları derinleştirebilir.

KAYNAKÇA (SEÇİLİ)

1. Abbott, A. (2004). Methods of Discovery: Heuristics for the Social Sciences. New York: W. W. Norton & Company.
2. Ahmed, S. (2004). The Cultural Politics of Emotion. Edinburgh University Press.
3. Alkan, H. (2021). The gift of hospitality and the (un)welcoming of Syrian migrants in Turkey. American Ethnologist, 48(2), 171–185. https://doi.org/10.1111/amet.13012
4. Bourdieu, P. (1990). The Logic of Practice. Stanford University Press.
5. Godelier, M. (1999). The Enigma of the Gift. University of Chicago Press.
6. Mauss, M. (2002). The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies. Routledge.
7. Tsing, A. L. (2015). The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins. Princeton University Press.

MÜBADELE HAFIZASININ MADDİ KÜLTÜRÜ: HATIRA NESNELERİ VE HAFIZANIN TİCARİLEŞMESİ

Rüya Telli

ÖZET

Bu çalışma, mübadele hafızasının günümüzde maddi kültür nesneleri aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini ve bu nesnelerin ticarileşme süreçleri içinde nasıl dolaşıma girdiğini incelemektedir. Çalışma, Kuzey Yunanistan'da yaşayan Türkçe konuşan Karadeniz Rumlarının yaşadığı köylerdeki yerel dernekler tarafından üretilen hatıra nesnelerine odaklanmaktadır. 2017 yılından itibaren saha ziyaretleri sırasında toplanan kupa, flama, magnet, ajanda ve anahtarlık gibi beş farklı nesne nitel analiz çerçevesinde incelenmiştir. Bulgular, sembollerin tekrar eden bir görsel repertuar oluşturduğunu ve kolektif belleğin gündelik kullanım nesneleri aracılığıyla görünür hale geldiğini göstermektedir. Ayrıca nesneler, dernekler aracılığıyla üretilip satışa sunularak hem kültürel hem de ekonomik dolaşıma girmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Nüfus Mübadelesi, Türkçe Konuşan Rumlar, Kuzey Yunanistan, Kolektif Bellek, Maddi Kültür.*

GİRİŞ

1923 yılında imzalanan Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi sonucu Rum ve Müslüman topluluklar karşılıklı olarak yer değiştirmiştir [1] [2]. Bu çalışma, mübadele sürecinde Karadeniz'den Kuzey Yunanistan'a göç eden Türkçe konuşan Rumların yaşadığı köylerdeki dernekler tarafından üretilen ve dolaşıma giren maddi kültür nesnelerine odaklanmaktadır. Araştırma sorusu şudur: "Kuzey Yunanistan'da yaşayan Türkçe konuşan Karadeniz Rumları, derneklerde dolaşıma giren maddi kültür nesneleri aracılığıyla kolektif belleğini nasıl sürdürmekte ve bu nesneler ticarileşme süreçlerinde hangi rolleri üstlenmektedir?" Bu soru, mübadeleye içkin belleğin yalnızca ritüeller aracılığıyla değil, maddi kültür aracılığıyla da yeniden üretildiğini göstermeyi amaçlamaktadır.

BELLEK, MADDİ KÜLTÜR VE TİCARİLEŞME

Assmann'a göre iletişimsel bellek, sözlü ve gündelik olan bir bellek biçimiyken; kültürel bellek, ritüeller, semboller ve maddi kültür nesneleri aracılığıyla oluşur [3]. Maddi kültür nesneleri, topluluk kimliği ve belleğin aktarımında sembolik bir işlev görür [4]. Göç ve yerinden edilme deneyimi yaşayan topluluklarda maddi nesneler, geçmişle kurulan bağın korunmasında önemli araçlardır [5] [6]. Ayrıca maddi nesneler, metalaşarak ekonomik değer kazanabilir ve topluluk sınırlarını aşan bir dolaşıma girebilir. Bu bağlamda nesnelerin dolaşım süreçleri içinde kazandıkları anlamlar da belirleyicidir.

Mübadele literatürü çoğunlukla tarihsel, sosyo-politik ve toplumsal boyutlara odaklanmıştır. Bazı çalışmalar, mübadele sürecinde götürülen nesnelerin yeni yerleşim yerlerinde hatırlama pratikleriyle ilişkisini ele alır [7] [8]. Ancak mübadele literatüründe maddi kültürü bağımsız bir inceleme alanı olarak ele alan çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışma, bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma, Kuzey Yunanistan'daki Türkçe konuşan Karadeniz Rumlarının köy derneklerinde üretilen maddi kültür nesnelerine dayalı nitel bir çalışmadır. Nesneler 2017 yılından itibaren gerçekleştirilen farklı saha ziyaretlerinde toplanmış ve daha önce analize konu edilmemiştir. İncelenen materyal,

dernekler tarafından üretilen beş farklı nesneden (kupa, ajanda, anahtarlık, flama ve magnet) oluşmaktadır. Nesneler, farklı dernek ve maddi formları temsil edecek şekilde seçilmiştir.

BULGULAR

İncelenen nesnelerde Sümela Manastırı, kemençe ve kartal gibi sembollerin tekrar etmesi, belirli bir görsel hafıza repertuarının üretildiğini ve kolektif kimliğin semboller aracılığıyla temsil edildiğini göstermektedir. Böylece kolektif hafıza, belirli semboller etrafında standartlaşarak görünür hale gelmektedir. İkinci olarak bu nesneler, kolektif hafızanın gündelik yaşam nesneleri aracılığıyla dolaşıma girdiğini de ortaya koymaktadır. Kupa, ajanda veya anahtarlık gibi rutin kullanım nesneleri üzerinde yer alan semboller sayesinde geçmiş yalnızca anma törenlerinde değil, gündelik yaşamın pratiği içinde de hatırlanmaktadır. Hafıza, kamusal pratiklerin ötesine geçerek maddi kültürün parçası haline gelmektedir. Üçüncü olarak, nesneler kolektif hafızanın ticarileşme süreçlerine dahil olduğunu göstermektedir. İncelenen nesneler, derneklerin ekonomik döngüsüne katkı sağlamak amacıyla üretilen hatıra ürünleridir. Böylece semboller yalnızca kültürel bir temsil değil, ekonomik değeri olan maddi ürünler haline gelmektedir. Bu durum, mübadele hafızasının günümüzde maddi kültür ve ticarileşme aracılığıyla yeniden üretildiğini göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkçe konuşan Karadeniz Rumlarının bellek pratiklerinin yalnızca sözlü anlatılar veya kolektif ritüellerle değil, maddi kültür nesneleri üzerinden de yeniden üretildiğini göstermektedir. Bulgular, kolektif aidiyetin semboller aracılığıyla görünür hale geldiğini ve ticarileşme süreçleriyle ekonomik dolaşıma girdiğini ortaya koymaktadır. Böylece mübadele deneyimi, yalnızca tarihsel bir olay olarak değil, güncel toplumsal ve ekonomik pratikler içinde anlam kazanan bir hafıza alanı olarak yeniden üretilmektedir.

KAYNAKLAR

1. Arı, K. (2014). Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
2. Meray, S. L. (Çev.). (2001). Lozan Barış Konferansı Tutanaklar: Belgeler (İkinci takım, Cilt 2). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
3. Assmann, J. (2001). Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik. (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
4. Hirsch, M. ve Spitzer, L. (2006). Testimonial Objects: Memory, Gender, and Transmission. Poetics Today, Vol. 27(2), s. 353-383.
5. Tolia-Kelly, D. P. (2004). Materializing Post-colonial Geographies: Examining the Textural Landscapes of Migration in the South Asian Home. Geoforum, Vol. 35(6), s. 675-688.
6. Turan, Z. (2010). Material Objects as Facilitating Environments: The Palestinian Diaspora. Home Cultures, Vol. 7(1), s. 43-56.
7. Stelaku, V. (2007). Alan, mekân ve kimlik - Kapadokyalı iki Rum grubunun yerleşiminde bellek ve din, R. Hirschon (Ed.), Ege'yi geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi iç. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
8. Hirschon, R. (2000). Mübadele Çocukları. Çev. Serpil Çağlayan. İstanbul: Tarih Vakfi Yurt Yayınları.

SAKATLIK VE GÖÇ KESİŞİMİNDE YAŞAYAN ÇOCUKLARIN CİNSİYETLENDİRİLMİŞ BAKIM EMEĞİ VE EBEVEYNLEŞME

Ömer Karahan & Temmuz Gönç Şavran

ÖZET

Bu çalışma nitel yöntem ve fenomenolojik desenle yürütülmüş sosyolojik bir alan araştırmasının verileri üzerinden özel gereksinimli Suriyeli çocukların bakımlarının aile içinde nasıl karşılandığını anlamayı amaçlamaktadır. Veriler iç savaş sürecinde Suriye'den İstanbul'a göç eden 23 özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynden toplanmış, tematik olarak analiz edilmiştir. Bulgular özel gereksinimli Suriyeli çocuklara yönelik verilen bakım emeğinin ağırlıklı olarak kadınlar tarafından verildiğini, kız çocuklarının ebeveyn rolünü üstlendiğini ve bakım emeğinin hane dışında da cinsiyetleşmiş yapısını koruduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Sakatlık, göç, kesişimsellik, cinsiyetlendirilmiş bakım emeği, ebeveynleşme*

GİRİŞ

2011 yılı Suriye iç savaşı sonrası Türkiye'ye zorunlu olarak göç eden aileler içerisinde özel gereksinimli çocuklar ve aileleri de bulunmaktadır. Göçmen ve sakatlık deneyimine sahip olmaya dair bu iki olgunun kesişimi çocuklar ve ebeveynleri için çoklu dezavantajları beraberinde getirebilmektedir. Bu bildirinin amacı özel gereksinimli Suriyeli çocuğun bakımının aile içinde kim tarafından, nasıl verildiğini ve bu sürecin bakım vereni nasıl etkilediğini ortaya koymak ve sosyolojik olarak yorumlamaktır.

Özel gereksinimi olan çocukların bakımı çoğunlukla geleneksel aile ilişkileri içinde, kadınlar ve kız çocukları tarafından ücretsiz olarak verilmekte; iş olarak görülmeyen bu emek toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin pekişmesine neden olmaktadır [1]. Çocukların yetişkin olmadıkları çağda ebeveynlerinin bazı sorumluluklarını edinmeleri olgusu ilk olarak Minuchin vd. [2] tarafından belirtilmiş ve Bozsormenyi-Nagy ve Spark [3] tarafından "ebeveynleşme" olarak kavramsallaştırılmıştır. Sakatlık ve göç kesişimselliğinde yapılan çalışmalarda Kim ve Hwang [4] Güney Kore'de ev içindeki yaşlı veya üçüncü kişilerin bakımlarının yanı sıra özel gereksinimli çocuğun tüm bakımından da annenin sorumlu olduğunu, bunun stres, öfke ve yalnızlığa neden olduğunu ortaya koymuştur. Demir de [5] Türkiye'de Suriyeli özel gereksinimli çocukların babalarının iş piyasasına dahil olduğunu ama annenin genelde çocuğun bakımı ile ilgilendiğini belirtmiştir. Lakin sakatlık ve göç kesişimselliğinde yaşayan çocukların aile içi bakım emeğinin hane içerisindeki diğer kız çocukları tarafından da sağlandığı, bunun erken yaşta ebeveynleşmeye yol açtığı, ayrıca geleneksel geniş ailelerdeki diğer kadınların da çocuğun bakımında önemli bir rol oynadığı literatürde karşılaşılmayan bir durumdur. Bu çalışmanın özgün yönü sakatlık ve göç kesişiminde bakım emeğini yalnızca annelere indirgemeyip, hane içindeki kız çocuklarının da ebeveynleştiğini ve bu süreçte geniş ailedeki diğer kadınların da rolünün olduğunu ortaya koymasıdır.

YÖNTEM

Nitel yöntem ve fenomenolojik desenle yürütülen bu araştırmanın katılımcıları amaçlı örnekleme ile seçilen, 2011 Suriye iç savaşı sonrası Türkiye'ye göç edip İstanbul'da yaşayan ve özel gereksinimli en az bir çocuğun ebeveyni olan 23 kişidir. Katılımcıların 14'ü anne, altısı baba olan biyolojik ebeveynler, biri abi, ikisi ise Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne (ÇHGM) bağlı çocuk evinde

çocuğun bakım sorumlusu olan bakım personeli kadınlardır. Veriler 26 Mart-24 Ekim 2024 tarihleri arasında yarı yapılandırılmış görüşme ve yapılandırılmamış katılımcı gözlem teknikleri ile toplanmıştır. Görüşmelerin çoğunun tercüman eşliğinde çift dilli yapılması nedeniyle görüşmeler ses kaydına alındıktan sonra manuel olarak deşifre edilmiştir. Verilerin analizinde MAXQDA 2020 kullanılmış, veriler tümevarımsal bir yaklaşımla tematik olarak çözümlenmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Veriler analiz edildiğinde üç tema ortaya çıkmıştır: annenin bakım emeği, kız çocuklarının ebeveynleşmesi ve bakım emeğinin cinsiyetlendirilmesi. İlk tema annenin bakım emeğidir. Özel gereksinimli çocukları ile başladıkları göç yolculuğunda babaların bir kısmı önceden Türkiye'ye gelip ailenin gelebilmesi için hazırlık yapmış, anneler Suriye'de çocuklarının sorumlulukları ile yalnız ilgilenmek zorunda kalmış, sonradan çocuklarıyla yalnız başlarına göç eden anneler ise göç sürecinde birçok tehlikeyle karşılaşmıştır. Hedef ülke olan Türkiye'ye vardıktan sonra anneler yeni dezavantajlarla yüzleşmişlerdir: Ailelerin sosyal ve ekonomik sermayeleri son derece sınırlıdır, anne kültürüne aşina olmadığı bir ülkede özel gereksinimli çocuğunun ve varsa diğer çocuklarının bakımını üstlenmekte, ayrıca resmî kurumlar tarafından özel gereksinimli çocuklar için verilen hizmetleri almaya çalışmaktadır ve bu süreçte babanın sadece kısmi desteğini alabilmektedir.

İkinci tema ebeveynleşmedir. Bulgular hane içerisinde özel gereksinimli çocukla ilgilenen 18 yaş altı kız çocuklarının olduğunu göstermiştir. Bu durum özel gereksinimli çocuğun bakımının cinsiyete dayalı olduğunu ve kız çocuğunun ebeveynleştiğini göstermektedir. Kendisi için yeterli zaman ayıramamak ve erken yaşta özel gereksinimli kardeşine bakım vermek bu çocukların çocukluk deneyimlerinin zedelenmesine yol açabilir.

Üçüncü tema bakım emeğinin cinsiyetlendirilmesidir. Katılımcıların geniş aile yapıları içinde özel gereksinimli çocuğun bakımı çocuğun yengesi, halası veya babaannesi tarafından da verilmektedir, ayrıca bazı katılımcıların çocuklarına ÇHGM'ye bağlı çocuk evinde görevli olan kadın personel bakım vermektedir. Diğer bir deyişle bakımı anne ve kız çocukları vermese de bakım veren yine bir kadın olmaktadır. Bu durum her ne kadar geniş aile içinde bir dayanışma örüntüsü gibi görünse de sakatlık ve göç kesişimselliğinde yaşayan çocukların bakım emeğinin cinsiyetlendirilmiş bir yönü olduğunu, diğer bir deyişle dayanışmanın kadınlarla sınırlı olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma özel gereksinimli çocuğu olan göçmen annelerin karşılaştıkları çoklu dezavantajları vurgulaması, kız çocuklarının verdiği bakım emeğini ebeveynleşme kavramı ile tartışması ve bakım emeğinin cinsiyetleşmiş yapısının hane dışına da taştığını göstermesi açısından özgün sonuçlara ulaşmıştır. Geleneksel aile yapılarında dayanışma ön planda olsa da, bu dayanışma çoğunlukla kadın ve kız çocuklarının ücretsiz bakım emeğine dayanmakta ve bu durum, bakım veren çocukların ebeveyn rolünü üstlenmelerine yol açmaktadır. Kadınlar eğitimsizlik ve yoksulluk nedeniyle yaşadıkları dezavantajlara ek olarak göçmenlikten, özel gereksinimli çocuğa bakım vermekten ve bu nedenlerle kamusal alanla ilişki kuramamaktan oluşan çok katmanlı dezavantajların birikimine maruz kalmaktadır. Bakım emeği üreten kadınların bu döngüden çıkabilmesi için babalara yönelik çift dilli ebeveynlik eğitimi ve toplumsal cinsiyet duyarlılığı programları; ebeveynleşen kız çocuklarına yönelik okul sonrası destek, oyun ve iletişim programları oluşturulup uygulanması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Addati, L., vd. (2018). Care work and care jobs for the future of decent work. International Labor Organization.
2. Minuchin, S., vd. (1967). Families of the slums: An exploration of their structure and treatment. New York: Basic Books.
3. Boszormenyi-Nagy, I. ve Spark, G. M. (1984). Invisible loyalties: Reciprocity in intergenerational family therapy. New York: Harper & Row.
4. Kim, K. M. ve Hwang, S. K. (2019). Being a 'good' mother: Immigrant mothers of disabled children. International Social Work, 62(4), 1198-1212.
5. Demir, F. E. (2024). Özel eğitim öğretmenlerinin geçici koruma statüsü altındaki Suriyeli özel gereksinimli bireylerin eğitimlerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. Göç Dergisi, 11(1), 37-57.

BİLİMSEL DEĞERLENDİRME RAPORLARININ İÇERİK ANALİZİ: KARAR, GEREKÇE VE KANIT İLİŞKİSİ

Semih Bilgiç

Bu çalışma, bilimsel araştırma projelerine (1001, 1002, 1005, 3501 ve 3005 gibi) sunulan bilimsel değerlendirme raporlarının içerik özelliklerini inceleyerek karar-gerekçe uyumu, kanıta dayalı olma ve rapor detay düzeyi üzerinden raporların niteliğine dair bir durum tespiti yapmaktadır. Bu üç kriter üzerinden bilginin inşa edilme biçimleri ayrıca ortaya konulmaktadır. Buna göre 2025 yılı içerisinde değerlendirilen 865 proje arasından tabakalı örnekleme ile seçilen 50 projeye sunulan 150 adet rapor içerik analizine tabi tutulmuştur. Kodlama sürecinde açıklık, akademik terim kullanımı, kanıta dayalı olma ve tarafsızlık dahil 12 kriterde inceleme yapılmıştır. Bulgular, raporların genel olarak dil ve üslup açısından güçlü olduğunu, kişiselleştirme ve taraflı yorumların son derece sınırlı olduğunu; ancak kanıta dayalı gerekçelendirme, karar (puan verme davranışı)-gerekçe uyumu ve rapor detayı açısından önemli eksiklikler barındırdığını göstermektedir. Zayıf ve güçlü raporlar nitel açıdan değerlendirildiğinde özellikle mantıksal ilişki kurma ve öneriye atıf ile literatüre dayalı değerlendirmelerde farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu bulgular, değerlendirme raporlarında bilginin nasıl farklı olarak yeniden üretildiğini göstermektedir, özellikle yorumlama sürecinde ayrışmalar olduğu görülmektedir. Raporlarda kanıtın sınırlı kullanımı ve gerekçelendirme zayıflıkları, değerlendirme sürecinde öznel yargıların etkisinin artmasına yol açabilmektedir. Bu durum, bilimsel değerlendirmenin nesnellik iddiası ile pratikteki yorumlayıcı doğası arasında bir gerilim olduğunu da ortaya koymaktadır. Çalışma, bilimsel değerlendirme süreçlerinde gerekçelendirme kalitesinin artırılmasının önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *içerik analizi, bilimsel değerlendirme, hakem raporları, gerekçelendirme, kanıta dayalı olma.*

GİRİŞ VE ÇALIŞMANIN AMACI

Hakem raporları bilimsel özgünlüğü, metodolojik yetkinliği, proje yönetimi ve yaygın etki başlıklarını bilimsel kriterlere göre değerlendirmesi beklenen raporlardır. Bu çalışmada bilimsel araştırma projelerine (1001, 1002, 3501, 3005 ve 1005) sunulan hakem değerlendirmelerinin içerik analizi yapılarak bu türden değerlendirme metinlerinde bilginin inşası açısından ortak ve ayrışan yönlerin belirlenmesine çalışılmıştır. Araştırmanın temel soruları şunlardır: (i) Değerlendirme raporları 12 alt kritere (dil ve anlatım, karar-gerekçe uyumu vb.) göre analiz edildiğinde elde edilen nicel sonuçlar deskriptif düzeyde nelerdir? (ii) Bu sonuçlara göre düşük ve yüksek puanlanan hakem raporlarının nitel olarak ortak özellikleri nelerdir? (iii) Hakem raporlarında bilginin inşası konusu ilişkisel bir mesele olarak nasıl anlamlandırılabilir? Bu çalışma, değerlendirme süreçlerinin yalnızca kabul/ret gibi sonuçlar üretmediğini, aynı zamanda bilgi üretim pratikleri olduğunu da göstermeyi amaçlamaktadır.

KAVRAMSAL/KURAMSAL ÇERÇEVE

Bilimsel araştırma projelerinin değerlendirilmesi veya genel olarak akran incelemesi (peer review), akademik bilginin üretimi ve dolaşımı açısından kritik önemde bir süreçtir. Ancak bu süreçte üretilen değerlendirmelerin ve kurumsal süreçlerde ortaya konan raporların niteliği, çoğu zaman sistematik biçimde incelenmemektedir. Bu konuda az sayıda yapılan çalışmalarda raporlarda bilginin sosyal olarak inşa edildiğine dair bir görüş mevcuttur (Bedeian, 2004). Bedeian (2004), hakemlik süreçlerinin yalnızca bilimsel çalışmaların kalitesini ölçen nötr mekanizmalar olmadığını, aksine hangi bilginin

geçerli sayılacağını belirleyen sosyal süreçler olduğunu savunur. Buna göre değerlendirmeler hakemlerin konumu, deneyimi ve alan içindeki normlardan etkilenmekte, bu durum aynı çalışmanın farklı biçimlerde yorumlanabilmesine yol açabilmektedir. Dolayısıyla bilgi de keşfedilen sabit bir gerçeklik olarak görülmemelidir, içinde yorumlama ve seçme süreçleri rol oynamaktadır. Değerlendirme süreçlerinde hâkim paradigma, yaklaşım ve yöntemler daha çok ön plana çıkarken, daha marjinal yaklaşımlar da göz ardı edilebilmekte ve hakemlik değerlendirmesi sonucu yayınlar/projeler reddedilebilmektedir (Kumashiro, 2005: 259). Bilimsel değerlendirme raporlarının içerik analizini yapan bu çalışma, sadece nicel göstergelere bakmayarak aynı zamanda nitel olarak da metinleri incelemeyi denemiştir. Bu süreçte üretilen raporlar, bilginin de nasıl değerlendirildiğini ve yeniden üretildiğini gösteren metinsel araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

YÖNTEM

Literatürde içerik analizleri, temelde bir metnin veya araştırma nesnesinin istatistiksel olarak bazı karakteristiklerin neler olduğunu, yoğunluğu ve frekansları gibi özelliklerinin ortaya konmasıdır (Hepkul, 2002: 3). Bu çalışmanın evreni, 1 Ocak-25 Temmuz 2025 tarihleri arasında bilimsel değerlendirmeye alınmış 865 proje oluşturmaktadır. Bu evrenden, disiplinler arası temsiliyet sağlamak amacıyla tabakalı örnekleme yöntemi ile 50 proje seçilmiştir. Kodlama sürecinde açıklık, akademik terim kullanımı, argüman akışı, kanıta dayalı olma, karar-gerekçe uyumu, tarafsızlık ve rapor detayı gibi kriterler kullanılmıştır. Kodlayıcılar arası güvenirlik ReCal programı ile hesaplanmış (ReCal, t.y.); ordinal veriler için Krippendorff's alpha, nominal veriler için Cohen's kappa kullanılmıştır. Kodlayıcılar arası ortalama uyum yaklaşık %21,8 olarak bulunmuş, bu durum kodlama sürecinin yüksek yorum içerdiğini göstermiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar tablo şeklinde ve yüzdelik olarak gösterilmiştir. Ardından yüksek skorlu ve düşük skorlu hakem raporları nitel olarak incelenmiş, özellikle zayıf ve güçlü raporların ayrışan yönleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Yine analitik olarak metinlerde bilginin nasıl bir araca dönüştüğü incelenmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Analiz sonuçları, değerlendirme raporlarının dil ve üslup açısından genel olarak yeterli olduğunu göstermektedir. Açıklık, tarafsız dil ve akademik ton büyük ölçüde korunmaktadır. Buna karşın en belirgin zayıflıklar kanıta dayalı olma, karar-gerekçe uyumu ve raporun detaylı yazılmaması başlıklarında bulunmuştur. Kanıta dayalı olma kısmında raporların önemli bir kısmında somut veri ve örnek eksikliği gözlenmiştir. Ayrıca verilen puanlar ile yazılan yorumlar arasında tutarsızlıklar olduğu tespit edilmiştir. Değerlendirmelerin yine önemli bir kısmında yüzeysel rapor yazımı dikkati çekmektedir. Bu açıdan geliştirici geri bildirimler zayıf kalabilmektedir. Örnek analizlerde bazı raporların güçlü gerekçelendirme ve akademik dil içerdiğini; ancak bazılarında normatif, genelleyici veya gündelik ifadelerin kullanıldığını da rastlanılmıştır. Bilgi üretimi açısından metinlerin sadece %11'inin tüm kriterlerde geçerli puan aldığı anlaşılmış ve bu metinler eleştirel bir dille kaleme alınmıştır. Bunun dışındaki raporlarda daha çok orta düzeyde nitelikli değerlendirmelerin yer aldığı görülmektedir. Kanıta dayalı olma yine eksiklerin olduğu bir alan olarak öne çıkmaktadır. Raporların yaklaşık %30'unda somut veri, öneriye atıf veya örnekler sunulmaması veya çok az sunulması önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir, bu gibi raporlarda doğrudan kanaat belirtme hakimdir. Diğer yandan her 10 rapordan dördünde bu gibi atıflar orta düzeyde olup, sadece her 10 rapordan 3'ünde büyük ölçüde kanıta dayalı değerlendirme yapılmıştır. Bu durum hakemlerin değerlendirmesinde öneriden yeterli veya arzu edilir düzeyde notlar çıkarmadığı ve önerideki ifadelerin geçerliliğini somut literatür ve veriyle desteklemediğini ortaya koymaktadır. Raporların %75'i zayıf veya orta düzeyde detaylı olarak hazırlanmakta iken, %25'i detaylı olarak yazılmaktadır. Cinsiyete göre raporu detaylı

yazıp yazmama arasında bir ilişki yoktur (p = 0.640). Bu bulgular, değerlendirme süreçlerinin standartlaşma düzeyinde eksiklikler olduğunu ve yorumlayıcı farklılıkların söz konusu olabileceğini göstermiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Elde edilen bulgular, özellikle kanıta dayalı gerekçelendirme ve karar-gerekçe uyumu ile detaylı rapor yazımı açısından önemli geliştirme alanları bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda kısa ve uzun vadede aktüel ve yapısal olmak üzere çeşitli eylemlerin alınması önerilebilir. Kısa vadede ve aktüel olarak hakem ve panelistlere yönelik standartlaştırılmış eğitimlerin artırılması, gerekçelendirme ve kanıt kullanımına ilişkin açık rehberlerin geliştirilmesi, değerlendirme raporlarında yapı ve içerik standartlarının güçlendirilmesi önerilmektedir. Bu tür iyileştirmeler, bilimsel değerlendirme süreçlerinin şeffaflığını ve niteliğini artırarak akademik bilgi üretimine katkı sağlayacaktır. Diğer yandan kaliteli ve nitelikli geri bildirimler yapılabilmesi aynı zamanda kurumsal gelenek ve kültürlerle de ilişkili olup, sosyal olarak inşa edilebilmektedir. Bu açıdan genç öğrencilerin eleştirel değerlendirme becerilerinin artırılması için araştırma yetkinlikleri ile metodolojik yeterliliklerinin artırılması önem taşımaktadır. Daha yaşlı kuşakların genç kuşaklara bilgi aktarımında tek yönlü bir ilişkiden ziyade iletişime açık iki yönlü bir akademik ilişkinin kurulması, otoriter bilgi transferlerinden ziyade özgür tartışma ortamına dayalı kültürel hafızanın geliştirilmesi önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

1. Bedeian, A. G. (2004). Peer review and the social construction of knowledge in the management discipline. Academy of Management Learning & Education, 3(2), 198--216.
2. Dfreelon, D. (t.y.). ReCal: Reliability Calculator.
3. Hepkul, A. (2002). Bir Sosyal Bilim Araştırma Yöntemi Olarak İçerik Analizi, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Vol. 18, ss.1-12.
4. Kumashiro, Kevin K. (2005). Thinking Collaboratively about the Peer-Review Process for Journal-Article Publication. Harvard Educational Review, 75(3), 257--285. https://doi.org/10.17763/0017-8055-75.3.257
5. Roediger, H. L., III. 1987. The role of journal editors in the scientific process. In D. N. Jackson & J. P. Rushton (Eds.), Scientific excellence: Origins and assessment: 222--252. Newbury Park, NJ: Sage.

FRANSA'DA ÇALIŞMA PSİKOLOJİSİNİN İLİŞKİSEL İNŞASI: BİLİM, TOPLUM VE SİYASETİN KESİŞİMİNDE BİR ANALİZ

Yeşim Akın Yalçın

ÖZET

Fransa'da çalışma psikolojisi yalnızca nesnel bir bilgi alanı değil aynı zamanda toplumsal ve politik hedeflerin bir aracı olarak gelişmiş, günümüze dek politik ve kamucu bağlamlarıyla kendine özgü dinamiklerini korumayı sürdürmüştür. 1789'da başlayıp 1848 Devrimleri ile derinleşen tarihsel süreç bu dinamikleri belirlemiştir. Bu çalışmanın amacı Fransız çalışma psikolojisinin toplumu reforme etmeyi amaçlayan politik ve toplumsal hareketlerle kurduğu yakın ilişkilere dayanan özgün niteliğini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, disiplinin politik dönüşüm hedefini barındıran potansiyeli literatür taraması yöntemiyle incelenmiş ve çalışma ilişkilerine bir kaynak sunması hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: *Çalışma psikolojisi, Fransa, psikoloji, toplum, politika*

GİRİŞ

Psikoloji bir disiplin olarak 19. yüzyıldan itibaren işgücü ilişkilerinde önemli bir araç olarak konumlanmıştır. ABD'de verimlilik ve denetim ekseninde gelişen çalışma psikolojisi, Fransa'da toplumsal ve politik hedeflerle iç içe ilerlemiştir. Fransız çalışma psikolojisinin şekillendiği tarihsel, toplumsal ve politik bağlamın, disiplinin karakterinde nasıl belirleyici olduğunu ortaya koymak bu çalışmanın temel amacıdır. Bu kapsamda çalışma, Fransız çalışma psikolojisinin yalnızca teknik bir alan ya da bir verimlilik ve denetim aygıtı olmaktan ziyade toplumsal dönüşümle ilişkisel bir zeminde geliştiği tezini sunmaktadır.

KAVRAMSAL/KURAMSAL ÇERÇEVE

Fransız çalışma psikolojisini özgün kılan tarihsel arka planda 18. yüzyılda büyük ölçüde tarıma dayanan Fransız ekonomisinde sınai gelişimin hızlanması, üretim biçimleri ile sömürü tarzları arasında yaşanan geçişler ve 1789 Devriminin ortaya çıkardığı eşitlik ve kardeşlik ilkeleri önemli bir yer tutmaktadır. 1848 Devrimleri ile sınıf mücadelesinin keskinleşmesi ise disiplinin epistemolojik ve pratik yönelimlerini belirlemiştir. 1789--1870 yılları arasında Avrupa işçi hareketinin ağırlık merkezi Fransa olmuş, özellikle 1848 Devrimleri ve Komün'ün etkisiyle işyeri direniş kültürleri derinleşmiştir [1]. Toplumsal çalkantılar ve özellikle sınıf çatışması bağlamında, bilim insanları toplumsal düzeni ve barışı sağlayabilmek için psikolojiyi çalışma ilişkilerine dâhil etmiştir. Fransa'da psikoloji, işçi talepleri ve kolektif refahı gözeten, aynı zamanda insanın bilişsel ve fizyolojik sınırlarını esas alarak verimlilik artışını hedefleyen özgün bir kuramsal ve pratik yönelim geliştirmiş; bu doğrultuda, Anglo-Sakson literatürde baskın olan verimlilik ve denetim odaklı endüstriyel psikoloji yaklaşımından farklı olarak, emek süreçlerini toplumsal haklar, kolektif refah ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde ele alan normatif bir yönelim geliştirmiştir. Fransa'da çalışma psikolojisinin gelişimi fizyolojinin katkılarıyla şekillenmiştir ve özünde olumlu bir toplumsal ve politik hedef mevcuttur. Disiplinin temel amacı, bireylerin kapasitelerine uygun biçimde çalışabilmesini sağlamak ve emeğin psikofizyolojik sınırlarını dikkate alarak adil bir çalışma düzeni kurmaktır. Bu yaklaşım, toplumsal hijyenizm anlayışıyla da desteklenmiştir. Hijyenizmin, bireysel koşulları iyileştirmek ve toplumsal ilişkileri istikrara kavuşturmak için bilimin toplumsal organizasyona uygulanmasını savunan çoklu bir söylemdir [2].

Kolektif refah amacıyla üretimin toplumsal örgütlenmesinde toplumsal hijyenizm anlayışı psikoloji ile birlikte siyasi projede teknik ve bilimsel araçlar sağlamıştır.

YÖNTEM

Çalışmada Fransız çalışma psikolojisinin tarihsel gelişimini ele alan ve bu konuda katkı sunan akademik yayınlar temel alınarak literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama sürecinde özellikle disiplinin ortaya çıkış sürecini ve kavramsal gelişimini ele alan kaynaklar tercih edilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiş ve kavramsal temalar doğrultusunda analiz edilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Fransa'da psikolojinin işverenler ve çalışanlar arasındaki diyaloğa dayalı bir mesleki ilişkiler yaklaşımı ile emek süreçlerinde yer alması, kamu gücü ve bilimin ikili himayesi altında gerçekleşmiştir. Çalışma psikolojisi, iş kazaları, meslek hastalıkları ve çatışmaların çözümünde, yönetime yasama süreçlerini nesnelleştiren ve müdahalelerini işçilerin ve işverenlerin nezdinde meşrulaştıran yöntemler sunmuştur [3]. Fransız çalışma psikolojisi üç eksen üzerinde şekillenmiştir: Emeğin psikofizyolojisi, çalışanları ilgili alanlara yönlendirme ve profesyonel meslek seçim alanları. Bu üç eksenin birleşim noktasını ise *çalışma laboratuvarı* kavramı oluşturmaktadır. Psikoloji-emek çalışmaları Birinci Dünya Savaşı öncesi çalışma laboratuvarlarında gerçekleştirilmiş, savaştan sonra ise laboratuvardan çıkarılıp doğrudan işyerine taşınmıştır. Emeğin psikofizyolojisi alanında psikologlar özellikle yorgunluk üzerinde yoğunlaşmışlardır. Mesleki yorgunluk ve fazla çalışmaya ilginin bilimsel nedeniyle birlikte önemli bir nedeni de temel işçi taleplerinden biri olmasıdır [4]. Çalışma laboratuvarı ilk kez 1906'da kurulmuş, toplumsal çatışmalara dair bir çözüm mercii olarak görülmüş, psikolojik ve fizyolojik inceleme yöntemleri ile hijyenik çalışma koşullarının düzenlenmesi ve mesleki eğitimin sağlanması amaçlanmıştır. Mesleki rehberlik ile yapılacak rasyonel yerleştirme sayesinde toplumsal eşitsizliğin ortadan kalkacağı düşünülmüştür. Uzun çalışma saatleri ve mesleki yorgunluk kaynaklı iş kazaları da çalışma psikolojisinin önemli inceleme alanlarından olmuş, işin organizasyonunda bilimsel tahkim ve sosyal diyalog esas alınarak toplumsal barışın sağlanması hedeflenmiştir. Alandaki bilim insanlarına göre performans, yetenek ve benzeri kavramlar yalnızca işin toplumsal tanımı içinde anlam kazanmış ve bu yaklaşım disiplin boyunca korunmuştur. Taylorizme mesafeli bir biçimde maksimum değil optimum verimlilik vurgulanmış, Taylorizm hem teknik hem toplumsal açıdan barbarca bulunmuştur [5]. Bu doğrultuda 1950'lerden itibaren gelişen çalışma psikopatolojisi, aktivite kliniği ve ergonomi gibi alt alanlar da standartlaştırma yerine işçilerle etkileşimi esas almıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Fransız çalışma psikolojisinin tarihsel olarak toplumsal ve politik bağlamla iç içe geliştiğini ve bu yönüyle ana akım yaklaşımlardan ayrıştığını ortaya koymaktadır. Disiplin, yalnızca üretim süreçlerini düzenleyen teknik bir alan değil; aynı zamanda toplumsal refahı ve çalışma koşullarını iyileştirmeyi hedefleyen bir bilimsel pratik olarak şekillenmiştir. Fransız çalışma psikolojisi, günümüz çalışma ilişkilerinde daha adil, katılımcı ve insan merkezli modeller geliştirmek için önemli bir kuramsal, pratik ve epistemolojik bir kaynak niteliğindedir.

KAYNAKLAR

1. Davis, M. (2018). Eski Tanrılar Yeni Bilmeceler Marx'ın Kayıp Teorisi Çeviren Ş. Alpagut, İstanbul: Yordam.
2. Saraceno, M. (2013). De La Mesure du Corps A La Politique Des Corps: Une Histoire Des Sciences du Travail (1880-1920), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Paris, Université Paris-Ouest Nanterre La Défense, Ecole Doctorale Organisations, Economie, Société.
3. Le Bianic, T., Vatin, F. (2007). Armand Imbert (1850-1922), La Science du Travail et La Paix Sociale. Travail et Emploi, Vol. 111, s. 7-19.
4. Turbiaux, M. (2008). La Résistible Création d'un Laboratoire du Travail. Bulletin de Psychologie. Vol. 496, 4, 341-356.
5. Lahy, J.-M. (1916). Le Système Taylor et La Physiologie du Travail Professionnel. Paris: Editeurs Masson & Cie.

HOMO ACADEMICUS OYUN DIŞI KALIRSA: BİR NESNELEŞTİRME ÇABASI

Birol Şevki Tavlı

ÖZET

Bu çalışma, bilimsel sermaye/servet türlerinin çetin bir mücadele düzlemi olarak temayüz eden akademik alandaki "dışlama/oyun dışı bırakma" stratejilerinin, alanın yapısı ve sunduğu konumlar üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. İster siyasî tasfiye görünümünde olsun isterse "sözleşme yenilememe" gibi yönetsel tasarruflar biçiminde uygulansın, akademik istihdam rejimince yürütülen dışlayıcı politikalar, bilimsel emeğin güvencesiz ve kırılgan niteliğini pekiştirmektedir. İşi elinden alınan akademik eyleyici, o güne dek biriktirdiği bilimsel servetin geçerliliğini, hem geri dönüşün kurumsal/yargısal olanaklarını sınayarak hem de söz konusu serveti, kültürel üretimin komşu alanlarına (yayıncılık, gazetecilik, yazarlık vb.) aktarıp dönüştürmeyi deneyerek korumaya çalışmaktadır. Araştırma yöntem bakımından, kişisel deneyimin nesneleştirilmesine dayalı bir özdüşünümsellik üzerinden yürütülmekte, elde edilen bulgular Pierre Bourdieu tarafından ortaya konan sermaye türleri ve tahakküm ilkelerine ilişkin değerlendirme bağlamında tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *akademi, bilimsel sermaye, Bourdieu, tasfiye*

GİRİŞ VE ÇALIŞMANIN AMACI

Pierre Bourdieu'ye göre, "(t)üm diğer alanlar gibi akademik alan da meşru aidiyet ve hiyerarşi şartlarını ve ölçütlerini; yani hangi vasıfların yerinde, etkili ve sermaye işlevi görerek alan tarafından garantilenmiş çok özgül kârları üretmeye özgü olduğunu belirlemek adına verilen bir mücadele[nin] yeridir" [1]. Akademik alana özgü kârlar, simgesel düzeydeki tanıma/kabul ve onama düzenekleri üzerinden işleyen özgül bir sermayeye (bu durumda, bilimsel servet) dönüşür. Alanda iş gören eyleyiciler, bu servetin yapısı ve dağılımına göre konumlar edinirler. Servetin işe yaraması, oyunun gereklerini yerine getirmeye hizmet edecek ortak bir inancın (illusio) varlığına bağlıdır. Hem dünya genelinde hem de Türkiye ölçeğinde, belirli dönemlerde yaşanan tasfiyeler [2] ve sıklıkla başvurulan işten çıkarma yöntemleri, yalnızca akademik emek gücünün güvencesizleşmesi sorununu büyütmekle kalmaz, aynı zamanda oyundan çıkarılan akademik eyleyicinin bilimsel servetini de -en azından bir süreliğine- kullanım dışı bırakır.

Çalışmanın amacı, böyle bir durumla karşı karşıya kalan eyleyicinin konumunu ve hareket olasılıklarını, Bourdieu'nün akademik sermaye türleri arasında yaptığı ayrımdan yola çıkarak çözümlemektir. Araştırma sorunu, "Bir akademisyenin işten çıkarılma hikâyesi, alanın yapısı ve içindeki konumlar açısından nasıl incelenebilir?" şeklinde inşa ve ifade edilmiştir.

YÖNTEM

Bourdieu için kişisel yaşantılar, toplum bilimlerinin merceğinden geçirilerek çözümlenmesi gereken mücadele ve müdahale anlarıdır. Anların biricikliği, tarihsel ve toplumsal olarak yapılandırılmış ve yapılandıran bir alanın içine yerleştirilerek anlamlı örüntülere dökülebilir. Sosyolojik müdahale, yaşantısal malzemenin, yaşamöyküsü yanılsamasına düşülmeden, ilişkisel düzlemde irdelenmesini, bu sayede yinelenen örüntülerin saptanmasını olanaklı kılar. Araştırmacının kişisel deneyimine dayanan bu çalışmada, yöntem olarak özdüşünümsel bir yaklaşım benimsenmiştir. Böylelikle "nesneleştiren öznenin bilimsel nesneleştirilmesi" ilkesinden hareketle, "(...) olabildiğince dürüst bir biçimde, bu

tecrübeyi, sanki söz konusu olan herhangi başka bir nesneymişçesine, eleştirel yüzleşmeye açmak" [3] hedeflenmiştir. Deneyimin araştırma sorununa dönüştürülmesinde, duygulanımsal boyutun renklendirebileceği bir sızlanma, iç dökme ya da hesap sorma eğiliminden mümkün mertebe kaçınılarak, akademik alanın nesnel yapısının serinkanlılıkla değerlendirilmesi öncelenmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Hem bilimsel hem de eğitsel bir alan olarak üniversitenin, ürettiği ve üleştirdiği servetin geçerliliği konusunda bir süredir önemli bir meşruiyet bunalımı yaşadığı ileri sürülebilir. Buna, akademik emek piyasasında ekonomik güvencesizliğin yaygınlığı da eklendiğinde, bilimsel servetin değeri ve işlevi daha da tartışmalı hale gelmektedir [4]. "Akademik ethos"u dert edinen araştırmacılar, dünyada [5, 6] ve Türkiye'de [7] gözlemledikleri örnekler üzerinden çeşitli kavramsallaştırmalara gitmişlerdir. Tipolojileri kavram olmaktan çok, ağırlıkla damgalama ya da aşağılama amacıyla kullanılan, yarı-bilimsel sınıflandırmalar olarak gören Bourdieu'ye göreyse bu yaftalar, "(...) akademik alanı kendi tarihinin değişik anlarında ve değişik ulusal toplumlarda; bir yandan iktidarın alanıyla ve diğer yandan bilimsel ve entelektüel alanla birleştiren ilişkiler içinde düşünmeyi engeller." Öyleyse, "çözümleme kisvesine bürünmüş tarafgir polemiğin yerine, bilimsel aklın kendine karşı yani kendi sınırlarına karşı polemiğini koyan üretim alanının inşası gerekir" [1]. Bourdieu, akademik alanı bir araştırma nesnesi olarak kurarken, alana özgü bilimsel servetin kendi içinde iki alt türe ve bununla bağlantılı iki iktidar biçimine ayrıldığını bulgulamıştır: Bunlardan ilki, yönetsel karar ve görevlendirmelerle berraklaşan kurumsallaşmış akademik iktidar olarak tanımlanırken, ikincisi akademik eyleyicinin bilimsel ilerlemeye katkısına ve öteki eyleyicilerce kabul görmesine dayalı kişisel itibar görünümü alır. Servetlerin birikim koşulları da birbirinden ayrılmaktadır. Kişisel itibar yoluyla edinilen bilimsel servetin aktarımı uzun erimli bir tanınma/onanma sürecine, kurumsallaşmış iktidar ise bürokratik ve yönetsel kaynakları elde tutma becerisine bağlıdır. Bourdieu, bu iki birikim eğilimi arasındaki en ciddi anlaşmazlıkların, atama/yükseltme gibi kurumsal kararlar alınırken yaşandığını vurgular [8]. Bilimsel servetin iktidar kullanmaya mezun biçiminden yoksun olan akademik eyleyici, bu gibi karar alma süreçlerinde söz sahibi olamaz. Akademiye girdiğinden beri, işletme mantığının egemen olduğu kurumlarda belirli süreli sözleşmelerle çalıştırıldığından, elinde bulundurduğu kısıtlı birikim, alanda merkezî bir konuma gelmesi için henüz yeterli değildir. Böylesi bir uğrakta sözleşmesinin yenilenmeyeceğini haber alan eyleyici, alandan tümüyle dışlanma tehdidiyle yüz yüzedir artık: Bir yandan konumunu savunmaya, bir yandan da bilimsel servetini uygun alanlara aktarıp dönüştürmeye çabalamaktadır. Alana özgü servet ancak, kültürel üretim uzamı içinde yer tutan yayıncılık, gazetecilik, yazarlık, sivil toplumculuk gibi komşu alanlarda para edebilir, kariyer tercihlerinin başka yönde seyretmesi halindeyse servet yitimi (iflas) göze alınmak zorundadır.

SONUÇ

İlk bakışta, homo academicus iken oyun alanının dışına itilen eyleyicilerin, ellerindeki tüm bilimsel serveti yitirdikleri düşünülebilir. Ne var ki Bourdieu'nün yaptığı ayrım, işten çıkarıldıktan sonra değerini korumak ne denli güç olursa olsun, kişisel itibar niteliği taşıyan özgül kârların, alana içkin yaptırımlar (sözgelimi intihal gibi bilimsel suçlar ya da akademik bir yayındaki savların çürütülmesi) söz konusu olmadıkça, kurumsallaşmış akademik iktidarın kararlarıyla tek başına sıfırlanamayacağını göstermektedir. Türkiye'de toplu ve tekil tasfiye girişimlerine ilişkin yakın tarihli örnekler de bunu kanıtlamaktadır. Akademik iktidar sahipleri, oyun dışı bırakarak eyleyicinin ekonomik durumuna zarar vermekle birlikte bilimsel servetini elinden alamazlar. Bourdieu'nün ifadesiyle "Böyle bir zafer, alanın hususi normları nazarında bir zafer değildir" [8].

KAYNAKLAR

1. Bourdieu, P. (2021). Homo academicus. Çeviren: N Ökten, A. N. Kocasu, E. Gülbey. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
2. Tekeli, İ. (2026, Şubat 21). Üniversitelerdeki tasfiye öyküsü Türkiye ve üniversiteleri için ne demiş oluyor? Sarkaç. https://sarkac.org/2026/02/universitelerdeki-tasfiye-oykusu-turkiye-ve-universiteleri-icin-ne-demis-oluyor/
3. Bourdieu, P. (2012). Bir otoanaliz için taslak. Çeviren: M. Erşen. İstanbul: Bağlam.
4. Fleming, P. (2025). Karanlık akademi -- Üniversiteler nasıl ölür. Çeviren: A. E. Pilgir. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
5. Gouldner, A. W. (1957). Cosmopolitans and locals: toward an analysis of latent social roles -- I. Administrative Science Quarterly, 2(3), s. 281-306.
6. Gouldner, A. W. (1958). Cosmopolitans and locals: toward an analysis of latent social roles -- II. Administrative Science Quarterly, 2(4), s. 444-480.
7. Nalbantoğlu, H. Ü. (2003). Üniversite A.Ş.de bir 'homo academicus': "ersatz" yuppie akademisyen. Toplum ve Bilim, 97, s. 7-42.
8. Bourdieu, P. (2022). Bilimin toplumsal kullanımları – Bilimsel alanın klinik bir sosyolojisi için. Çeviren: L. Ünsaldı. Ankara: Heretik.

ANTİK YUNAN'DA POLİSİN OLUŞUMU: ERKEN DEMİR ÇAĞI'NDA İLİŞKİSEL VE SİSTEMSEL BİR DÖNÜŞÜM

Mehmet Özgönül

ÖZET

Bu çalışma, Erken Demir Çağı Yunanistan'ında polisin oluşum sürecini, yerleşim, ölü gömme ve ritüel verileri arasındaki karşılıklı ilişkiler üzerinden uzun erimli ve sistemsel bir dönüşüm olarak ele almaktadır. İÖ 12.-7. yüzyıllar arasına ait arkeolojik veriler, karmaşık sistemler teorisi çerçevesinde, toplumsal organizasyonun dönüşümü perspektifinden yeniden okunmuş ve disiplinlerarası bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Bulgular, Erken Demir Çağı'nda performatif özelliklere dayanan ve kurumsal olarak ayrışmamış liderlik yapılarının, kümülatif değişimlerin yarattığı sistemsel dönüşüm eşiğiyle birlikte, İÖ 8. yüzyılın ikinci yarısından sonra mekansal ve kurumsal olarak ayrışarak polis kurumuna doğru evrildiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Polis, Antik Yunan, Erken Demir Çağı, Karmaşık Sistemler, Organizasyon*

GİRİŞ VE ÇALIŞMANIN AMACI

Antik Yunan'ın en tanıdık kurumu olan polis, yalnızca fiziksel bir yerleşim değil; ortak yasalar, kurumlar ve kolektif kimlik etrafında örgütlenen, kendi kendini yöneten bir topluluk birliğidir. İÖ 8. yüzyılın ikinci yarısıyla başlayıp İÖ 7. yüzyıllarda belirginleştiği kabul edilen bu yapının ortaya çıkışı, uzun süre doğrusal evrim modelleriyle ya da kentleşme, aristokratik rekabet, nüfus artışı ve dış etkileşim gibi değişkenlerin ayrı ayrı ele alınmasıyla açıklanmıştır. Bu yaklaşımlar önemli katkılar sunmakla birlikte, farklı toplumsal alanlarda eş zamanlı biçimde biriken dönüşümlerin karşılıklı etkileşimini açıklamakta sınırlı kalmaktadır. Bu çalışma, polisin oluşumunu anlık bir ortaya çıkış olarak değil, Myken uygarlığının İÖ 12. yüzyıldaki çöküşüyle başlayan uzun erimli ve kümülatif bir süreç olarak ele almaktadır. Yerleşim organizasyonu, ölü gömme pratikleri ve ritüel/kutsal alan verilerini de aynı dönüşümün ilişkisel boyutları olarak değerlendirmektedir. Bu doğrultuda arkeolojik veriler, karmaşık sistemler teorisi ve kültürel etkileşim yaklaşımları çerçevesinde disiplinlerarası bir perspektifle yeniden yorumlanmaktadır.

ÇALIŞMA KONUSUYLA İLGİLİ KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Polisin oluşumunu ele alan literatürde öne çıkan yaklaşımlar, bu süreci çoğunlukla belirli değişkenler üzerinden açıklamaktadır. Snodgrass'ın demografik baskı ve sosyopolitik değişimi merkeze alan modeli [1], Bintliff'in merkezileşmeyi önceleyen analizi [2] ve Polignac'ın kült topografyası ile merkez-çevre örgütlenmesini birleştirdiği yaklaşımı [3], temel eksenleri oluşturmaktadır. Bu çalışmalar önemli katkılar sunmakla birlikte, farklı toplumsal alanlarda eş zamanlı olarak biriken dönüşümlerin etkileşimini bütüncül biçimde açıklamakta sınırlı kalmaktadır. Bu çalışma, söz konusu sınırlılığı aşmak amacıyla polisin oluşumunu uzun erimli ve ilişkisel bir dönüşüm süreci olarak ele almaktadır. Bu doğrultuda, karmaşık sistemler teorisi dönüşümün kümülatif ve doğrusal olmayan niteliğini açıklayan temel çerçeveyi sunarken [4], heterarşi kavramı erken dönemdeki çok merkezli otorite yapısını [5], Sahlins tarafından ortaya konulan "Büyük Adam" modeli ise performatif ve patronaj temelli liderlik biçimlerini yorumlamak için kullanılmaktadır [6].

YÖNTEM

Çalışma, İÖ 12. ve 7. yüzyıllar arasına tarihlenen arkeolojik verileri, sistem kuramı temelinde birbirini etkileyen alt düzlemler olarak ele alan karşılaştırmalı bir yaklaşım benimsemektedir. Analize dahil edilen yerleşimler, Erken Demir Çağı'ndan (yaklaşık İÖ 12--8. yüzyıllar arası) Arkaik Dönem'e (İÖ 7--6. yüzyıllar arası) süreklilik göstermeleri, Arkaik Dönem'de polis olarak tanımlanmaları ve toplumsal organizasyona dair zengin veriler sunmaları doğrultusunda seçilmiştir. Yerleşim örüntüleri, ölü gömme gelenekleri, kutsal alanlar ve seramik verileri, birbirinden bağımsız göstergeler olarak değil, toplumsal sistemin karşılıklı etkileşim içindeki boyutları olarak eş zamanlı biçimde değerlendirilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Mevcut veriler, Bronz Çağı çöküşünü izleyen Myken uygarlığı sonrası sürecin yalnızca çözülme ve kopuş kavramlarıyla açıklanamayacağını göstermektedir. Eski Myken saray merkezlerinin periferi-sinde kalan yerleşimlerde iskanın devam ettiği, hatta bazı örneklerde yoğunlaştığı görülmektedir. Maddi kültürdeki göreli kalite düşüşüne karşın, toplumsal organizasyonun farklı ölçek ve biçimlerde yeniden örgütlendiği anlaşılmaktadır. Mezarlık verileri de bu tabloyu destekler niteliktedir: İÖ 12. yüzyıl itibarıyla, başlangıçta daha az sayıda olan, ancak giderek artan biçimde Erken Demir Çağı boyunca izlenen silahlı ve zengin mezar hediyelerine sahip prestijli gömülerin, sürekli artış göstererek İÖ 8. yüzyılın ilk yarısında zirveye ulaşması, belirli temsil pratiklerinin inşa edildiğini ve süreklilik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Yerleşim dokusu ise Erken Demir Çağı ile birlikte kümelenmiş tipten dağınık bir organizasyona geçmiş; kutsal ve yönetsel işlevler, literatürde "şefin evi" olarak tanımlanan büyük yapılar içinde bütünleşmiştir. Ritüel, askeri ve sosyal buluntuları bir arada barındıran bu yapılar, "Büyük Adam" modeline uygun biçimde, performatif meşruiyete dayalı kurumsallaşmamış liderlik biçimlerinin varlığını düşündürmektedir.

İÖ 8. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte ise bu yapı belirgin bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Bireysel prestij göstergeleri zayıflarken kamusal temsil pratikleri öne çıkmış, mezar bağlamından tapınaklara yönelen adak uygulamaları belirginleşmiştir. Aynı dönemde, daha önce dağınık yerleşim ağları içinde konumlanan toplulukların belirli merkezlerde yoğunlaşmaya başladığı görülmektedir. Atina Akropolü'nün bölgesel bir odak haline gelmesi gibi örneklerde bu eğilim açık biçimde izlenebilmektedir. Yerel seramik üsluplarının gelişimi bölgesel kimlikleri görünür kılarken, Olympia ve Delphi gibi kutsal alanların tüm Yunan dünyasına açık merkezlere dönüşmesi, ortak kimliğin bölgeler üstü ölçekte inşasını desteklemiştir.

Bu mekansal ve kurumsal yeniden yapılanmanın en çarpıcı göstergelerinden biri, anıtsal tapınakların ilk kez inşa edilmesi olmuştur. Bu yapılar, gücün bireysel hanelerden ortak kimliği temsil eden kamusal mekanlara aktarımını simgelemektedir. Bu tür yapılar için gerekli kolektif emek ve organizasyon, toplumsal bütünleşmenin ve kurumsal karmaşıklığın arttığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Bronz Çağı çöküşünden polisin kurumsal olgunluğuna uzanan sürecin ne ani bir kopuş ne de doğrusal bir ilerleme olarak açıklanabileceğini, aksine süreklilik, dönüşüm ve kırılmanın iç içe geçtiği katmanlı bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. İÖ 12. yüzyıldan İÖ 8. yüzyıla uzanan dönemde ölü gömme pratikleri, ritüel faaliyetler ve yönetsel organizasyon henüz kurumsal olarak ayrışmamış; "Büyük Adam" modeliyle işleyen performatif liderlik biçimleri etrafında ilişkisel bir bütünlük içinde örgütlenmiştir. Buna karşılık, İÖ 8. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte

gözlemlenen dönüşüm, kurumsal ve mekânsal ayrışmanın belirginleştiği, toplumsal ilişkilerin farklı düzlemlerde yeniden örgütlendiği ve aynı zamanda mekânsal merkeziliğin yoğunlaştığı bir yeniden yapılanma sürecine işaret etmektedir. Bu bağlamda, İÖ 8. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte başlayan süreç, polisin oluşmasına zemin hazırlayan ve toplumsal yeniden yapılanmanın ivme kazandığı sistemsel bir dönüşüm eşiğini temsil etmektedir. Bu eşik, ele alınan dönemde aniden ortaya çıkan nedenlerle değil, uzun erimli bir süreçte nüfusta kademeli olarak görülen artış ve dış temasların çoğalması gibi sistem girdilerindeki kümülatif değişimin sistemin kapasitesini aşarak yeni bir denge arayışı yaratmasıyla tetiklenmiştir. Bu süreçte, aktörlerin aktif katılımıyla gerçekleşen öz örgütlenme yoluyla sistem yeniden yapılandırılmış ve polis ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede polis, bir yerleşim ya da politik örgütlenme biçiminin ötesinde; toplumsal, ekonomik ve sembolik ilişkileri bütünleştiren ve değişen koşullara uyum sağlamayı kolaylaştıran bir çatı sistem ya da organizasyon olarak değerlendirilmelidir. Gelecek çalışmaların, bu tür doğrusal olmayan dönüşüm süreçlerini farklı coğrafyalardaki devletleşme örnekleriyle karşılaştırarak ortak bir model çerçevesinde ele alması, literatürdeki önemli bir boşluğu dolduracaktır.

KAYNAKÇA

1. Snodgrass, A.M. (1980). Archaic Greece: An Age of Experiment, Berkeley: University of California Press
2. Binff, J.L (2006). City-Country Relationships in the 'Normal Polis', M.R. Rosen ve I. Sluiter (Ed.), City, Countryside, and the Spatial Organization of Value in Classical Antiquity iç, Leiden: Brill
3. Polignac F. de. (1987). La naissance de la cité grecque. Paris: La Découverte.
4. Crumley, C. L. (2022). Heterarchy and social theory. P.G. Cerny (Ed.), Heterarchy in World Politics, Routledge
5. Kohler, T. A. (2012). Complex Systems and Archaeology. I. Hodder (Ed.), Archaeological Theory Today iç, Cambridge: Polity Press.
6. Sahlins, M.D. (1963). Poor Man, Rich Man, Big-Man, Chief: Political Types in Melanesia and Polynesia, Comparative Studies in Society and History, Vol. 5(3), s. 285-303

KARŞILIKLI YARDIMLAŞMA BAĞLAMINDA PREFİGÜRATİF ANARŞİZM

R. Cemali Akgün

ÖZET

Bu çalışma, karşılıklı yardımlaşma pratikleri bağlamında anarşist prefigüratif siyaseti siyasal ortaklık, eklemleme ve strateji kavramları üzerinden incelemektedir. Çalışma, anarşist prefigüratif siyasetin hangi imkân ve sınırları barındırdığını ele almaktadır. Araştırma nitel bir araştırma tasarımına dayanmakta olup, temel olarak doküman analizi yöntemini kullanmaktadır. Araştırma verileri, anarşist karşılıklı yardımlaşma oluşumlarına ait dokümanlardan ve ikincil kaynaklardan elde edilmiş; bu veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Çalışmanın temel bulgusu, karşılıklı yardımlaşma pratiklerinin alternatif toplumsal ilişkiler üretme ve kolektif siyasal özne oluşturma kapasitesine sahip olmakla birlikte, geniş toplumsal kesimleri eklemleyebilecek ve siyasal ortaklık kurumlarını inşa edebilecek kalıcı bir siyasal örgütlenmeyi hayata geçirmekte sınırlı kaldığıdır. Bu durumun temel sebebi, anarşist ideolojiye içkin siyasal yönelimlerden ziyade, herhangi bir siyasal deneyimde karşılaşılabilecek siyasal deneyimi şekillendiren faktörlerdir. Bu noktada çalışma, küresel ve yerel toplumsal unsurlarla beraber örgütsel stratejilerin, kaynakları seferber etmede karşılaşılan zorlukların ve faillerin siyasal yönelimlerinin anarşist karşılıklı yardımlaşma temelindeki siyasal stratejilerin etkisini sınırlı hale getirdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Karşılıklı yardımlaşma, prefigüratif siyaset, siyasal strateji, anarşizm*

GİRİŞ

Güncel anarşizm, birçok ülkede mevcut otoriter ve eşitlikçi olmayan toplumsal sistemleri değiştirmek için faaliyetler yürütür. Birçok araç ve mekanizmanın kullanıldığı bu faaliyetler, prefigüratif siyasal bir strateji temelinde gerçekleştirilir. Bu siyasal stratejiye zemin sağlayan pratiklerin vuku bulduğu biçimlerden birisi ise karşılıklı yardımlaşmadır. Bu çerçevede anarşistler, karşılıklı yardımlaşmadan geniş toplumsal kesimleri eşitlikçi, özgürlükçü ve demokratik bir toplum kurmaya dönük siyasal deneyimlerine dahil etmede yararlanır. Bu çalışma, temel olarak şu soru ile ilgilenmektedir: Karşılıklı yardımlaşma pratikleri bağlamında anarşist prefigüratif siyasetin geniş toplumsal kesimleri siyasal ortaklık ve eklemleme pratiklerine dahil etmede hangi imkân ve sınırları barındırmaktadır? Buna istinaden çalışmanın amacı, prefigüratif karşılıklı yardımlaşmanın siyasal bir strateji olarak nasıl işlediğini ve hangi koşullarda etkili olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma, güncel anarşizmin karşılıklı yardımlaşma aracılığıyla siyasal-toplumsal konumlandırma stratejilerine yön veren eğilimlerini incelemektedir.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Kavramı geliştiren Kropotkin'e göre karşılıklı yardımlaşma, iş birliğini toplumsal yaşamın temel ilkesidir (Kropotkin, 1902). Günümüzde karşılıklı yardımlaşma, alternatif toplumsal örgütlenme biçimlerinin kurulmasına yönelik bir siyasal pratik olarak kavramsallaştırılmaktadır (Firth,2022; Spade, 2020). Bu çalışma, karşılıklı yardımlaşma pratiklerini prefigüratif bir siyasal strateji olarak ele almaktadır. Prefigüratif siyaset, gelecekte kurulmak istenen toplumsal düzenin ilişkilerini bugünden kurmaya yönelir (Raekstadt&Gradin, 2020; Yates, 2015). Bu çerçevede karşılıklı yardımlaşma, anarşist prefigüratif siyasetin temel motiflerinden biri olarak, eşitlikçi ve özgürlükçü toplumsal ilişkilerin bugünden kurulmasını sağlayan bir pratik alanı oluşturur (Kropotkin, 2001; Yates, 2015).

Bu noktada karşılıklı yardımlaşma kitleleri siyasal eklemleme ve ortaklaştırma rolü oynar. Laclau ve Mouffe'un (2001) yaklaşımında eklemleme, farklı taleplerin bir araya getirilerek bir söylem etrafında siyasal ortaklık oluşturulması sürecidir. Bu çalışma, bu sürecin yalnızca söylemsel değil, aynı zamanda pratik ilişkiler aracılığıyla işlediğini vurgular. Hardt ve Negri ise (2004), bu ortaklaşmanın yatay ve merkezi olmayan biçimlerine işaret eder. Dolayısıyla bu çalışma, prefigüratif siyaseti yalnızca alternatif ilişkiler kuran bir pratik olarak değil; aynı zamanda farklı toplumsal talepleri ortaklaştıran ve belirli ölçülerde eklemleyen bir siyasal strateji olarak ele almaktadır.

YÖNTEM

Araştırma, verilere karşılıklı yardımlaşma oluşumlarına ait yazılı ve görsel dokümanlardan ve konu ile ilgili ikincil literatürdenulaşmıştır. İçerik analizi ile çözümlenen veriler, siyasi bir strateji olarak karşılıklı yardımlaşma, karşılıklı yardımlaşmanın mevcut düzene eleştirisi ve alternatif arayışı, prefigüratif siyasetin bir alanı olarak karşılıklı yardımlaşma şeklindeki temalar etrafında değerlendirilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu çalışma, karşılıklı yardımlaşma pratiklerinin oldukça geniş ve çok katmanlı bir alanda işlediğini göstermektedir. Karşılıklı yardımlaşma farklı mücadele alanlarını kesen ortak bir ilke ve siyasal yönelimdir. İlk olarak, karşılıklı yardımlaşmanın farklı alanlarda siyasi bir stratejinin parçası olarak ortak bir örgütlenme mantığı ürettiği görülmektedir. İkinci olarak, karşılıklı yardımlaşma, mevcut düzenin siyasal yönelimlerinin eleştirisi temelinde eşitlikçi, özgürlükçü ve demokratik ilişkilerin kurulmasını hedefleyen bir ilke olarak işlemektedir. Bütün pratiklerde hiyerarşi karşıtı ilişkilerin kurulması, kapsayıcı ve eşitlikçi pratiklerin geliştirilmesi ve ortak karar alma süreçlerinin işletilmesi, bu ilkenin somut yansımalarıdır. Üçüncü olarak, karşılıklı yardımlaşma pratiklerinin anarşist prefigüratif siyasetin temel motiflerinden biri olarak işlediği ortaya çıkmaktadır. Bu pratikler, gelecekte kurulmak istenen toplumsal düzenin ilişkilerini bugünden kurma iddiasını taşımaktadır. Dolayısıyla karşılıklı yardımlaşma, mevcut sistemin eksiklerini telafi eden bir araç olmanın ötesinde alternatif bir toplumsal düzeni üretmeye yönelik bir siyasal stratejidir.

Bütün bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, karşılıklı yardımlaşmanın siyasal bir strateji ürettiği görülmektedir. Eşitlikçi, prefigüratif bir siyasal strateji temelinde geniş toplumsal kesimlerin, eşitlikçi, özgürlükçü ve demokratik ilkelere dayalı siyasal-toplumsal kurumlar kurarak, mevcut düzene alternatif yatay ilişkilere dayalı özyönetim modellerini hayata geçirmek için bir araya geldiği görülmektedir. Özellikle afetlerle mücadele örneklerinde görüldüğü üzere, karşılıklı yardımlaşma; devletin ve piyasanın boşluk bıraktığı alanlarda hızlı, esnek ve topluluk temelli müdahale kapasitesi üretmekte, yerel topluluklarda kök salarak dayanışma, özyönetim ve alternatif kurumlaşma imkânları yaratmaktadır. Bununla birlikte karşılıklı yardımlaşma pratikleri, farklı alanlarda güçlü dayanışma ilişkileri üretmesine rağmen, çoğu zaman parçalı ve dağınık bir görünüm arz etmektedir. Farklı mücadele alanlarının eklemlenmesi, ortak bir siyasal dilin kurulması ve bu pratiklerin kalıcı örgütsel yapılara dönüşmesi konusunda belirli zorluklar ortaya çıkmaktadır. Bu pratikler yalnızca örgütsel zayıflıktan değil, aynı zamanda ortaya çıktıkları bağlamlardaki toplumsal ve siyasal alanın işleyişi ile de sınırlanmaktadır. Ancak gönüllülüğe dayalı yapıları, uzun vadeli sürdürülebilirliği zorlaştırmakta; finansal ve lojistik kaynak eksikliği, geniş ölçekli yeniden inşa süreçlerinde etkilerini sınırlamakta; yerel düzeyde etkili olan alternatif kurumlar, daha geniş toplumsal yapılara dönüşmekte zorlanmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, karşılıklı yardımlaşma pratiklerinin anarşist prefigüratif siyaset bağlamında önemli bir siyasal strateji ürettiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bu pratikler, geniş toplumsal kesimleri kapsayan kalıcı siyasal ortaklıklar üretme konusunda sınırlı kalmaktadır. Bu sınırlılık, örgütsel, yapısal ve bağlamsal faktörlerle ilişkilidir. Sonuç olarak, karşılıklı yardımlaşma pratikleri, güçlü bir siyasal imkân alanı sunmakla birlikte, bu imkânın geniş ölçekli ve kalıcı bir toplumsal dönüşüme evrilebilmesi, farklı mücadele alanlarının eklemlenmesi, ortak siyasal stratejilerin geliştirilmesi ve örgütsel kapasitenin güçlendirilmesi gibi koşullara bağlıdır.

KAYNAKÇA

1. Hardt, M., & Negri, A. (2004). Multitude: War and Democracy in the Age of Empire. Penguin Press.
2. Kropotkin, P. (1902). Mutual Aid: A Factor of Evolution. McClure, Phillips & Co.
3. Firth, R. (2022). Disaster anarchy: Mutual aid and radical action. London: Pluto Press.
4. Laclau, E., & Mouffe, C. (2001). Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics. Verso.
5. Raekstadt, P. ve Gradin, S.S. (2020). Prefigurative politics: Building tomorrow today. Cambridge: Polity Press.
6. Spade, D. (2020). Mutual Aid: Building Solidarity During This Crisis (and the Next). Verso.
7. Yates, L. (2015). Rethinking prefiguration: Alternatives, micropolitics and goals in social movements. Social Movement Studies, 14(1), 1--21.

SOSYAL MEDYADA ÖTEKİLEŞTİRME VE NEFRET SÖYLEMİ: KENT YOKSULLARININ GÖÇMENLERE KARŞI TUTUMLARI

Yılmaz Kam

Dijitalleşme çağında sosyal medyanın toplumsal tutumlar üzerindeki dönüştürücü gücü, iletişim araştırmalarının odağına taşınmıştır. Bu çalışma, Türkiye'de kent yoksullarının sosyal medya kullanım pratikleri ile göçmenlere yönelik ötekileştirme tutumları ve nefret söylemi algıları arasındaki ilişkiyi derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Toplumsal normlar, bireylerin tutum ve davranışlarını belirleyerek "biz" ve "öteki" ayrımını inşa etmekte; ırk, dil, din, kültür, cinsiyet ve statü gibi farklılıklar gruplar arası çatışmaları doğurarak sayıca az olanları çoğunluk karşısında ötekileştirmektedir (Karaduman, 2010). Bu ötekileştirme süreci toplumsal dışlanmayla sonuçlanmakta, küreselleşme ve kitle iletişim araçlarının gelişimiyle birlikte daha geniş bir tabana yayılmaktadır (Sapancalı, 2003). Althusser'in devletin ideolojik aygıtları kavramı çerçevesinde medya, egemen ideolojinin yeniden üretilmesinde kritik bir araç olarak işlev görmektedir (Althusser, 2014). Web 2.0 teknolojileriyle birlikte bu işlev sosyal medya platformlarına da yansımış; Castells'in "kitle öz-iletişimi" olarak tanımladığı yeni dönemde bireyler hem mesaj üreticisi hem tüketicisi konumuna gelmiştir (Castells, 2009). Ancak bu demokratikleştirici potansiyel, algoritmik kısıtlamalar ve platform kapitalizminin sömürücü yapısıyla gölgelenmektedir (Fuchs, 2014; Van Dijck, 2013). Hall'ın temsil kuramı medya metinlerinin gerçekliği yansıtmak yerine yeniden inşa ettiğini ortaya koyarken (Hall, 1997), Entman'ın çerçeveleme teorisi belirli konuların sunuluş biçiminin toplumsal algıyı nasıl şekillendirdiğini açıklamaktadır (Entman, 1993). Pariser'in filtre balonu ve Sunstein'ın yankı odası kavramları ise algoritmik düzenin kullanıcıları benzer görüşlü içeriklerle kuşatarak ötekileştirici söylemlerin normalleşmesine katkıda bulunduğunu göstermektedir (Pariser, 2011; Sunstein, 2001). Van Dijk'in dijital bölünme teorisi yalnızca fiziksel erişim değil, beceri, motivasyon ve kullanım örüntüleri bakımından da var olan eşitsizliklere dikkat çekmektedir (Van Dijk, 2005). Sosyal medya ortamlarında nefret söylemi, hız, ölçek, kalıcılık, anonimlik ve sınır-ötesi nitelik gibi özgün özellikler kazanmaktadır (Gagliardone vd., 2015).

Çalışma, yorumlayıcı paradigma temelinde fenomenolojik yaklaşımı benimseyen nitel bir araştırmadır. Veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemi, amaçlı ölçüt örnekleme tekniğiyle belirlenmiş ve kent yoksulu olan, düzenli sosyal medya kullanan, araştırmaya gönüllü katılan 8 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcılar 18-56 yaş aralığında olup eğitim düzeyleri lise mezuniyetinden okuma-yazma biliyor düzeyine kadar değişmektedir. En yoğun kullanılan platformlar Instagram ve Twitter olarak tespit edilmiştir. Veriler, Braun ve Clarke'ın (2006) altı aşamalı tematik analiz modeliyle çözümlenmiş; Lincoln ve Guba'nın (1985) inandırıcılık, aktarılabilirlik, güvenilirlik ve onaylanabilirlik kriterleri esas alınmıştır. Katılımcılar K1-K8 kod isimleriyle tanımlanmıştır. Analiz sonucunda beş ana tema ortaya çıkmıştır: Sosyal Medya Kullanım Pratikleri ve Motivasyonları, Sosyal Medyanın Tutum ve Davranış Üzerindeki Etkisi, Göçmen Algısı ve Empati İnşası, Nefret Söylemi Algısı ve Tanımlamaları ile Sosyal Medyadan Beklentiler ve Eleştirel Değerlendirmeler.

Araştırmanın ilk önemli bulgusu, sosyal medyanın kent yoksulları için alternatif bir kamusal alan işlevi gördüğüdür. Katılımcılar, ekonomik yoksunluk nedeniyle geleneksel medyaya erişim kısıtlılığı yaşadıklarını ve sosyal medyayı birincil enformasyon kaynağı olarak kullandıklarını belirtmiştir. Daha kritik olan, katılımcıların ana akım medyada kendilerini "terörist" ve "öcü" gibi olumsuz temsiller üzerinden gördüklerini ifade etmeleridir. Bu bulgu, Habermas'ın kamusal alan kavramının

dönüşümüne işaret etmekte ve marjinal grupların seslerini duyurabildikleri bir alana yönelik ihtiyacı gözler önüne sermektedir. Bulgular, Castells (2012) ve Papacharissi'nin (2010) dijital platformların marjinal gruplar için yeni temsiliyet olanakları sunduğunu savunan çalışmalarıyla uyumludur. Araştırmanın en dikkat çekici bulgusu ise kent yoksullarının göçmenlere karşı beklenmedik biçimde sınıf temelli dayanışma sergilemesidir. Literatürde yaygın kabul gören, kent yoksullarının ekonomik rekabet nedeniyle göçmenlere olumsuz tutum benimseyeceği varsayımının aksine; katılımcılar ortak mazlumiyet deneyimi üzerinden göçmenlerle empati kurmuş ve onları "bizden biri" olarak tanımlamıştır. Bu bulgu, Bourdieu'nün habitus kavramıyla açıklanabilir: Toplumsal eşitsizliklere maruz kalma deneyimi katılımcıları göçmenlere karşı duyarlı kılmaktadır. Dini ve kültürel söylemin de bu dayanışmada belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Bununla birlikte bulgular, katılımcıların göçmenleri homojen bir grup olarak değil etnik ve milliyetsel kategorilere göre hiyerarşik biçimde konumlandırdığını ortaya koymaktadır. Katmanlı ötekileştirme olarak kavramsallaştırılabilecek bu olgu, Tajfel ve Turner'ın Sosyal Kimlik Kuramı (1979) bağlamında; kendileri ötekileştirilen grupların başka grupları daha aşağı konumlandırarak görece statü kazanma arayışı şeklinde okunabilir. Katılımcıların bu süreçlerin medya ve siyasi söylem tarafından şekillendirildiğinin farkında olmaları ise eleştirel bir medya okuryazarlığı farkındalığına işaret etmektedir.

Sosyal medyanın tutum ve davranışlar üzerindeki etkisi incelendiğinde, filtre balonu ve yankı odası etkilerinin varlığı gözlemlenmiştir. Katılımcılar algoritmik içerik düzenlemelerinin ve platform kapitalizminin farkında olmalarına karşın bu farkındalık davranış değişikliğine dönüşmemektedir. Bu durum yapısal zorunlulukla açıklanabilir: Alternatif enformasyon kaynaklarına erişimin kısıtlılığı, dezenformasyona rağmen sosyal medya kullanımını kaçınılmaz kılmaktadır. Bulgular, Zuboff'un (2019) gözetim kapitalizmi kavramıyla örtüşmektedir. Nefret söylemi bulguları açısından ise katılımcıların bu olguyu deneyimsel bilgi temelinde tanımladıkları görülmektedir: "Kendini ifade edememe" ve "psikolojik şiddet" gibi tanımlamalar, nefret söyleminin susturucu ve zarar verici etkilerinin yaşanmış deneyimler üzerinden kavrandığını göstermektedir. Toplumsal cinsiyet perspektifinin öne çıkması dikkat çekicidir; "nefret söylemi erkek geliyor, erkeğin oluşturduğu dil her yerde" ifadesi, patriarkal dilin nefret söylemindeki rolüne işaret etmekte ve kesişimsellik teorisi açısından nefret söyleminin yalnızca etnik veya sınıfsal değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelli de işlediğini ortaya koymaktadır (Binark ve Çomu, 2012). Katılımcıların sosyal medyadan beklentileri incelendiğinde performatif aktivizme yönelik güçlü bir eleştiri göze çarpmaktadır. "İmaj için paylaşım olmaması gerekiyor, bu durum sürekli bir hale gelmelidir" ifadesi, sosyal medya aktivizminin gündemci ve samimiyetsiz olduğuna dair bir farkındalığı yansıtmaktadır. Katılımcılar ayrıca nefret söylemiyle mücadelenin bireysel değil yapısal olması gerektiğinin farkındadır.

Araştırma, kent yoksullarının sosyal medya kullanımları, göçmen algıları ve nefret söylemi tutumları arasındaki ilişkinin literatürdeki yaygın varsayımlardan çok daha karmaşık ve çok katmanlı bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Empati-ötekileştirme paradoksu, güvensizlik-kullanım çelişkisi, farkındalık-davranış boşluğu ve sınıf dayanışması-rekabet gerilimi araştırmanın temel analitik bulguları olarak öne çıkmaktadır. Kuramsal olarak çalışma; sınıf bilincinin kültürel, dini ve deneyimsel faktörlerle etkileşime girerek karmaşık örüntüler oluşturduğunu, sosyal medyanın marjinal gruplar için hem fırsat hem risk barındırdığını göstermektedir. Pratik açıdan ise bulgular, nefret söylemiyle mücadele politikalarının yasal düzenlemelerin yanı sıra medya okuryazarlığı eğitimleri, algoritma şeffaflığı ve yapısal sosyal politika müdahaleleriyle desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu çalışma, sekiz katılımcıyla gerçekleştirilen nitel bir araştırma olup benzer sosyo-ekonomik profillerdeki gruplar için transfer edilebilir bulgular sunmayı amaçlamakta; gelecek araştırmalara karma yöntem tasarımları ve boylamsal çalışmalar önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *ötekileştirme, sosyal dışlanma, kimlik, nefret söylemi, sosyal medya, medya temsili, kent yoksulluğu, göç*

KAYNAKÇA

1. Althusser, L. (2014). İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları (A. Tümertekin, Çev.). İthaki Yayınları.
2. Binark, M., & Çomu, T. (2012). Sosyal medyada nefret söylemi. İletişim Hukuku Yayınları.
3. Bourdieu, P. (1984). Distinction: A social critique of the judgement of taste (R. Nice, Çev.). Harvard University Press.
4. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology, 3(2), 77-101.
5. Castells, M. (2009). Communication power. Oxford University Press.
6. Castells, M. (2012). Networks of outrage and hope: Social movements in the Internet age. Polity Press.
7. Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. Journal of Communication, 43(4), 51-58.
8. Fuchs, C. (2014). Social media: A critical introduction. Sage Publications.
9. Gagliardone, I., Gal, D., Alves, T., & Martinez, G. (2015). Countering online hate speech. UNESCO Publishing.
10. Hall, S. (1997). The work of representation. İçinde S. Hall (Ed.), Representation: Cultural representations and signifying practices (s. 13-74). Sage Publications.
11. Karaduman, S. (2010). Modernizmden postmodernizme kimliğin yapısal dönüşümü. Journal of Yasar University, 17(5), 2886-2899.
12. Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). Naturalistic inquiry. Sage Publications.
13. Papacharissi, Z. (2010). A private sphere: Democracy in a digital age. Polity Press.
14. Pariser, E. (2011). The filter bubble: What the Internet is hiding from you. Penguin Press.
15. Sapancalı, F. (2003). Avrupa Birliği'nde sosyal dışlanma sorunu ve mücadele stratejileri. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 13-41.
16. Sunstein, C. R. (2001). Republic.com. Princeton University Press.
17. Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. İçinde W. G. Austin & S. Worchel (Ed.), The social psychology of intergroup relations (s. 33-47). Brooks/Cole.
18. Van Dijk, J. A. G. M. (2005). The deepening divide: Inequality in the information society. Sage Publications.
19. Van Dijck, J. (2013). The culture of connectivity: A critical history of social media. Oxford University Press.
20. Zuboff, S. (2019). The age of surveillance capitalism. PublicAffairs.